Стара српска књижевност
у 24 књиге

Књига
трећа

Приредила

мр Љиљана Јухас-Георгиевска

Данашња језичка верзија

мр Љиљана Јухас-Георгиевска
Лазар Мирковић
Миливоје Башић

Стефан Првовенчани

Сабрани списи

Просвета
Српска књижевна задруга
Београд 1988.

Садржај

Предговор

Стефан Првовенчани и његово дело

1.

Стефан Немањић, српски велики жупан од 1196. до 1217. и краљ од 1217. до 1227, први по реду (стога и назван Првовенчани), представља једно од најзначајнијих имена у српској књижевности средњег века. Заједно са својим оцем, великим жупаном Стефаном Немањом (умро 1199) и братом Савом (умро 1235), он припада првој познатој генерацији писаца. Биографијом о светом Симеону, којом продубљује представе о Стефану Немањи и његовом времену, занимљиво интерпретирајући али и вршећи селекцију идеолошких и егзистенцијалних садржаја, Првовенчани обогаћује тематски простор о овом значајном владару и занимљивој личности.

Хиландарском повељом (1198), која је једним својим делом аутобиграфија а другим правни акт, Немања је први започео писање о себи.[1] Даљем употпуњавању његовог лика допринео је Сава, саставивши неколико текстова — кратка белешка у *Хиландарском типику* (1199), опширнији животопис у *Студеничком типику* (1208), *Служба светом Симеону* (1208).[2] Стефан се са два своја дела — *Хиландарска повеља* (1200—1202) и *Живот светог Симеона* (1208—1216) — надовезао на постојећу литературу. Први његов текст увелико понавља идеје и садржај прве *Хиландарске повеље*, али је, треба истаћи, обогаћен аутобиографским детаљима, поетском сублимацијом виђења Свете Горе, преиначавањем Немањиног субјек-

[1] Најновији превод на савремени језик ове повеље у књизи Свети Сава, *Сабрани списи*, Приредио проф. др Димитрије Богдановић. Просвета, Српска књижевна задруга, Београд, 1986, стр. 31—33. (едиција *Стара српска књижевност у 24 књиге*, књига друга).

[2] Сви ови текстови, у преводу на савремени језик, објављени су у поменутој књизи Свети Сава, *Сабрани списи* (белешка на стр. 47—48, животопис на стр. 97—119; служба на стр. 123—134)

тивног исказа у неутрални и допуном мотивацијског система. Основним идејним поставкама његово друго дело непосредније се везује за *Хиландарску оснивачку повељу* и Савину биографију о Немањи. Првовенчани је у њему прецизније и богатим семантичким набојима фиксирао људске, владарске и светачке особине свога оца.

Карактеристично је да највећи број Стефанових дела (пет) јесу текстови правног карактера; овим аспектом близак је своме оцу, састављачу поменуте *Хиландарске повеље* и брату Сави, аутору три типика и црквеног законика *(Крмчије)*. Ти правни списи јесу, поред *Хиландарске повеље* још и *Повеља о пријатељству и трговини* са Дубровником (око 1215), *Повеље манастиру Жича* (око 1219. и између 1224—1227) и *Повеља манастиру св. Богородице на Мљету* (око 1220.) Један од тих текстова, *Жичка повеља* из 1224—1227, истовремено је и законски акт којим се регулишу питања везана за манастир и његове приходе, као и питања из области брачног законодавства.

Иако правни по својој суштини, његови списи садрже и детаље уметничког карактера. Стефан је свему давао печат своје богате емотивности и луцидности, образовања и промишљености. Премда му књижевно стварање није било основна преокупација, он је писању прилазио озбиљно и амбициозно.

Био је писац и владар, културни посленик и ратник; у основи жива и занимљива личност, са израженим смислом за атмосферу и акцију. Можда ова запажања најпотпуније синтетизује Теодосије, писац с краја XIII века, који каже: „У војсци искусан и храброшћу удивљен . . ., када сеђаше у челу трпезе весељаше благороднике бубњевима и гуслама . . . а неговаше много и књижевност, и уз то беше врло разуман и вешт приповедалац."

На једну другу димензију његове личности указао је књижевник Доментијан, ближи но Теодосије Стефановом времену: „А овај богољубиви богочастиви сапрестолник свога отачаства по предању очеву, васпитан у доброј вери и савршен у побожности, никада

се није уздао у своју силу но у силу Бога отачаскога, коме исправа би предан од светог оца свога, његовом заповешћу по речи Господњој."

Ова сведочанства, ма колико на први поглед контрадикторна, допуњавају једно друго и заједно узета моделују лик овог краља, ратника, писца, градитеља манастира и типичног човека средњег века.

Стефанова владавина протекла је у знаку великих успеха — добијање краљевске круне (1217), проглашавање аутокефалности српске цркве (1219). Владајући, он је удруживао ратничку способност и дипломатију — дипломатијом више но акцијом сузбио је нападе угарског краља Андрије и латинског цара Хенриха Фландријског (1216), придобивши првог за пријатеља и истовремено остављајући другог без савезника. Бележио је и тешке тренутке као што су они при почетку владавине када је морао да напусти престо и оде у изгнанство (1202) и да се жестоко бори да га поврати (1203—1204). Владајући, имао је сјајног помагача, саветодавца и пријатеља у брату Сави. Свој узбудљиви и до краја испуњен живот, завршио је у потпуној смерности, замонашен у последњим тренуцима, са именом Симон монах. Тако је, макар и на кратко, поновио историју свога оца, кога је следио у свему а у много чему и надмашио.

2.

Хиландарска повеља

Први данас нама познати књижевни текст Стефана Немањића јесте повеља коју је он издао манастиру Хиландару између 1200. и 1202. године. Та повеља потврђује постојеће поседе дароване од стране оснивача Немање и региструје нове чији је дародавац Стефан. Иако за основицу има Немањину повељу — преносе се директно читави одломци, она представља нови текст, богат и садржајан захваљујући, пре свега, додацима и интерполацијама ширег карактера, као и извесним изменама. То је занимљива чињеница у српској лите-

ратури. Једно дело у суштини понавља претходно али га и дограђује, мења, да постане сасвим ново и у потпуности препознатљиво остварење. На овакав однос међу делима наилазиће се и касније — нпр. када Доментијан буде користио Стефанов *Живот светог Симеона* (1264) или када то исто дело буде користио Никон Јерусалимац (1440/41). Преузимајући текст прве *Хиландарске повеље*, Немањино аутобиографско причање Стефан преиначава у биографско. На тај начин настало је прво дело биографског жанра у српској средњовековној књижевности, па Стефану за то припада и заслуга. Ова је повеља прожета и аутобиографским детаљима из живота њеног издавача, и то оним који су у вези са Немањиним животом. Тако је зачета нова аутобиографија, коју ће Стефан дограђивати у свом *Животу светог Симеона*. Текст ове повеље, међутим, највише се памти захваљујући свом поетском слоју и то чувеној интерполацији где се даје опис идеалног пејзажа да би се он затим разрешио као алегорија Свете Горе. Иако је сигурно да тај опис није сасвим оригиналан — постојале су на десетине и стотине таквих описа у свим литературама средњег века, он је прилагођен потребама овога текста и пишчевих идеја. Та слика рајског пејзажа, замишљеног у виду ливаде обасјане светлошћу, са дрветом и птицом, постаје узбудљива када се наметне решење које показује да је та птица која поје предивним гласом Немањин најмлађи син, монах Сава, који оца мами у Свету Гору. У оквиру те алегорије, већ разрешене, посебно је лепо и место где се говори о Немањином доживљају Свете Горе, кроз осете свих чула: „Зажеле и ваистину отпочину на дрвету, у коме појаше птица измењујући гласове" (дрво=правоверје; птица=монах Сава). „То измењивање гласова, о богољубиви господине мој, написаћу пет твојих премудрих чувстава виђења: слушање онога дрвета, мирисање, појање, миловање птица и узлетање и остало."

Овај поетско-алегоријски слој искористио је Сава Немањић и ту је слику, уз одговарајућа прилагођавања, унео у своје дело о Немањи.

3.

Живот светог Симеона

Иако није прво, па чак ни једно од првих дела, *Живот светог Симеона* се, по томе што је потпуно самостално и целовито дело, ставља на чело свих списа о Немањи. Претходни списи, наиме, само су делови ширих целина, повеља и типика и подређени су законитостима ових жанрова, који нису заправо литерарни (ти су списи врло кратки, изузимајући Немањину биографију од светог Саве и у њима се не излаже у потпуности и хронолошки цео Немањин живот). Стефаново дело имало је да испуни и један нови циљ — да прослави Немању као српског светитеља. Оно је, по свој прилици, и писано за потребе култа, као што је то случај са Савином *Службом светом Симеону*. Настајало је у дужем временском интервалу; почетак писања није могуће сасвим прецизно утврдити (узима се обично 1208), а година завршетка је поуздана (1216).

У тренутку започињања дела Стефан Немањић налазио се пред задатком који нису имали његови претходници — да састави опширно светачко житије. Њега је обавезивала и истовремено му била драгоцен извор и смерница претходна традиција. Немањин владарски и монашки лик био је умногоме изграђен, захваљујући пре свега самој Немањиној аутобиографији у оснивачкој *Хиландарској повељи* и Савиној биографији у *Студеничком типику*. Али о Немањи као светитељу у прозној форми није писано, без обзира на то што у Савином делу постоје неки елементи који наговештавају канонизацију (пре свега се то односи на опис Немањине/Симеонове смрти). Будући да у српској литератури није имао модел за приказивање живота светитеља, Стефан Првовенчани морао је да га потражи у најстаријој словенској литератури и у хиљадугодишњој богатој византијској књижевности, у којој је хагиографија негована као један од најзначајнијих жанрова (о томе сведочи огроман број дела, стилски врло разноврсних). У *Животу светог Симеона* препознају се, заиста, многи од карактеристичних структурних елемената хагиографије: мотив рођења

под необичним околностима, детињство у богољубљу, представе искушења од стране ђавола, добра дела, одрицање од света, слике чудесних исцељења која јунак врши после смрти, итд. Постоји и похвала, при крају, која је, такође, обавезни део великог броја хагиографија.

Сам садржај, који је требало да се унесе и веже уз ове елементе, у суштини био је жива историјска материја, само донекле литераризована у претходној српској традицији. Идеја о власти коју је изнео Немања у *Хиландарској повељи:* Господ је његовим прадедовима и дедовима дао да владају српском земљом; њега је поставио за великог жупана,[3] отворила је могућност да се и шире пише о догађајима из живота владара, јер се они дешавају по божјој промисли и под божјим окриљем. Стефан је радо прихватио ту идеју, али је морао и да је допуни: Немања не само да је по божјој вољи владар, него је и владар који ће постати светитељ. Првовенчани је морао да обухвати, јер је писао потпун животопис, и догађаје који раније нису приказани: нпр. оне који су у вези са Немањиним ступањем на престо (сукоби с браћом, па чак и рат), његову борбу против јеретика и др., затим да преосмисли неке догађаје који су већ били литераризовани, како би подвукао оно што Немању квалификује као будућег светитеља (изградња Студенице, Растков одлазак у Свету Гору, Немањина абдикација и одлазак у Свету Гору итд.). Да би у потпуности задовољио захтеве хагиографске форме и показао да је Немања постао светитељ, морао је да састави описе његових чуда. У избору модела за то био је ограничен, јер се радило о специфичној врсти светитељске активности — заштита домовине, њене самосталности и новог владара. Из тог разлога Првовенчани се угледа на описе чуда светог Димитрија, заштитника Солуна[4] (постоје и два класична чуда у делу, с описом исцељења). И то се показало недовољним. Требало је догађаје из српске историје, који

[3] Свети Сава, *Сабрани списи,* стр. 31.

[4] О чудима светог Димитрија види: Фрањо Баришић, *Чуда Димитрија Солунског као историски извори.* Српска Академија Наука, Београд, 1953. Посебна издања, књига CCXIX, Византолошки институт, књига 2).

су се збили у неколико година у току владавине Првовенчаног, приказати кроз деловање Немањино. Зато је Првовенчани морао да створи и један специфичан облик чуда, па му и по томе припада прво и значајно место у српској литератури.

Дело поседује чврсту и занимљиву композицију. На то указује већина досадашњих истраживача. Ликови су довршени, карактеролошки и идејно издиференцирани. Историјско је успешно транспоновано у литерарно. Дело одликује висока поетичност и богатство језика. Зато је оно у средњем веку оставило дубоког трага. О томе сведочи чињеница да је било извор, односно основа за прерађивање или књижевни модел неким од најзначајнијих средњовековних писаца (тако је средином XIII века из њега црпао грађу и издвајао неке моделе Доментијан, када је састављао *Живот светога Саве;* исти овај писац је шездесетих година ово дело прерађивао, оснажујући његову хагиографску компоненту;[5] архиепископ Данило је, почетком XIV века, према Немањином лику из дела Првовенчаног, обликовао у многоме лик краља Милутина, када је писао његову биографију).[6]

У *Животу светог Симеона* постоји неколико међусобно усаглашених композиционих нивоа; читава композиција је, иначе, подређена реализацији доминантне уметничке идеје. Основни композициони принцип, којим се утврђује сукцесивно-хронолошка димензија збивања у делу, допуњен је и другим обликовно-духовним компонентама (пре свега у циљу успостављања ширег духовног контекста). Увећана је мера прожимања и сагласности између увода и осталог текста.

У научној литератури забележено је да Првовенчани изјавом о томе да је Немања божји изасланик од-

[5] Оба ова дела, у преводу на савремени језик, штампана су 1938: Доментиан *Животи светога Саве и светога Симеона.* Превео др Лазар Мирковић. Са предговором др Владимира Ћоровића, СКЗ, Београд, 1938. (коло XLI, књига 282).

[6] Милутинова биографија, заједно са осталим делима архиепископа Данила II и његовог настављача, у преводу на савремени језик, објављена је у књизи: Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских.* Превео др Лазар Мирковић, Предговор написао др Никола Радојчић, СКЗ, Београд, 1935, на стр. 77—121. (коло XXXVIII број 257).

рeђује и основни приступ његовом лику.[7] Другим речима, у тексту се само реализује темељна идеја о Немањи која је изнета у уводу. Владимир Ћоровић је дао и нека врло конкретна и подстицајна запажања у вези с овим уводом. Он је, проучавајући везе између свих биографија које су посвећене Немањи, установио да битна идеја из увода о томе да бог милује пали људски род и изабира угоднике, умногоме одговара идеји изнетој у оснивачкој *Хиландарској повељи* и у Савином делу.[8] Осим тога, увод у *Живот Ћирилов* и увод у *Живот Методијев* имају истоветно полазиште у грађењу главног јунака — он је божји угодник послат на земљу.[9] Сличност на овом плану постоји и са једном беседом (првом) презвитера Козме.[10] Видљиво је да се јавља аналоган принцип у обликовању главног јунака од раздобља старословенске књижевности па до времена нашега писца и да је недвосмислен значај увода у делима ове врсте. Ћоровић је указао и на то да у неким од ових дела постоји изражена корелација и идејна комплементарност између увода и осталог дела уметничког текста.[11] Његова студија подстицајна је и за проучавање структурално-композиционих карактеристика и повезаности увода са целином дела. Да бисмо то учинили приступачнијим, нужно је да у најкраћим цртама изложимо семантички план увода:

— Писац позива христољубце да виде како се на земљи открива дубина божјег милосрђа;

— Затим говори о томе да је Бог, који од стварања света милује пали људски род, посредством пророка објављивао оно што ће бити;

— Свет који је Бог створио својим светим Духом пророци су учвршћивали проповедањем: да се верује у Свето Тројство, у једно божанство и Христов долазак;

[7] Види, на пример, В. Ћоровић, *Међусобни односи биографија Стевана Немање* у: *Светосавски зборник*, књига 1: *Расправе*, Српска Краљевска Академија, Београд, 1936, стр. 3—40, на стр. 4 (Посебна издања CXIV, Друштвени и историјски списи, књига 47).

[8] В. Ћоровић, *Међусобни односи*, стр. 4.

[9] Исто, стр. 5.

[10] Исто, стр. 5.

[11] Исто, стр. 4.

— Свеубилачки ђаво је одвратио људе од Творца, да би их гурнуо на дно пакла;

— Бог својим милосрђем није закаснио да их спасе, а спасао их је преко Христа, који је људе најпре обновио крштењем, водом и духом, а потом их искупио својом крвљу;

— Бог је хтео да земаљској природи придода од небеских сила, па је изабрао, према свом сазнању, неке за свете мужеве, друге да буду мученици, треће да буду земаљски господари;

— Међу овим последњим (земаљским господарима) био је и Немања.[12]

Компарација указује да су везе између увода и осталог текста вишеструке. Првовенчани истиче да је Немањин живот део опште људске историје, која се одвија под покровитељством Светог Тројства, тј. самог Бога. То је један од суштинских односа између увода и текста (увод: општа људска историја — Немањин живот: део те историје). У Немањиној младости, како се види из глобалног поређења, понављају се догађаји који су се збили у раној историји људског рода — Адама и Еву, прве људе, искушава ђаво а Немању, тек што је добио на управу одређене области, искушава ђаво путем његове браће.[13] Ово поређење има и дубљи смисао: док Адам и Ева подлежу ђаволем наговору, чак склапају уговор са њим (ово очигледно према апокрифу), Немања, сопственом побожношћу и заштићен Христом који је спасилац, побеђује ђавола. Тиме је имплицитно у делу Немањи дата предност над Адамом и Евом, што је и логично јер Нови завет долази по значају испред Старог. Према уводним премисама, Христов долазак на земљу доноси људима спасење (искупљује их од греха) и праву веру. Темељну окосницу уметничке поруке дела чини став да је Немања божји изасланик који окупља пропале српске државе и утврђује праву веру.

[12] На стр. 64 у овом издању. У даљем тексту позиваћемо се на ово издање када буде било речи о Стефану Првовенчаном — користићемо скраћеницу Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*.

[13] О томе како Немању искушава ђаво види на стр. 65 овог издања.

Неке теме које су само назначене у уводу, касније се шире развијају. Такав је случај на пример са догматом о Светом Тројству. У поглављу о Немањиној борби против јеретика ово учење пројектовано је као његово уверење.[14] Јеретици су окарактерисани као противници тог догмата и следбеници безумног Арија.[15] Сродан је и ауторов став према милосрђу. Опште уводне представе и значења овог проблема у даљем тексту доживљавају одређену конкретизацију и изузетно су значајне за обликовање духовног профила јунака.

Има и примера развијања тема које у уводу нису обухваћене, али које улазе у општи тематски план. То је нпр. случај са темом о крсту, страшном суду итд.[16]

Опште експресивно-идејне линије биографије зависне су од увода, али је, мада у знатно мањој мери, било и обрнутог дејства — дограђивања уводне структуре према основним интенцијама уметничког текста. Тако је, рецимо, у увод унето причање о сагрешењу првих људи под дејством ђавола, да би се развила тема о искушењима којима је био подвргнут Немања (и касније Првовенчани). То се најбоље види када се изврши упоређивање увода са аренгом оснивачке *Хиландарске повеље* (која је утицала на све списе о Немањи па и на овај). Тамо се једноставно каже како Бог не жели људску пропаст и како је због тога Немању поставио за великог жупана.[17] У уводу код Првовенчаног опширно се говори о божјем милосрђу према грешном људском роду; спомињу се и некакви списи (рукописанија) првих људи и указује да је ђаво људе гурнуо у Хад а Бог их спасао помоћу Христа.[18] Потом се говори о томе како је Бог изабрао, према свом сазнању, једне за свете мужеве, друге да буду мученици, треће да буду земаљски господари. Међу овим последњим био је, истиче Првовенчани, и Немања.[19] Писцу дакле није довољно само оно што је истакнуто у *Хиландарској повељи*, о пореклу Немањине власти, већ он говори о општој људској историји, посебно о питању људског сагрешења и искупљења.

[14] Поглавље VI, на стр. 71.
[15] Стр. 71.
[16] О крсту се посебно говори у XII поглављу, о Страшном суду у VIII поглављу.
[17] Свети Сава, *Сабрани списи*, стр. 31.
[18] Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, стр. 63.

Постоје и додатне аналогије, које обогаћују експресивну и значењску раван дела:

1) Прва реченица у уводу је позив христољупцима да виде како се на земаљским манифестовала дубина божјег милосрђа. То важи за цео даљи текст увода, где се најпре говори о највећем милосрђу које је Бог испољио, спасавајући људе који су, наговорени ђаволом, сагрешили према њему. Говори се и о његовом новом милосрђу — он је, наиме, људима који су Христом искупљени, хтео да придода од небеских сила („и висином својега божаства хоћаше земноме јестаству придодати од небесних сила"), па је изабрао оне преко којих ће остварити своје деловање.[20] У десетом поглављу, посвећеном Немањином одрицању од престола, монашењу, одласку у Студеницу и Свету Гору, Првовенчани описује Светогорце после њиховог сусрета са Савом и Немањом. Они су истовремено задивљени и испуњени ужасом, јер схватају да се ради о несвакидашњем догађају, чуду. Савин и Симеонов долазак у Свету Гору разумели су као деловање Христовог милосрђа на њих: „О милосрђа Владичина, о неисказане дубине човекољубља ти, које се види међу нама!"[21]

2) *Божјем милосрђу* је, како смо подвукли, посвећен читав уводни део. На више места се у биографији указује како је то милосрђе деловало на Немању и, преко њега, на његове синове. Карактеристично је да се о томе говори при описивању најважнијих момената Немањиног живота.

У другом поглављу, у оквиру причања о Немањином детињству, постоји оваква антиципација: „Док се тако хранио у благоверју и богочашћу родитељâ својих, родитељи његови пажаху на дете, не знајући божје тајне и пучине милосрђа која ће бити на ње-

[19] Исто, стр. 64.
[20] Исто, стр. 64.
[21] Исто, стр. 79.

му — да ће он царовати над земаљскима и да ће се на небесима настањивати са анђелима".[22] Овде треба обратити пажњу на синтагму „пучина милосрђа", јер она показује како је божје милосрђе на Немањи у суштини било неизмерно.

У поглављу у коме се описују Немањини последњи тренуци и умирање (XIII), на почетку стоји како су Немања и Сава провели много времена у манастиру Хиландару, све док није било по вољи ономе који је саздао људска тела и коме је у руци сваки створ животни, и који својим милосрђем зна крај свакога, да Немању призове „к тајној трпези и да га напоји с источника бесмртнога".[23] Другим речима, Бог, својим великим милосрђем, Немању преводи из земаљског у вечни живот.

Мало даље, у истој глави (XIII), сликовито се представља тај Немањин пут од смртности ка вечности, који се остварује Божјом милошћу: „И, хотећи овога објавити као небеског човека, а земаљског анђела, потруди своју неизречену милост, и спреми лествицу исходу Пречаснога, коју сам себи унапред спреми ..."[24]

У деветнаестом поглављу, а то је похвала, каже се да су сва чуда која чини Немања резултат деловања милосрђа Христовог и милости Богородичине.[25]

Милосрђе Божје спомиње се и у вези са Светим Ђорђем, коме се Немања у молитви обраћа за помоћ. Првовенчани у оквиру Немањине молитве даје и молитву светог Ђорђа Господу (то је стилски врло интересантно, јер се ради о молитви у молитви).[26] Свети Ђорђе моли Бога, позивајући се на његово милосрђе, да пружи помоћ свима онима који се нађу у беди или у нужди или у тамници или на мору, а помену његово, Ђорђево име.[27]

3) Првовенчани прави разлику између *милосрђа* и *милости. Милост* Божја (милость) спомиње се у уводу као дар божји људима: „Штавише, и онима који га љубе даје преизобилну и богату милост своју неисказаним својим милосрђем, и висином својега божаства хоћаше земноме јестаству придодати од небесних силâ."[28]

[22] Исто, стр. 65.
[23] Исто, стр. 85.
[24] Исто, стр. 85.
[25] Исто, стр. 95.
[26] Исто, стр. 68.
[27] Исто, стр. 68.

Милост се помиње у четвртој глави, кад Немања упућује браћу да *у Бога* траже дарове и милости велике: „Него просите у Господа Бога мојега многе дарове и милостиње велике и неквarежне, да их свако од вас прими."[29]

О божјој милости говори и Немања, обраћајући се светом Ђорђу (спомиње се и милосрђе): „да ти послужим, Свети, за све дане живота мојега, до последњега даха мојега, на који начин буде угодно висини страдања твојега, милошћу и милосрђем онога који те је прославио и венчао у свем свету, Христа, на све векове, амин!"[30]

Милост и човекољубље (које је овде делимична замена за милосрђе), спомињу се у оквиру Немањиног писма у десетој глави: „Знај, о љубимче Христов, што просих и што жељах, што тражих из све снаге своје, из све душе моје, смилова се на мене Творац мој, не по мојим безакоњима, него по премногој и неисказаној милости својој и човекољубљу, те ме удостоји онога што жељах — часнога његова анђеоског лика."[31]

Спомиње се и у глави XI, XII, у вези са Првовенчаним.[32]

Немања после смрти поседује *милост*, коју му је даровао Христос (XV): „Јер као што је Владика твој исцелио пређе ослабљенога да је овај одар узео и да ходи право, тако и ти, Свети, ако хоћеш, можеш ми помоћи милошћу, даном ти од Бога и Спаса твојега, Исуса Христа. Исцели ме, грешнога, као ученик прави Христа твојега!"[33]

4) Свето Тројство, као што знамо, спомиње се у почетку увода и у VI поглављу.[34] Треба додати и то да

[28] Исто, стр. 64.
[29] Исто, стр. 67.
[30] Исто, стр. 68.
[31] Исто, стр. 78.
[32] Исто, стр. 80, 81, 83, 84.
[33] Исто, стр. 89—90.
[34] Исто, стр. 70—71.

се у XIX глави, у похвали Симеону, истиче да је његова заслуга што је победио јеретике и учврстио веровање у Свету Тројицу.[35]

5) У самом делу доста је занимљиво осмишљен мотив о деловању ђавола. О ђаволу је, како је већ показано, било речи у уводу.

У трећем поглављу (почеци Немањине владавине) изнова наилазимо на мотив о ђаволу — ту се приказује како је ђаво наносио напасти Немањи преко његове браће. Додаћемо и то да уз ову констатацију стоји и коментар Првовенчаног који показује да ће Немања, зато што је трпео напасти, добити троструки мученички венац.[36]

У четвртом поглављу (браћа заробљавају Немању, бацају га у пећину, он се спасава уз помоћ Господа и Светог Ђорђа, потом диже манастир Св. Николе и Св. Ђорђа), поново се говори о неприликама које су чинила Немањи његова браћа, подстакнута ђаволом.[37] Овде се, у односу на III поглавље, конкретније показује како је ђаво деловао на браћу: били су обузети злом ревношћу и љутим гневом. Немања је, насупрот њима, смирен, чак их упућује да се на њега угледају и обрате се Господу.[38]

У наредном, V поглављу (опис оружаног сукоба са браћом), указано је како су браћа сотониним наговором отишла у грчко царство, да добију помоћ за борбу против Немање.[39] Он се, као и у претходном примеру, обраћа Богу.

Шесто поглавље, које смо иначе више пута помињали, садржи податке који су значајни за ову тему. Говорећи о јеретицима, Првовенчани (кроз Немањине речи) каже да су они кукољ лукавог и одвратног ђавола.[40] Немања се бори да се јеретици не рашире. У уводу постоји и оваква реченица: „јер је свеубилачки ђаво насејао штетну плеву“.[41]

[35] Исто, стр. 95.
[36] Исто, стр. 65.
[37] Исто, стр. 66—68.
[38] Исто, стр. 66—67.
[39] Исто, стр. 69.
[40] Исто, стр. 70.
[41] Исто, стр. 63.

Према Првовенчаном, рат који је Вукан повео против њега (глава XIV), наступио је због деловања ђавола.[42] Стефанови заштитници овде су Христ, Богородица и св. Симеон.

Стрез се побунио против Стефана, наговорен ђаволом (глава XVII).[43]

У похвали (XIX глава) истиче се да се Немања као владар борио против деловања ђавола (при томе се првенствено мисли на његову борбу против јеретика).[44] У тој похвали стоји и да је Немања страдао од ђавола, који му је постављао замке у владарском и монашком животу, па да је зато стекао ореол мученика.[45]

У XX, последњем поглављу у делу, констатује се да ђаво, који завиди на добром, увек настоји да у ров погибије гурне људски род.[46] Мало даље, спомиње се да су два цара била научена ђаволом да Немању ожалосте (у ствари, реч је о угарском краљу и латинском цару).[47]

6) У уводу је наведено како је ђаво научио људе да служе глухим кумирима. У VI поглављу говори се о смраду глухих кумира, који се јављају код јеретика.[48]

7) У уводном поглављу споменуто је „рукописаније“, што би, према апокрифу, био уговор између првих људи и ђавола.[49] У похвали часном крсту (који Немања шаље Стефану), истиче се да је крст значајан због тога што је на њему Христос приковао рукопис људског греха.[50]

8) О грешним људима говори се на два места у делу — та је тема, како смо видели, кроз пример првих људи, подробно обрађена у уводу. У VIII поглављу

[42] Исто, стр. 87.
[43] Исто, стр. 91.
[44] Исто, стр. 96.
[45] Исто, стр. 95.
[46] Исто, стр. 98.
[47] Исто, стр. 98.
[48] Исто, стр. 71.
[49] Такав рукопис помиње се у апокрифу о Адаму и Еви. Види: Стојан Новаковић, *Примери књижевности и језика старога и српскословенскога,* Београд, 1904.
[50] Стефан Првовенчани, *Сабрани списи,* стр. 83.

Немања се сам идентификује са грешним људским родом, према коме ће Христос на дан Страшнога суда испољити свој гнев.[51] И у молитви Немањиној у X глави присутно је његово осећање грешности, које проистиче из сазнања да припада људском роду који је грешан.[52]

9) Пакао се први пут помиње у уводу. Речено је да је у пакао ђаво гурнуо људе који су уз њега пристали. У VI поглављу даје се Немањин говор на сабору и у оквиру њега исказ да ће се јеретици наћи на дну пакла.[53] У краћој похвали Симеону, која је уграђена у XI поглавље, Првовенчани истиче да је Симеон народ и земљу извукао као из пакла, тј. да је спасао од јеретичког учења које је претило.[54] У XII глави, где је похвала крсту, стоји да је крстом пакао разорен.[55]

10) У уводу се посебно истиче да Бог својим милосрђем није закаснио када је требало да спасе грешне људе. Та констатација да је Бог благовремено предузео све за спас људи, тј. та његова особина, биће пренета на Немању. По узору на Бога, Немања је све учинио на време. Он није *ни мало закаснио* када је почео да зида цркву Свете Богородице (III поглавље),[56] када је почео да подиже храм Св. Ђорђа (IV поглавље)[57] и када је сазвао сабор против јеретика (VI поглавље).[58] И када нису дословно употребљене речи: „нимало није закаснио", истиче се хитрина Немањина и брзина у пословима, као што је случај у десетој глави, где се описује како је Немања кренуо у Свету Гору.[59] Интересантно је да Немања поучава Стефана да и он буде хитар, тј. да не касни у својим добрим делима (у писму где га позива да помогне изградњу Хиландара).[60] Немања енергично делује и као

[51] Исто, стр. 73.
[52] Исто, стр. 75.
[53] Исто, стр. 71.
[54] Исто, стр. 81.
[55] Исто, стр. 83.
[56] Исто, стр. 66.
[57] Исто, стр. 68.
[58] Исто, стр. 70.
[59] Исто, стр. 78.
[60] Исто, стр. 80.

светац, он одмах исцељује (глава XV),[61] брзо помаже Стефану у борби против драчког деспота Михајла (XVIII).[62] Сам Стефан показује да је усвојио очево начело, указивањем да је с много журбе послао писмо Сави, позивајући га да донесе светитељево тело, и да је хитро сакупио свештенство и монахе како би пошли у сусрет Сави.[63] И Сава поседује ту главну очеву особину и за себе каже како не каснећи иде за Христом. Очигледно је да је ова реченица *нимало није задоцнио* из увода постала модел за описивање поступака и Немање и Стефана и Саве;

11) У уводу стоји да је Христос обновио људе крштењем а за Немању да је људима показао ново крштење, тиме што је из дубине неверства извукао свој народ.[64]

12) Постоји и другачије везивање за увод — помоћу асоцијација. Тако реченица да је Христос људе искупио својом крвљу поспешује развијање симболике крста. Симеон шаље крст Стефану који је симбол Христовог страдања (начињен је од дрвета са крста на коме је Христос разапет), али и Немањиних успеха остварених под његовом заштитом.[65]

О Богу се говори као о свемогућем. Ову вредносну претпоставку имплицује уводни контекст дела. Такође се развија мотив о законопреступницима, и др.

Неке су сцене контрасне онима у уводној глави. Тако се каже како је Немања правоверан седео у каменој пећини,[66] а у уводу се спомињу грешници у паклу, чиме је подстакнута слика Немање као мученика.

Јасно је да је увод нека врста нацрта за излагање о Немањи и његовом наследнику; везивање за увод нарочито је изражено у оним ситуацијама када се говори о догматским питањима, о судбинским проблемима главног јунака. Увод је важан и за изграђивање основних црта Немање и Првовенчаног као владара и личности; он је отворио могућности за сликање негативних страна породичног и друштвеног

[61] Исто, стр. 89.
[62] Исто, стр. 94.
[63] Исто, стр. 87. и 88.
[64] Исто, стр. 95.
[65] Исто, стр. 82.
[66] Исто, стр. 67.

живота, тј. сукоба, непријатељстава итд. Пројектовањем индивидуалне егзистенције у контекст опште историје, Немањин лик вреднује се према вечним законима.

На одређеним местима, успостављајући другачије композиционе вредности у делу, Првовенчани прејудицира догађаје — наговештава унапред оно што ће бити описано касније, у једном или више поглавља. Тако се има утисак да је причање ретроспективно. То ремећење времена приповедања води ка стварању илузије о ванвремености. Томе утиску, осим овог прејудицирања, доприноси и супротан поступак: „враћање" у давну, библијску прошлост, путем навођења библијског текста, парафразирања или асоцирања на одређене ликове или појаве. Димитрије Сергејевич Лихачов је такво нарушавање времена у делима старе руске књижевности објаснио потребама жанра, тј. тежњом ка целовитости сликања.[67] У српској књижевности поступак „сагледавања унапред" понашања јунака и догађаја први је применио Стефан Првовенчани. Шире од њега тај поступак користиће потоњи писац, Доментијан, када буде састављао *Живот светог Саве* (завршен 1242/43. или 1253/54. године). Код овог писца постоји више типова „пројектовања" (антиципације, пророчанства, итд.).

Стефан Првовенчани први пут посеже за антиципацијом у тренутку када описује рођење свога јунака (II поглавље). То је рођење, како је указано, било под необичним околностима (Немањиног оца браћа су изгнала па је он рођен у прогонству); већ у тренутку појављивања у свет — дете је *свето*. Према Првовенчаном оно ће, захваљујући божјем промислу, у будућности бити „сакупилац пропалих земаља отачаства свога, пастир и учитељ, градитељ цркава, па, штавише, и обновилац порушених".[68] Аутор осмишљава предстојећу владарску активност Немањину. Како се

[67] Димитрије Сергејевич Лихачов, *Поетика старе руске књижевности.* Превео с руског Димитрије Богдановић, СКЗ, Београд, 1972. (Библиотека *Књижевна мисао,* књ. 5). Види поглавље *Уметничко време у старој руској књижевности,* стр. 296—356.

[68] Стефан Првовенчани, *Сабрани списи,* стр. 64.

види, она има јасно омеђена два подручја: „ратничко" и „духовно". Тиме се унапред одређује садржај живота јунака — до тренутка монашења. У делу је овај, владарски део Немањиног живота, описан у поглављима III—IX, и, делимично, у X поглављу.

У истом (другом) поглављу писац још једном наговештава будуће догађаје у вези са Немањом, и то када говори о његовом детињству. На Немањи ће се, како је ту речено, остварити превелико божје милосрђе („пучина милосрђа"), па ће он тако „царовати над земаљскима", тј. биће владар, и на небесима ће се „настањивати са анђелима", тј. боравиће у рају.[69] О Немањи као будућем владару било је речи у претходној антиципацији. Овде је, међутим, његова владавина сагледана у оквиру светског поретка. Немања је *цар* над земаљскима, што изазива сасвим одређену асоцијацију: Немања је близак Христу, који је *цар* над небескима. Други део антиципације предсказује Немањин вечни живот, међу изабранима — у делу су опису Немање као светитеља који је мироточац, исцелитељ и помоћник у ратовима, посвећена поглавља XIV до XVIII и XX. Писац наглашава да за божји план о Немањи нису знали ни његови родитељи, да је то била божја тајна.

Чињеница да у другом поглављу постоје две важне антиципације, показује колико је овај моменат пресудан у структури дела. То није ни најмање случајно — рођење о коме Стефан шире говори, веома је значајан мотив у свакој хагиографији. То се може рећи и за детињство које је период формирања односно првог испољавања јунака.

У трећем поглављу предсказује се да ће Немања бити мученик. Приповедајући о томе како је овог праведника ђаво искушавао путем његове браће, писац је са задовољством напоменуо да он, безумни, није знао да ће за трпљење напасти Немања стећи троструки венац.[70] О Немањи као мученику говори се још у похвали, при крају дела (XIX поглавље). Тамо се каже да је он постао мученик између осталог и зато

[69] Исто, стр. 65.

[70] Исто, стр. 65.

што је убио мучиоца ђавола, уништивши замке његове и лајања.[71] Ту се мисли на оно што је описано у поглављима III, IV, V, VI, VII. Будући да је овде реч о браћи, на овом месту у III глави предсказује се излагање у том поглављу, као и IV и V.

У четвртом поглављу, у оквиру описа Немањиног страдања и избављења (браћа су га ухватила, оковала и бацила у пећину; из ње га је избавио Господ), дато је доста успело поређење Немањине судбине са судбином праведног Јосифа. Писац је установио неке подударне чиниоце у биографијама ове две личности: и једног и другог су браћа настојала да погубе, и једног и другог је Господ спасао заточења, а затим поставио за господара. Ипак, како показује Првовенчани, Немања од Господа добија већу част — одређен је за владара читаве српске земље; Јосиф је постао тек господар Фараоновог дома и управник његовог имања. Писац је током читавог поређења, да би истакао Немањину предност над старозаветним јунаком, њему дао значајније атрибуте: „овај целомудрени и свети муж", „овај пресјајни и крепки свети муж"; Јосиф је за овога писца само „прекрасан". На крају поређења долази запажање да је Јосиф, научен Господом, поучио себе, кнезове и старце, а да је Немања однеговао своја чеда у благоверју и чистоти и сабрао пропалу земљу своју, ограђујући је Христовим крстом, уз непрекидно захваљивање Богу.[72] Ова изјава о Немањи није резиме онога што је већ у тексту до тада речено, него је наговештај будућег. Нпр. помињу се Немањина деца, и то као већ однегована. Немања је, како се мисли, био заточен негде између 1166. и 1168. године. Његов најстарији син Вукан тада је могао имати тек неколико година (не зна се тачно када је рођен), средњи син Стефан годину-две (рођен око 1165). Најмлађи син Растко није још ни био рођен — родиће се тек деценију касније (око 1175). Да би деца била однегована, морало је протећи барем десет година, ако се мисли на Вукана и Стефана, или барем двадесет година, ако се мисли на Растка. О Растку писац говори тек у

[71] Исто, стр. 95.
[72] Исто, стр. 67.

IX поглављу и касније, о Стефану у X и касније, о Вукану у X и XIV.

С друге стране у антиципацији стоји да је Немања „сабирао пропалу земљу". Немањина настојања да прошири територију и консолидује државу описана су у VII глави.

Констатација о „ограђивању Христовом вером" не односи се на неки конкретан догађај. Најближи по смислу у тексту био би онај описан у VI глави — борба за праву веру, против богумилске јереси.

Антиципација у IV поглављу садржи још и став да је Немања научио кнезове разумно и старце умудрио, а то одговара опису Јосифових заслуга у библијском тексту. Овај део антиципације, када је Немања у питању, показује одређену блискост са антиципацијом у другом поглављу, где је речено како ће Немања бити учитељ. Овде је тај став делимично конкретизован, исказом да је Немања поучио своју властелу.

У VII поглављу на чак три места предвиђају се будући догађаји. Први пут у питању је предсказивање временски блиских збивања, која ће одмах затим бити описана у том истом поглављу. Према пишчевим речима, други византијски цар, љут и крвопролитник, покварио је мир са Немањом, пречасним и светим. Писац жури да напомене како тиме цар није ништа постигао, него је само на себе навукао погибељ, а „хулу на царство своје, и опустошење на земљу своју".[73] Одмах затим описана је Немањина акција против овога цара, која се завршава великим успехом. На другу антиципацију наилазимо на месту где се даје листа градова које је током свог похода Немања разрушио. Првовенчани констатује да се они нису подигли „ни до данас".[74] (Реч је о градовима Пернику, Стобу, Земену, Велбужду . . .). Тиме причање доводи до тренутка писања или чак до тренутка читања дела, дакле чини велики скок „у будуће". Трећа антиципација налази се на месту где се говори о Котору, граду према коме је Немања имао посебан однос — није га

[73] Исто, стр. 72.
[74] Исто, стр. 72.

разрушио него га је чак утврдио и у њега пренео свој двор. Тај двор, напомиње Првовенчани, постоји „и до данас".[75] Овим врши измене временског плана, повезујући један давни тренутак са „садашњим".

На почетку осмог поглавља долази један краћи пасаж у коме се приказује Немањино расположење након свих успешних похода. Он почиње интензивно да размишља о томе да не сме да ужива у ономе што је добио већ да помишља на крајњи, Страшни суд; моли се Господу да га поштеди и помилује на Страшном суду. Даје том приликом завете: да ће се одрећи брачног живота; да ће ставити Христа за вођу и храниоца своје старости и наставника; да ће подићи храм посвећен Богородици и у њему испунити своје завете.[76] Овде се заправо предсказује абдикација (описана у X глави), монашење (описано у X глави), подизање Студенице (описано у VIII глави) и живот у Студеници (описан у X глави).

У осмом поглављу на још једном месту учињено је „померање" у времену. Приказујући Немањино стање и расположење током изградње Студенице, Првовенчани реализује снажну поетску слику, поредећи Немањин ум са небопарним орлом који се отрже од земаљских уза да би доспео до Вишњег Јерусалима, тј. до раја.[77] Првовенчани додаје да је Немања постао грађанин овог „небеског града", чиме прејудицира оно што је описано у поглављима XIV—XX, где је приказан Немања као светитељ и мироточац.

Очигледно је да је VIII поглавље врло значајно. Антиципације у њему заправо програмирају монашки део Немањиног живота и његов вечни живот. Поглавља од VIII до XIII обједињава идеја о Немањином подвигу (у неколико фаза: припрема, реализација, усавршавање). Поглавља XIV до XX повезује идеја о Немањином вечном животу, који се на земљи манифестује кроз мироточење, исцељење и директну помоћ у невољама на државном плану. То је идеја о Немањи као светитељу. Полазне основе за целокупно касније

[75] Исто, стр. 73.
[76] Исто, стр. 74.
[77] Исто, стр. 75.

излагање, у главама VIII—XX, садржане су у VIII поглављу, и то управо у антиципацијама.

У деветом поглављу на једном месту предсказана је будућност Немањиног најмлађег сина Растка. То предсказање дато је у форми личне жеље, исказане кроз молитву Христу (слично је, како смо видели, било и са Немањом у двема антиципацијама у VIII поглављу). Растко жели да Господ „привуче" његову младићку слабост и да *претекавши*, иде путем којим се његов господин и хранилац, тј. Немања труди да иде.[78] Реченица је мало конфузна. Растко у ствари жели да иде Немањиним путем али и да га претекне. Да Растко монашењем „претиче" оца, види се из Немањиних речи при крају поглавља, где он Растков чин одласка „из овог света" схвата као божји позив упућен њему: „Зато, дакле, о душо моја, прени и потеци покајању, јер те Владика твој зове. Јер овим псалмом показа ти пример, говорећи: ,Из уста̂ младенаца и одојчади свршио си себи хвалу.' Зато се не лени. Зар не видиш младе који траже оно што им је потребно и који ти предњаче?"[79]

Да је Расткова жеља остварена, сазнаје се из истог поглавља. Будући да Растко није главни јунак, писац није детаљно приказао саму реализацију. Интересантно је да ће тек касније, у XIV поглављу, писац, тада већ као јунак дела, у писму Сави, изразити своје осећање и расположење у тренутку Растковог бекства.[80]

У XVI поглављу, где је описано како Немања помаже Стефану да победи бугарског цара Борила и латинског цара Филандра (тј. Хенриха Фландријског), у уводу стоји: „После овога ја, недостојни слуга његов, молитвама овога светог господина мојег олакшавах се од свих терета̂ мојих, старајући се о заповедима његовим, и, живећи у миру и тишини одасвуд, отресох са себе, с помоћу Пречаснога, све непријатељске варваре који су нападали на отачаство његово."[81]

[78] Исто, стр. 75.
[79] Исто, стр. 77.
[80] Исто, стр. 87.
[81] Исто, стр. 90.

Тиме се прејудицира оно што долази као садржај поглавља XVI, XVII, XVIII, али се истовремено ствара утисак да се ради о избору чуда, тј. да је приказан само један део онога што би могло бити описано.

Похвала има епилошки карактер; у њој се сустичу и примирују постојећи наративни токови; трећи композициони ниво успоставља се повезивањем похвале и претходног текста — Стефан подвлачи битне идејне одредбе дела и вредносне ознаке јунака. Није претерано ако кажемо и то да уводи нове, допунске одреднице за актанта: *апостол* и *више од апостола* („Да ли да те назовем *апостолом?* — Јер више него и апостол би. Јер би апостол отачаству својему, јер из дубине неверства извуче народ свој, и, показав им ново крштење, обнови људе своје силом и радом Духа Светога, који, одагнавши преласти јеретичке, славе у Тројици једнога Бога"); *пророк* и *више од пророка* („Да ли да те назовем *пророком,* Предивни? — Али Господ вели: ‚Ниједан пророк није примљен у отачаству својем.' — А ти се у отачаству својем јави велики заступник, пуштајући да кипи пребогато миро из раке твоје, исцељујући свако свезивање сотонино, и прогонећи бесна маштања, и лијући недужнима реке исцељења, који притичу к теби.") и др.

С друге стране, од постојећих, већ утемељених одредница, аутор језгровито и луцидно одређује у земаљском и небеском свету јунаково право место. То је нпр. случај са одредницом *учитељ.* У наслову дела Немања је, између осталог, назван учитељем (Живот и дела светога... оца нашег Симеона, који је био пређе наставник и *учитељ . . .).* У четвртом поглављу стоји да је Немања своје кнезове научио разумно и старце умудрио. И у похвали се Немања назива *учитељем (учитељ* и *више од учитеља),* јер је исправљао учења ранијих хришћанских проповедника и довршио оно што они нису урадили. О томе се не говори у претходном тексту.

На још једном месту у похвали Немања је добио квалификатив *учитељ* и то се опет односи на његов духовни рад: „Радуј се, учитељу Новога завета, који ниси поучавао мојсијевски, него си, идући за Павлом, његова учења изврсно усадио у разум наш."

Смисао је овде у томе да је Немања хришћанин, следбеник учења хришћанских апостола, и као такав испред најистакнутијих личности Старога завета.

Утисак о конзистентности дела постигнут је, између осталог, и инсистирањем на одређеним карактеристичним темама, које непосредно не зависе од увода. Једна од њих свакако је тема о *браћи.* Она је на два различита начина обрађена у делу. У једном случају ради се о приказивању таквих односа где браћа наносе зло ономе који је најбољи међу њима. У другом случају показују се хармонични односи.

Може се рећи да су примери за први начин обраде бројнији. Ту постоје три случаја, у три генерације Немањића. Први пут је реч о *браћи Немањиног оца* (његово име није откривено). Сазнаје се да је дошло до одређеног сукоба („велики метеж"), као и да је Немањин отац био изгнан из Рашке[82]. О његовој браћи речено је тек толико да су били завидни. О каснијим приликама ништа није забележено — само то да се Немањин отац повратио у своје престоно место. Тема, како се види, није широко развијена. Сасвим супротно би се могло рећи за случај са *Немањином браћом.* Ту су, чак у три поглавља (III, IV и V), приказане све фазе у сукобу: приговор браће, долазак њихов код Немање са одређеним захтевом, одмазда (заточење), избављење Немањино и коначан његов тријумф (битка код Пантина). Овде је конкретно именован и главни узрочник сукоба: ђаво. Писац је нарочито истакао негативна својства браће (хитри на зло, обузети љутим гневом), да би Немањин лик као праведника, незлобивог, оног који се не гневи и чини добра дела дошао до изражаја. Страдања Немањина писац је затим упоредио са страдањима праведног Јосифа, кога, зато што је омиљени син свога оца, браћа прогањају а затим и затварају како би био усмрћен од дивљих звери. Писац је имао пред собом јасан циљ када је то учинио — он је хтео да Немањину историју стави у контекст опште људске историје, али и да покаже колико је њему Бог више био наклоњен као

[82] Исто, стр. 64.

новозаветном јунаку него Јосифу, који „припада" Старом завету.

Трећи пут, у трећој генерацији, остварује се однос који је делимично карактеристичан за прву. Наиме, једном брату (Стефану) одузета је власт која му законито припада. Као противник појављује се изнова брат (Вукан), а у првом случају било их је више.[83] Брат који чини зло назван је законопреступником, значи употребљен је исти квалификатив као и када су у питању била Немањина браћа. То показује да постоји делимична подударност и са другим примером, тј. да се у трећој генерацији понавља понешто и из друге.

Постоји у делу и пример за рђав однос међу браћом. Реч је о споредном јунаку, Стрезу, и његовом брату.[84] Стрез је пребегао у Србију због опасности која му је претила од стране брата: овај је хтео да га ухвати, да му „огњем сажеже тело" или да га „расече на четири чести", које би потом „повешао на путевима градским". Брат Стрезов је веома крволочан и према другима: „Без броја и других људи истреби, трудећи се да земљу и море искорени помишљу својом."[85] Стрез је жртва коју великодушно спасава Стефан. Касније се он одметнуо од свог добročinitеља, наговорен ђаволом.

За хармоничан однос међу браћом (други тип обраде) постоји само један пример у делу. У питању је однос између Стефана и његовог брата Растка/Саве. Писац га постепено изграђује, почевши од XIV главе. Свој однос открива у свом писму упућеном брату где, по први пут, говори о томе шта је у младости осећао према њему, и то у тренутку који је за брата био најзначајнији а за читаву породицу најтежи (одлазак у Свету Гору). Те Стефанове речи гласе овако: „Господине мој, Христољупче, оче пречасни Саво, недостојанство ти моје напомиње, када ти, оставив хранитеља својега и нас, пође за Христом, тада се ја, иако

[83] О томе види у XIV поглављу.
[84] Глава XVII.
[85] Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, стр. 91.

бејах у тузи, гледајући на господина хранитеља, тешах оним што је корисно, са љубављу".[86] У каснијем тексту, све до краја дела, кроз примере сарадње и помоћи коју монах Сава пружа Стефану владару, однос међу њима постаје све срдачнији и хармоничнији. Владар назива свог брата учитељем и наставником.

И Савин однос према брату јасно је истакнут. Употребљена је форма посланице, јер тако је Сава непосредно могао да се обрати брату и покаже шта према њему осећа.[87] Очигледно је да га веома воли и да је спреман да испуни сваку његову жељу: „Посланство твоје примив с љубављу и молбе твоје не презрев, мошти твојега Светог, које желиш, носим и сам путујем с њима и с часним чрнцима светога места овог, у којем изволе живети господин свети. Зато се, драги, спремај, на сретање његово."[88] Савина љубав и оданост брату открива се и кроз причање о томе како је он, на братовљеву молбу, ишао да одговори Стреза од непријатељства: „умолих пречасног оца својега учитеља и наставника, Саву јеромонаха, да иде и изобличи безумље овога злога сâда и зло прорашће, које не насади отац небески. И овај се не олени, него отиде и изобличи злобу његову, и придода слатка и добра и методична учења своја да га задобије за начин људи који праведно живе и добродушних царева, јер православне цареве Господ назва хришћанима — да врши реч Господњу и да живи у љубави, која је боља од свих жртава паљеница, које се приносе."[89]

У делу је значајна пажња посвећена и описима подизања манастира. То је једна од главних тема. Описи почивају на конкретним подацима, и у великој мери одражавају саму процедуру изградње која је регулисана законским прописима. Тако су настала чврста приповедна језгра, са устаљеним елементима. Наравно, неки од њих су више развијени у појединим описима, а други су из неког разлога сасвим изостали.

[86] Исто, стр. 87.
[87] Исто, стр. 88.
[88] Исто, стр. 88.
[89] Исто, стр. 92.

Можда се као формално најпотпунији може издвојити опис изградње манастира Ђурђеви Ступови.[90] На почетку тог описа говори се о Немањиној *мотивацији* за изградњу (1). Он је, како је то експлицитно наведено, желео да подигне овај манастир у знак захвалности за помоћ у невољи. Потом се говори о *почетку градње* (2), о *називу цркве* (3) — „храм светог и преславног мученика Христова Ђорђа", о *завршетку радова* (4), о *опремању и украшавању цркве* (5) и о *регулисању живота у самом манастиру* — односно доношењу типика (6).

Овом опису структурално је најближи опис изградње манастира светог Николе.[91] У њему је дата *мотивација* (1), говори се о *почетку градње* (2), *називу цркве* (3), *завршетку радова* (4) и о *регулисању живота у манастиру (типик)* (6). Мимо описа изградње Ђурђевих Ступова, овај опис има још податак о месту где је храм подигнут (Топлица); не говори се о опремању и украшавању цркве (тј. испуштен је податак који смо у опису изградње Ђурђевих Ступова регистровали под 5). Мотивација је овде нешто другачија — Немања је „распаљен Христовом љубављу". Осим тога, у причање је, између података о месту где се храм подиже и о завршетку радова уметнуто причање о Немањином сукобу с браћом. Он је настао, како се наводи, управо поводом зидања овог манастира. Браћа Немањи пребацују да чини оно што не би смео, тј. да зида без претходне сагласности добијене од њих.

Затим се, по сродности, овом „основном моделу" приближава опис изградње манастира Свете Богородице (у Топлици).[92] Он има елементе 1, 2, 3 и делимично 5. Мимо тог описа, садржи још и податке о формирању монашке заједнице у манастиру — сестринства, и о преношењу ктиторских права са Немање на његову жену Ану. Немањине побуде за изградњу сличне су

[90] Изградња овог манастира описана је у поглављу IV.

[91] Изградња манастира Св. Николе описана је у поглављу IV.

[92] Опис изградње манастира Св. Богородице у Топлици дат је у III поглављу.

онима које је имао када је желео да подигне манастир Светог Николе; он је, према тврдњи писца, био спреман на изградњу Св. Богородице у тренутку када се почео „распаљивати божанственим огњем".

Када су у питању описи изградње две најзначајније задужбине — Студенице и Хиландара, постоје већа одступања од основног модела. Може се рећи да је опис изградње Студенице ипак ближи том моделу, од описа градње Хиландара.[93] У њему постоји *мотивација* (1), податак о *почетку градње* (2), о *називу цркве* (3). Побуде за изградњу су знатно шире изложене но што је до тада било уобичајено: Немања је обузет страхом од Страшног суда; жели да му Богородица на том суду буде заступница; заветује се да ће подићи манастир њој посвећен и да ће се у њему замонашити. Пошто је саопштено како је градња почела, излагање се прекида увођењем пописа Немањиних дарова црквама и манастирима широм хришћанског света, уз помен две цркве које је овај владар подигао (у Нишу и Скопљу). Тиме се ствара представа о његовим преокупацијама током градње. Утисак о Немањиној апсолутној окренутости духовном појачава се цитирањем његове молитве Господу, у којој износи своју велику молбу — да се замонаши и да по смрти буде прибројан праведницима. Коначно, писац уобличава снажну поетску слику, којом употпуњава представу у Немањи у време док гради Студеницу.

У случају са Хиландаром разлози за изневеравање модела су сасвим другачије природе. То је био погодан тренутак да Стефан покаже како га отац сматра својим правим и достојним наследником па му чак поверава да учествује у најзначајнијем свом подухвату. Због тога је овде право причање изостало па се ово место само условно може назвати описом изградње манастира.

Може се рећи да је Стефан први приступио систематском описивању изградње Немањиних манастира. Основицу за опис градње неких задужбина већ је имао: нпр. Хиландара — у повељама и Савином делу, Студенице у Савином делу.

[93] О изградњи Студенице говори се у VIII поглављу.

Стефан је почео систематски да описује и ратне походе. Карактеристичан је опис Немањиних освајања (VII поглавље) и опис битке код Пантина (V поглавље). То су ембрионални облици „ратничке прозе". Та ће се проза нарочито развити у књижевности XIV и XV века. Описи ратовања — Немањиних и потом Стефанових могу се окупити у једну целину; они чине посебан структурни комплекс у делу.

Обједињавајући фактор у делу јесу и *чуда*, тј. описи чудесних догађаја и исцељења. Они прожимају читаво дело — најпре су то чуда на Немањи, пре свега спасавање из заробљеништва уз помоћ Св. Ђорђа, затим победа у бици код Пантина, опет уз помоћ светог Ђорђа. Потом су ту чуда која чини Немања као светитељ, која су и органски обједињена и чак нумерисана.

Интересантно је да постоји и тема о саборима као интегративни фактор. У делу су описана два Немањина значајна сабора (један на коме осуђује богумиле и други на коме се одриче престола). Помиње се и светогорски сабор, тј. сви монаси Свете Горе на челу са протом, који дочекује Немању и који га испраћа у вечни живот. Коначно, постоји и Стефанов сабор — на коме се чита цело дело.

Постоје и друге теме и поступци самога писца који доприносе интегрисању приповедних делова у монолитну целину.

*

С првом карактеролошком диференцијацијом Немањиног лика сусрећемо се још у уводу. То је кратко и опште запажање да се Немања налази међу божјим изабраницима и то онима којима је одређено да буду владари. Ово карактеролошко осамостаљивање Немањиног лика, по нашем мишљењу, представља одређен вид конкретизације божјег милосрђа према грешном људском роду и новог милосрђа путем избора светих мужева, мученика и земаљских господара. Првовенчани казује да ће (II поглавље) „испричати рођење и живот и врлине овога светог господина својег".[94] Он се,

[94] Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, стр. 64.

значи, одлучује за шире и обухватније интерпретирање јунаковог живота и његовог моралног лика („роди и ово, свето дете, које ће божјим промислом бити сакупилац пропалих земаља отачаства његова"). Реализација функције лика започета је већ самим причањем о његовим родитељима. У обради овог мотива приметно се испољавају диференцијалне ознаке. Историјска подлога искоришћена је као почетни ниво за дубљи и наменски семантички набој и за успостављање једног вишег система вредности. Од почетка се изграђује нови однос између јунака и света, при чему се преиначавају пропорције историјског и идеолошког.

Почетни систем обликовања јунаковог лика Првовенчани наставља да обогаћује низом занимљивих информација. Најпре говори о јунаковом рођењу под необичним околностима; каже да се Немања родио док су се његови родитељи налазили у изгнанству у Дукљи.[95] Потом овај чисто хагиографски мотив употпуњује сликом двоструког крштења (најпре од стране латинских у Рибници а затим и од стране православних свештеника у цркви Св. Петра и Павла у Расу).[96] И почетак Немањине власти одвија се под необичним и драматичним околностима (браћа Немању нападају и затварају га; он се ослобађа и у директном оружаном сукобу успева да их победи).[97] Првовенчани веома занимљиво и списатељски успешно уравнотежава хипотетичко-идеолошке садржаје и конкретно-историјске детаље. То ће се посебно испољити приликом усаглашавања, или боље речено усложњавања самог јунаковог лика када долази до преиначавања реалног у симболично-ирационално. Испољава се тенденција да се Немањин живот пројектује у два смера — према библијској схеми и истицањем посебности. Утицај идеолошке шеме перманентно остаје пресудан за изграђивање доминантних карактеристика јунаковог лика. Тако се идеја о светом детету преиначава у исказ да ће Немања „цароваати над земаљскима и да ће се на небесима настањивати са анђелима".[98]

[95] Исто, стр. 64.
[96] Исто, стр. 64. и 65.
[97] Исто, стр. 65, 66—70.
[98] Исто, стр. 65.

Аутор уводи и одређене негативне постулате, па истиче да остварење божје тајне омета увек противни ђаво.

Првовенчани разуђује правце јунаковог досезања небеских висина. У том смислу изразито врши синтетизовање значајних аксиолошких поставки (Немања као владар, монах и светитељ). Свака од њих је занимљиво образложена и садржајно другачије надограђена у делу.

Идеја о том да је Немања божји изабраник подразумева постојање божјег плана о Немањи. Као што увод и каснији текст показују, Бог је својим „планом" предвидео да Немања буде владар („земаљски господар") и светитељ. Испоставља се да је он делимично „коригова" свој план, омогућујући Немањи да постане монах, поткрај свога живота. То да Бог није имао намеру да Немањи омогући да стекне „анђелски и апостолски образ", закључује се из двеју Немањиних изјава. Једна је дата на сабору, пред сведоцима: „Светитељи, пријатељи и браћо моја! Нека вам је знано да из младости моје жуђах пламеном срдачним да идем за заповедима Владике мојега, и *не хтеде Господ мој*."[99] Друга изјава, знатно потпунија, постоји у Немањином писму упућеном сину Сави у Свету Гору где га извештава о свом монашењу: „Знај, о љубимче Христов, што просих и што жељах, што тражих из све снаге своје, из све душе моје, смилова се на мене Творац мој, *не по мојим безакоњима, него по премногој и неисказаној милости својој и човекољубљу*, те ме удостоји онога што жељах — часнога његова анђеоског лика."[100] Ова друга изјава показује да је Немања постао оно што је желео тек после безбројних молби упућених Богу. Како то да му је Бог испунио жељу? Није објашњено у самом делу, али се може наслутити. Немања се у потпуности исказао као владар, консолидовао је државу, учврстио веру, чинио многа добра дела, васпитао своје синове, итд. Божји план је тиме био испуњен. Божји план у делу највише откривају увод и антиципације.

[99] Исто, стр. 77. Подвукла Љ. Ј.—Г.
[100] Исто, стр. 78. Подвукла Љ. Ј.—Г.

Првовенчани обликује Немању као владара, монаха и светитеља, у широком временском распону; два привремена и један вечни период обједињавају и употпуњују доминантне његове особине. Заједничко је да се у свему очитује јединствена Немањина карактеристика, која је резултат директног угледања на самога Бога — *хитрина* у свим добрим делима.

Изграђујући Немањин владарски лик, писац није имао ни мало једноставан посао; морао је чињенице из живота и владавине да прилагоди захтевима житијне форме, спроводећи одређену селекцију (није на пример узео онај моменат када је Немања био заробљеник византијског цара) и да многе догађаје осветли на начин који омогућава истицање одређене јунакове врлине. Потом, структуру актантовог лика, такође, оснажује успешно и ауторски самосвојно.

У грађењу Немањиног лика доминира компарација. Првовенчани најрадије прибегава компарацији са негативним личностима (нпр. случај са Немањином браћом која долазе код њега, подстакнута ђаволом и обузета „злом ревношћу и љутим гневом"). Овим поступком обухваћено је и Немањино супротстављање (индиректно) јеретицима, који су „кукољ лукавога и одвратног ђавола".[101] Писац по супротности упоређује овог јунака са византијским царем: „После овога устаде у Константинову граду други цар, љут и крвопролитник, и поквари мир с Пречасним и Светим. Развалив уста своја, мишљаше да прогута и државе других, што не учини, безумник, нити постиже такве намере, него, хотећи наудити Незлобноме и Светоме, нанесе на се погибао своју и хулу на царство своје, и опустошење на земљу своју . . ."[102]

Немања се упоређује и са позитивним личностима — са праведним Јосифом (IV поглавље).[103] Овог старозаветног јунака чак и надилази. Постоји, на известан начин, и поређење са византијским царем Манојлом, коме Немања импонује због своје чистоте, смерности и кротости, те га одликује царским досто-

[101] Исто, стр. 70.
[102] Исто, стр. 72.
[103] Исто, стр. 67.

јанством, показујући да му је раван („прими га са царском љубављу и пољуби га", каже Првовенчани).[104] Аксиолошки, актант доминира у поредбеној лествици и над Адамом и Евом.

И у грађењу Немањиног монашког лика писац такође радо посеже за компарацијом; упоређује га са најистакнутијим примерима монашког реда, односно самим оснивачима манаштва. Првовенчани се користи и сведоцима (сабор Светогораца на челу са протом). Поређења су прилагођена општим принципима таквог живота и наглашавању јунакове спремности да се жртвује.

Немања је и класичан светитељ-исцелитељ (види поглавље XV у делу), али и национални светитељ-заштитник домовине. Узор му је био лик светог Димитрија Солунског, али је писац морао, нужно, и сам да тражи путеве како би сугестивно приказао Немањино светитељско деловање. Када фаворизује његов светачки лик, тада превагу имају чиниоци посредног, алегоријског карактера. И у једном и у другом случају, Првовенчани наглашава јунакове моралне врлине. Слојем којим се врши глорификовање јунака, треба подвући, одржава се нужна и значајна веза с уводном нарацијом. Првовенчани Немању обликује према идеалном обрасцу (Исус Христос); увећавајући семантизам лика и алегоријско-симболичке квалификације, учинио је да актанта поимамо као егземпларну личност. Немања Стефана не штити само у ратовима, већ и од свих напасти; у извесном смислу актант подсећа на светог Ђорђа, али задржава и своја специфична својства.

Немањин лик писац употпуњује оживљавањем сцена у породичном амбијенту. На тај начин постаје знатно потпунији — он је идеалан супруг и отац. Секундарни ликови су саображени (жена Ана у свему му је послушна, два његова сина, Стефан и Растко настоје да код себе остваре његове особине и да иду његовим путем. Стефан га следи на „владарском", Растко на „духовном" плану). Немања је узор Растку у његовим младалачким данима, али од тренутка када започиње свој духовни подвиг, Растко је узор оцу;

[104] Исто, стр. 65.

сведок је његове смрти и одржава са њим духовни контакт и после тога, јер Стефана тачно обавештава о томе да ће му Св. Симеон помоћи (в. поглавље XX). Постоји још један круг односа: Стефан—Сава и Стефан—Вукан, први као пример идеалне љубави, други као пример поремећених односа.

4.

Повеља Дубровнику о пријатељству и трговини

Повеља о пријатељству и трговини издата је између 1215. и 1217. године. Оригинал, на пергаменту, чува се у Државном архиву у Дубровнику. То је кратак текст којим велики жупан Стефан Немањић гарантује Дубровчанима да, под одређеним условима, могу да тргују слободно, без икаквог ограничења и безбедно, на територији његове државе. Повеља започиње Стефановим заклињањем на пријатељство, у сопствено име и у име своје деце. Он обезбеђује начело законитости: „И да не гони Србин Влаха без суда, него ако се учини неправда између Града и моје земље, да се састају судије где је по закону и да пресуђују а да не буде насилног одузимања имовине." Издавач повеље се обавезује да ће Дубровчанима изручити њиховог непријатеља уколико пребегне на територију српске државе.

Текст је занимљив као законски акт којим се регулишу трговински односи. Гаранција за испуњење обавеза даје се на типично средњовековни начин.

5.

Повеље манастиру Жича

Манастир Жича, подигнут на заравњеном платоу на самом изласку из Ибарске долине, на месту крај кога је пролазила једна од најзначајнијих средњовековних комуникација — пут од зетског приморја и Дубровника ка централној Европи, подигао је Стефан Првовенчани са „превазљубљеним сином својим

Радославом". У изградњи тога манастира, како показују средњовековни писани извори, учествовао је, и то веома значајно, Стефанов брат Сава, студенички игуман на почетку градње (1209) и српски архиепископ при крају (1219). Доментијан чак тврди да је Сава био главни иницијатор градње. Савремени стручњаци за средњовековну архитектуру и уметност Саву виде и као главног творца идејне концепције, иконографског програма али и као оног који се непосредно старао о градњи (проналазио мајсторе, сликаре итд.). Стефанов брат, закључују они, и пре овог подухвата имао је велико искуство у подизању манастира, њиховом обнављању и живописању (подизање грађевина у Ватопеду, обнављање светогорских манастира, подизање Хиландара, живописање Студенице). Он је, осим тога, видео и најлепше византијске црквене грађевине — у Цариграду и Никеји, и стога имао представу о томе шта је најлепше и најбоље. Сасвим је сигурно, међутим, да се Стефаново учешће није сводило само на пружање материјалне помоћи него да је он, будући да је то главна и једина његова задужбина, желео да она понесе печат његове личности. Стефан је и сам морао доста знати о изградњи манастира — гледао је сигурно како се његов отац трудио око Студенице, непрекидно је био са њим у контакту током изградње Хиландара. Сава је Стефаново тело после смрти пренео из Студенице у Жичу, а на то да се и раније помишљало да он ту буде сахрањен указује чињеница да је једна капела посвећена светом Стефану. Изгледа да је и Сава требало да почива у овој цркви — друга капела посвећена је светом Сави Освећеном, Савином патрону. Подизање ових задужбина, по свему судећи, било је плод заједничког договора и сарадње међу двојицом браће — од којих је један био на челу српске државе, а други на челу српске цркве.

Овај храм, посвећен Светом Вазнесењу, тј. Светом Спасу, није био грандиозних размера нити сачињен од скупоценог материјала; одликовао се савршено правилним пропорцијама и срећним решењем унутрашњег простора. Живопис из тог најстаријег периода (врло је мало сачувано), другачији је од оног у Студеници. Главна одлика најстаријих фресака у Жичи

је пропорционалност и одмереност, која је карактеристична за античко сликарство; оно што импресионира је изванредна хармоничност боја.

Зидање ове грађевине пропратила су два догађаја изузетно значајна за српску државу и српску цркву: проглашење краљевине (1217) и проглашење аутокефалности српске цркве (1219). Према неким извештајима, Стефан је и крунисан у Жичи. Ипак, тај податак није сигуран. Жича је од 1219. постала средиште новоосноване архиепископије и тада је дошло до извесних измена на самој грађевини — тражена су нова решења, како би се обезбедио простор за живот и рад архиепископа и за одржавање црквених сабора и свечаности. Тада је довршен и живопис. У повељи манастиру оснивач је, у форми прописа, одредио да се у њему имају постављати сви будући српски краљеви, архиепископи, епископи и игумани.

Оснивачка повеља Стефана Првовенчаног није сачувана. Према новијим истраживањима, она је била издата 1219. године. Затим је текст из ње (можда у изводима) исписан на зиду. Стефан је нешто касније, између 1224. и 1227. године издао нову повељу, која понавља али и допуњава претходну. И она је, на сличан начин, била исписана на зидовима манастира. Ни та друга повеља није сачувана.

Данас се на зидовима Жиче налазе два текста, два натписа, један на северном зиду под кулом, други на јужном под кулом. Како је утврдио проучавалац ових натписа, Душан Синдик, они потичу из XIV века.[105] Вероватно да су начињени према првобитном натпису. Доста су оштећени. Да је оштећивања било и у последњих стотинак година показује чињеница да је својевремено Франц Миклошић могао да прочита знатно више но што је то могуће данас.[106]

Натпису на северном зиду недостаје завршетак. Текст се прекида усред реченице. Главни садржај натписа је попис дарова манастиру.[106a] На почетку су на-

[105] Душан Синдик, *Једна или две жичке повеље?* Историјски часопис, XIV—XV, 1963—1965, стр. 309—315.

[106] Франц Миклошић, *Monumenta Serbica*, Беч, 1858, стр. 11—16.

[106a] Овај натпис је, према истраживањима Д. Синдика, начињен према оснивачкој повељи (из 1219).

ведени Стефанови дарови самој цркви: реликвије, иконе, црквени сасуди, рипиде, завесе, покрови, црквене књиге итд. На почетном, првом месту, спомињу се частице „часног и животворећег крста Господњег".[107] Претпоставља се да је то крст који је Стефану даровао Немања (в. XII главу биографије). „Десница св. Јована Претече", вероватно је реликвија коју је Сава донео из Никеје (данас се она чува у катедрали Св. Марије у Сијени). Иза тога је попис села (њих преко педесет) и жупа, чиме се обезбеђује материјална егзистенција манастира и његово снабдевање.[108] Постоји и подужи списак, око 220 имена Влаха дарованих овом манастиру.[109]

При крају текста су законске одредбе: да дворски протопоп нема права над оним што је дато жичкој цркви; да се половина свих дажбина од попова, Влаха, затим половина поповског бира од земље даје манастиру; да се било ко од архиепископових људи не може позвати код краља без краљевог печата, тј. без верификоване потврде да на двору постоји тужба против њега а да се оном ко не дође на суд код тог суда упише глоба, коју узима архиепископ. Последња одредба односи се на случај када се краљев човек позива код архиепископа. Ту се, међутим, текст натписа прекида.

Читав натпис почиње свечано, симболичном инвокацијом: „Овом пресветом храму Спаса нашега Исуса Христа, по неизрецивој милости његовој, коју сатвори са нама" и наставља се интитулацијом: „ја Стефан, по Божјој милости венчани први краљ све српске земље, Диоклитије и Травуније и Далмације и Захумља, са превазљубљеним сином својим Радославом, по Божјој милости мојим намесником". Стефан, како је то добро приметио Милан Кашанин, с поносом говори о свом наследнику.[110]

[107] Стефан Првовенчани, *Сабрани списи,* стр. 109.
[108] Исто, стр. 109—110.
[109] Исто, стр. 110—111.
[110] Милан Кашанин, *Краљ Стефан Првовенчани.* У књизи истог аутора: *Српска књижевност у средњем веку,* Просвета, Београд, 1975, стр. 309—315.

Свечан тон карактеристичан је и за аренгу у којој се даје списак Стефанових дарова самој цркви: „приносимо Твоја од Твојих да бисмо били помињани у молитвама, дар Спасу нашем Исусу Христу . . ." Он је импозантан и указује на то колики је значај придат храму Св. Спаса. Све те реликвије, како се из текста види и предмети, имају на одређени начин везе са Христовим животом и са његовим учењем: *частице крста* — Христос је на крсту разапет; *ризе и појас Богородице* — Богородица је Христова мајка; *десница Св. Јована Претече* — Св. Јован је десницу положио на Христово теме крстећи га; *мошти апостола мученика, светитеља* — *апостоли* су Христови ученици, *мученици* — они који су за Христа страдали, *светитељи* — они који су Христу угодили; *јеванђеља* — књиге у којима је описан Христов живот, садрже и основу Христовог учења, итд.

Попис села показује да је жичко властелинство заузимало огроман простор. Попис Влаха је драгоцени списак личних имена из двадесетих година XIII века.

Језички, натпис је врло занимљив. У књижевни, српскословенски, продиру елементи народног језика (нарочито лична имена). Део у коме се доносе прописи, одсликава језик којим се служило законодавство, уопште официјални језик.

Натпис на јужном зиду нешто је дужи од оног на северном.[111] Започиње симболичном инвокацијом: „Овај свети и преосвећени храм Спаса нашег Исуса Христа" и наставља се интитулацијом: „ја, милошћу Божјом венчани краљ Стефан и с превазљубљеним сином својим Радославом првенцем, кога и благословисмо да буде краљ читаве ове државе". Интитулација, када се упореди са оном у „северном натпису" разликује се у две битне појединости: овде се не наводи званични назив српске државе а тамо је наведен; овде се Радослав помиње као краљ а тамо је назван намесником. На почетку диспозиције је значајна одредба — да сви будући краљеви и црквени поглавари (архиепископи, епископи, игумани) имају бити крунисани

[111] Према Д. Синдику овај натпис за основу је имао повељу издату између 1224. и 1227. Стр. 111—114.

односно уведени у дужност у Жичи. Ове одредбе нема у „северном натпису". Затим долази попис жупа (укупно девет — у „северном натпису" набројано је десет; једна жупа има нешто другачији назив но у старијем натпису: *Лугомир* уместо *Лугомја)*. Нема пописа села. Уместо пописа свих Влаха који је дат у „северном натпису", стоји одредба: да се дају „Власи сви ове краљевске државе". „Законодавни текст", који заузима највећи део овог натписа, као и претходни, регулише питања имовине и живота на манастирским поседима. Он делимично, као у одредби о дворским протопоповима, допуњава „северни натпис". Негде су учињене измене — нпр. у делу где се говори о дажбинама које дају попови, Власи, земаљски људи. То је очигледно резултат праксе — између прве и друге повеље протекло је најмање пет година. За то време показало се да неке одредбе нису довољно прецизне или довољно добре.

Најзанимљивији део „јужног натписа" јесте онај који говори о питањима из домена брачног законодавства.[112] Ту се регулишу питања брачне заједнице — питања развода и брачних сметњи. Овом другом питању посвећен је само један члан: „Ако неко противзаконито узме свастику, а буде ли то властелин или војник, да га онај који влада казни одузимањем два вола. Ако је од убогих, то да узима епископ половину . . ."[113]

Постоји много више одредби које се односе на развод. Проглашава се да по божјем закону брак не сме да буде растављен. То може да буде учињено само путем судског поступка код надлежних власти, када за то постоје законом предвиђени разлози. Уколико до раскида дође без судске процедуре, самовласно, предвиђају се казне, како за мушкарце, тако и за жене, према сталежима: „буде ли то ко од властеле, да се од њега одузме за краља шест коња; ако ли је ко од других војника, да му се узму два коња; ако ли то ко од убогих људи учини да му се одузму два вола. Женама такође заповедам: ако ли је она која преступи закон од властеле, то властелинском казном

[112] Стефан Првовенчани, *Сабрани списи,* стр. 112—113.
[113] Исто, стр. 113.

да се казни; ако ли од нижих, то према роду да се казни."[114]

Муж је крив ако „пусти жену", жена је крива уколико „остави мужа". Кривци могу бити и родитељи или ко други, ако је од мужа одведу.

Одредбе које се тичу брачног законодавства настоје да измене неке обичаје и праксу која је постојала. Савршено су огледало и друштвених односа и односа између мушкараца и жена.

Натпис се завршава санкцијом, тј. претњом да ће казна (божја, Богородичина, небеских сила итд.) стићи онога ко дирне у манастирску имовину.

Овај други натпис има мање свечани карактер. Највећим својим делом он је законски текст, и као такав има изузетно значајну улогу у историји српског права. И језик овог натписа је у складу са садржајем.

6.

Повеља манастиру Свете Богородице на Мљету

Око 1220. године Стефан Првовенчани издао је повељу манастиру Свете Богородице на Мљету. Према расположивим подацима, манастир је подигнут крајем XII или почетком XIII века, за бенедиктинце који потичу из манастира Свете Марије у Пулсану у Италији.

Црква је посвећена Богородици Благодатељници, као што је то случај и са манастиром Студеницом. План ове цркве подсећа на решења которских цркава из тога времена а олтарски простор осмишљен је на начин као што је то учињено у Немањиним задужбинама, посебно у Студеници.

Сама манастирска повеља има изразито свечан уводни део у коме средишње место заузима казивање њеног састављача о томе како је управо њега Бог изабрао да буде наследник престола и над осталом браћом га тиме узвисио: „Мене изабравши у дому оца мога да будем наследник престола оца мога и

[114] Исто, стр. 112.

међу браћом мојом виша ме јавивши, мени предаде да пасем стадо оца мога с благословом очевим . . ."[115] Тако поносно о овој чињеници говорио је Стефан и у својој *Хиландарској повељи*. У *Мљетској повељи* он истиче да се угледао на свога родитеља у погледу ревносног служења Богу. У ову повељу уграђена је и микропохвала Богу, којом се истиче његово човекољубље. Преточена је и темељна идеја из увода у *Живот светог Симеона*. И другде у тексту запажају се идеје или формулације попут оних у Немањиној биографији од овог писца — нпр. да је Немања био *хитар* у служењу Богу. Помиње се благослов дат Стефану, поуке итд.

Повеља манастиру Свете Богородице на Мљету, такође, потврђује основне карактеристике Стефановог приповедања, пре свега у равни спонтаног и луцидног усаглашавања личних и библијских исказа. Поседује и занимљиву композициону изнијансираност, чврстину али и изванредну поетичност.

7.

Тешко би било дати једну јединствену и свеобухватну оцену дела Стефана Првовенчаног и одредити му тачно место у српској литератури. Он је, како смо већ истакли, у много чему, на врху лествице писаца, као зачетник појединих жанрова и као писац који је претходну традицију преточио у нове форме, створивши дело које ће трајати непрекидно током читавог средњег века. Утицаји које је оно вршило нису сви и нису детаљно испитани — запажају се код писаца XIII, XIV века и касније. Ако кажемо да је он класик српске литературе средњег века, у најбољем смислу тога значења, можда смо најближи истини и оцени о њему.

Љиљана Јухас-Георгиевска

[115] Исто, стр. 117.

Стефан Првовенчани

Сабрани списи

међу бројем [illegible] који предаде да пасем стадо ово моје с благословом очевим [illegible]. Тако [illegible] у овој [illegible] поновио је Стефан и у својој *Хиландарској повељи*. У *Житију*, пак, он истиче да се угледао на своја родитеља у вршењу ревносне службе Богу. У ову повељу утиснута је и благодарност Богу, [illegible] посебно [illegible]. Проткана је и темама које ће ући у *Житије светог Симеона*. И другим у тексту [illegible] се исте или формулације [illegible] с Немањином биографијом од овог писца — нпр. да је Немања био [illegible] у служењу Богу. Помиње се благослов дат Стефану, поуке итд.

Похвала манастиру Свете Богородице на Мљету, такође, потврђује основне карактеристике Стефановог стваралаштва, што се огледа у [illegible] и лукавог усклађивања цитата и библијских [illegible]. Поседује и [illegible] композициону [illegible], чврстину [illegible] поетичност.

Т.

Желели бисмо били [illegible] Стефана Првовенчаног и одредити му тачно место у српској литератури. Он је, како смо већ истакли, у много чему, на челу [illegible] писаца, као зачетник појединих жанрова и као писац који је [illegible] традицију претежно у нове форме, створивши дело које ће трајати [illegible] средњег века. Утицаји које је овај [illegible] — запажају се код писаца XIII, XIV века и касније. Ако знамо да је он [illegible] српске литературе средњег века, у [illegible] значење, можда смо најближи [illegible] о њему.

Љиљана Јухас-Георгиевска

* Исто, стр. 113.

Хиландарска повеља

Кад у почетку створи Бог небо и земљу и учини [illegible] на њој, и благослови их и даде им власт над свиком тварју својом, постави једне царевима, друге кнезовима, треће господарима, и свакоме даде пасти стадо своје и чувати га од свакога зла које би изишло на њега. Стога, браћо, Бог премилостиви створи Грке царевима, а Угре краљевима, и раздели сваки народ, и закон даде, и обичаје установи, и господаре над њима по обичају и по закону растави својом премудрошћу.

Зато по многој својој и неизмерној милости човекољубља, ради наших прадедова и дедова [illegible] до обнову ове српске земље и све што Бог чинећи на [illegible] људима, не хотећи људске погибли, постави господина ми оца, [illegible] пишем ми светом кћитору Стефану Немањи.[1]

И обнови своју дедовину и боље утврди Божјом помоћу[2] и својом мудрошћу, даном му од Бога. И подиже пропалу своју дедовину, и придобије од морске земље Зету и са градовима, а од Арбанаса Пилот, а од грчке земље Лаб с Липљаном, Дубочицу, Реке, Загрлату, Левче, Белицу, [illegible].[3]

И кад Божјом [illegible] трудом све то задоби и кад с помоћи Бога [illegible] [illegible] освајања, поче презирати [illegible] своју и поучавати [illegible] свој, и [illegible] и старати се о души својој, господин ми свети благочастиви старац Симеон,[4] [illegible] да као [illegible] буде прибројен у [illegible] број оних који су угодили Богу[5] и [illegible] ревносно и [illegible] [illegible] обичајима,[6] и [illegible] [illegible] до [illegible] и апостолски [illegible].[7] [illegible] следовао [illegible] речи, коју рече:[8] „Узмите иго моје на себе и научите се од мене, јер сам благ и кротак и смерен срцем. Јер иго моје је благо и бреме моје је лако.“ [illegible] Свето Писмо [illegible]: „[illegible]

Када у почетку створи Бог небо и земљу и људе на њој, и благослови их и даде им власт над сваком тварју својом, постави једне царевима, друге кнезовима, треће господарима, и свакоме даде пасти стадо своје и чувати га од свакога зла које би наишло на њега. Стога, браћо, Бог премилостиви утврди Грке царевима, а Угре краљевима и разделив сваки народ, и закон даде, и обичаје установи, и господаре над њима по обичају и по закону раставив својом премудрошћу.

Зато по многој својој и неизмерној милости човекољубља, дарова нашим прадедовима и нашим дедовима да обладају овом српском земљом и све као Бог чинећи на боље људима, не хотећи људске погибли, постави господина ми оца за великог жупана, названог на светом крштењу Стефана Немању.[1]

И обнови своју дедовину и боље утврди Божјом помоћу[2] и својом мудрошћу, даном му од Бога. И подиже пропалу своју дедовину, и приобрете од морске земље Зету и са градовима, а од Арбанаса Пилот, а од грчке земље Лаб с Липљаном, Дубочицу, Реке, Загрлату, Левче, Лепеницу, Белицу.[3]

И кад Божјом помоћу својим трудом све то задоби и кад с помоћу Божјом мир и тишину прими држава његова одасвуд, поче пооштравати мисао своју и поучавати ум свој, и желети са журбом,[4] и старати се о души својој, господин ми свети благоверни часни старац Симеон,[5] подвизавајући се да на дан Страшнога суда буде прибројан у неки број са онима који су угодили Богу[6] и како би стекао оно рајско и неизречено жилиште неким обичајима,[7] и нарочито жељаше да прими анђеоски и апостолски лик.[8] И подвизаваше се да би са поспешењем следовао Владичиној речи, коју рече:[9] „Узмите иго моје на себе и научите се од мене, како сам благ и кротак и смеран срцем. Јер иго моје је благо и бреме моје је лако." Пошто Свето Писмо јавља: „Љубав Божија

у вернима привезана је", овоме, дакле, привеза се најчвршће.[10]

А када је минуло много времена, и пошто смо ми деца његова отхрањена до ситости, он поче да узашиље молбе Премилостивом Владици, да га не лиши онога што жели, већ да га, приклонив ухо своје, услиши.[11]

Овај мишљу беше узнесен и жељаше: као да стоји на узвишеном месту, у пролетње време, у веселу дану, тј. сунчану; виде издалека равну ливаду, красну изгледом, лепу створењем. Сред ње стајаше дрво дивно, округласто гранама, пуним лишћа, преукрашено цвећем и пуно плода, благи мирис одајући. А сред дрвета настанила се беше птица слаткогласна, кротка у седењу, тиха у песмама, весела у цвркутању, јасна у шаптању, једна од мудрих птица љубавних, слатки његов детић, који је некада био мени везом рођења брат, звани Сава монах. Овај седаше у дрвету, тј. у Светој Гори и неумуклим гласом, високим грлом, јасним звуком, измењујући гласове прелепе и предивне, и необичне песме појући. И тај глас уђе у уши пречудног и дивног господина ми светога Симеона, часнога старца. А њој и остале птице, на доњим гранама седећи, слатком њеном гласу својим гласовима весело помагаше.

И овога гледајући, овај дивни муж — љубљено и слатко чедо своје, које беше отишло и одвојило се, пређе у свету ту ливаду, и лепо дрво и предивне птице — помисли у себи овај глас: „Да сиђем на красну ту ливаду; дошавши, лепоту дрвета сагледаћу, и близу њега ставши, наситиђу се краснога гласа предивне оне птице.[12]

Док је он ово помишљао, Владика његов премилостиви не презре мољења његова, која из дубине срца уздизаше, него као штедри трудопријемац и давалац награда рече нескврним устима својим: „Не дођох призвати праведнике, него грешнике на покајање." Када је приспело погодно време, сву славу и част овога света ни у шта урачунавши, а красота овога света постаде му видима као дим; Христова пак љубав расла је у њему и разгарало се срце његово у њему, јер

беше као стан спремљени му и као сасуд пречисти Његовом светом Духу.[13]

Остави државу своју, од Бога њему даровану,[14] и сва своја изврсна и различита имања,[15] јер је Христос Бог тако хтео и пресвета Владичица Госпођа Богородица. Насити га неизрециве свете жеље и учини га учесником неизреченог и часног анђелског и апостолског лика, малог и великог.[16] Када се ово свршило, пошто је неким приложењем Христос то у ум његов поставио и поучио тако часног ми и блаженог старца светог Симеона, остави мене, у Христу даровано му чедо, на престолу своме и у Христом дарованој му држави, мене, љубљеног сина свога, Стефана великог жупана и севастократора, зета боговенчаног кир Алексија, цара грчког.[17]

И овај као подвижник и чедољубиви и слатки старац, господин ми свети Симеон, ако сам и недостојан да се назовем његовим сином, благослови ме изврсније од остале моје браће, као што благослови Исак Јакова, сина свога, сваким благословом.[18] И поче ме учити да се потрудим на свако благо дело у држави мојој, и да милосрдан будем народу хришћанском који ми предаде, и заповеди ми о црквама да се бринем и о монасима који у њима служе и ни у којем обичају да не будем зазоран од Владике свих и Господа.[19]

Потом, изволењем Владике нашег Исуса Христа, као што јавља Свето Писмо: „Уклоните се из места својих и рођења; ни један пророк у отачаству своме није примљен", него спасење добија са онима који живе Христа ради,[20] изађе из државе своје и од деце своје, и подружја свога, да би постигао ливаду ону пређе описану, и красно дрво и слатку птицу, и ту спасење стекао.[21] И не остави га Владика Господ наш Исус Христос јер се више радује због једног грешника који се каје.[22] Брзо идући с горе оне сиђе на раван, тј. у Свету Гору, где и чу да се живи миран и неметежан живот на ливади тој, и да се правоверје добро укоренило и да светло сија, као неко дрво које дивно стоји, а гране су му освећени и богобојажљиви и христољубиви монаси и сав освећени црквени збор; а сред њих свих као слаткогласна птица, Сава монах, мила утеха христољубивом старцу; чисто,

пак, лишће и прекрасни цветови — пророчке проповеди, тј. часних јеванђеља учења и апостолска предања и заповести светих отаца; а мноштво плодова, то је уздање, корен вере, а добре наде — плод, са овим што је напред речено, и благи мирис. Зажеле и ваистину отпочину на дрвету, у коме појаше птица измењујући гласове. То измењивање гласова, о богољубиви господине мој, написаћу пет твојих премудрих чувстава виђење: слушање онога дрвета, мирисање, појање, миловање птица и излетање и остало.[23]

Јер изађе из отачаства свога у свету ону ливаду, тј. у Свету Гору, и нађе манастир неки бивши, звани Мидеје,[24] Ваведење свете и преславне Владичице Богородице, где не беше камен на камену остао, него развальен одасвуд. И потруди старост своју, и мене ако и недостојна да се назовем сином његовим, подижући ме да обновим место свето. И ја, последујући заповестима Владичњим, који рече три ствари у светим јеванђељима: „Узљуби Господа Бога свом душом својом и ближњег свога као и сам себе", треће: „поштуј оца и матер", пошто ми је сведочио господин мој свети Симеон. Вољу његову испуних о цркви и о другим стварима, на које ме принуди.[25]

И сећајући се часног живота славних мојих родитеља, како лепоту, како владање народом, како славу и богатство ка ништељубљу ускоро Божја љубав к себи привуче, помислих у себи да ме удостоји Владика мој Исус Христос да будем поклоник ту у пресвете Владичице наше Богородице, и да буде неугашено светило у храму њеном и крај гроба часног и благоверног старца, господина ми светога Симеона монаха. Бих удостојен да му будем, с њим, ктитор и служитељ. И обнових га молитвама његовим,[26] и дадох села манастиру: Ђурђевић, Петровић, Крушево, Книна, Рубач, Поток, Дрстник, Гребник, Гован, Зальуг, и планину Добре Доле, а винограда два и трг Книнац; а у Зети половину Каменишта, и са људима. И потом додадох Виден и Беличишта с горњим Вранићима до Градишта.[27]

По овоме, молим вас, господо моја и браћо, коме Бог дарује овај престо после мене и ову државу, да

не увреди свету Богородицу у свим овим правима писаним овде, и да не буде потворена реч моја ни дар. Ако ли ко потвори и увреди свету Богородицу, да га Бог прокуне и света Богородица и да му је супарница пред Сином њеним на дан онога Страшног судишта Христовог. Јер ако измени реч моју, то ако сам сатвори што год светиње за душу своју, неће му бити тврдо од других, који буду господари после њега. Делајући не потворих дела, давања господара који су били пре мене, него још приложих к томе и довољно сатворих, испуњена у сваком потребовању, у веке векова, амин.

Крст великог жупана Стефана, намесног господина све српске земље.

Живот светог Симеона

I

Живот и дела светога и блаженог и преподобног оца нашег Симеона, који је био пређе наставник и учитељ, господин и самодржац отачаства свога, све српске земље и поморске

Владико, благослови![1]

I

Дођите, о христољупци, и видите како се на нама земним открила дубина божјега милосрђа!

Онај који од саздања свега света милује пали род људски,[2] милосрђем светога својега Духа, унапред објављиваше пророчким устима оно што ће бити, као што рече пророк: „Речју Господњом небеса се утврдише, и у даху ӯстâ његових сва је сила њихова."[3] Јер пророци, прорицући, утврђиваху свет му створени Духом његовим светим да верује у Свету Тројицу и у једно божаство, па и о доласку његову који ће бити.

Јер је свеубилачки ђаво насејао штетну плеву[4] и укоренио је у срца њихова, и одвратио их од Творца својега, да служе глухим кумирима[5], па их је, штавише, довео и до писања њихова,[6] да их рине на дно скровишта адових. А они, очајањем обузети, мишљаху да Творац наш неће потражити створења руку својих, јер и пророци у аду говоре: „Да ли ће доћи наш избавилац да нас избави или ко други?"

А Он милосрђем својим не задоцне, по пророштву које прорече Давид Духом Светим: „Сићи ће као дажд на руно и као капља која капље на земљу."[7] Јер, уистину, сиђе и усели се у утробу женску онај који се не може сместити ни на небесима. Ко је ова жена? Ово је жена о којој пророк рече: „од корена Јесејева, жазао који је никао из слабина Давидових",[8] и, просто рећи, чиста и пречиста и безгрешна и увек девојка Марија, мати Христа Бога нашег, Царево покојиште, из које неповредно прошавши сачува је затворену, као што рече пророк: „Светлост засја онима који седе у тами и у сенци смртној. И у дане његове засијаће правда."[9]

Јер, у истину, светлост засја доласком његовим онима који су у аду, не само светим пророцима који су у аду, него и нама који смо сагрешили ради преступљења нашега прадеда Адама.[10]

Јер нас најпре обнови крштењем својим, водом и духом,[11] а потом нас искупи пречистом својом крвљу,[12] и све народе сакупи под једно божаство, и под једну власт и у једну веру.

Штавише, и онима који га љубе даје преизобилну и богату милост своју неисказаним својим милосрђем, и висином својега божаства хоћаше земноме јестаству придодати од небесних силâ, изабрав по сазнању неке за свете мужеве, другима, према трудима њиховим, дајући венце,[13] а некима да, од рођења матерâ њихових,[14] буду земаљски господари као угодници његови, који се не старају само за земаљске власти, него који угађају Господу, чинећи му по вољи са страхом, па и са слободом. Међу њима беше и овај мој господин свети хранилац, угађајући Господу, желећи да ужива блага у дому Господњем.[15] „Јер насађени у дому Господњем", пророк рече: „процветаће у дворовима Бога нашега",[16] што не погреши.[17]

II

Зато ћу, у Господу Богу светитељи, јерарси, јереји и чрнорисци, пријатељи и браћо моја,[1] ја Стефан, недостојни, грешни,[2] и који сам био тужан пред одласком његовим, који сам рођен па и васпитан од њега,[3] испричати рођење и живот и врлине овога светог господина својег.[4]

Иако ме тада није било нити памтим шта је било о рођењу његову, ипак сам слушао да је био велики метеж у овој страни српске земље, и Диоклитије и Далмације и Травуније, и да су родитељу његову браћа му завишћу одузели земљу.[5] А он изиђе из буна њихових у место рођења својега, по имену Диоклитија.

И вољом божјом и пречисте његове матере, роди и ово, свето дете,[6] које ће божјим промислом бити сакупилац пропалих земаља отачаства свога, пастир и учитељ, па, штавише, и обновилац онога што је било пропало,[7] у месту по имену Рибница.[8]

А како су у земљи тој и латински јереји, то се по вољи божјој удостоји да у храму том прими и латинско крштење.

А кад се вратио отац његов у столно место,[9] опет се удостоји да прими друго крштење из руку светитеља и архијереја[10] усред српске земље, у храму светих и свеславних и врховних апостолâ Петра и Павла,[11] идући за владиком својим пастиром Христом, као што Писмо каже: „Сисао си млеко из обеју дојки",[12] тј. извршилац је Старога и Новога завета.

Док се тако хранио у благоверју и богочашћу родитељâ својих,[13] родитељи његови пажаху на дете, не знајући божје тајне и пучине милосрђа која ће бити на њему[14] — да ће он царовати над земаљскима и да ће се на небесима настањивати са анђелима.[15]

III

А кад је одрастао до младићства,[1] и примио чест отачаства својег, по имену Топлицу, Ибар и Расину и зване Реке,[2] увек противни ђаво не престајаше наносити напасти Праведноме, и ожалошћаваше га браћом његовом,[3] а не знаћаше, безумни, да се за трпљење напасти троструки венац плеташе на глави Праведнога.[4] Јер на гнев због преваре не помишљаше него, одвргав злобу ђавољу у нападању браће његове, стараше се како ће угодити Господу и творити пред њим угодна дела.[5]

А кад чу богољубиви цар Манојло из Константинова града[6] о изврсној чистоти и смерности и кротости овога незлобивог, приближив се нишевској страни,[7] желећи га видети, посла по њ да дође на виђење.

И он, похитав, дође к њему.[8]

А кад га овај угледа, прими га с царском љубављу и пољуби га. И, задивив се мудрости овога јуноше,[9] одликова га царским достојанством[10] и различним даровима. И, одвојив му од своје земље, даде му звану Дубочицу,[11] говорећи:

— Теби буди и потомству твојему по теби у векове, ни с ким у заједници, ни са мном, ни са сродницима мојим по мени.[12]

И томе, браћо,[13] нека се не почуди ум ваш што га цареви љубљаху царском љубављу и што му множаху

почасти и дарове. И други га владаоци марљиво слушаху, јер га вишњи Господ Исус Христос љубљаше.[14]

О драги,[15] нека је знано свакоме створу да онима који љубе Бога свим срцем све полази за руком.[16] Јер, иако овога Светога љубљаше цар, и он гледаше царске љубави, срце се његово распаљиваше божанственим огњем како ће угодити Господу и градити храмове угодникâ светих.[17]

Дошав, нимало не задоцнев, поче журно зидати у отачаству својем, у Топлици, храм пресвете Богородице, на ушћу реке по имену Косаонице.[18] И украсив га свима правима црквеним,[19] установи у њему чрначки збор[20] са часним и богољубивим подружјем својим, по имену Аном.[21] И предаде јој храм Пресвете, да се стара о њему по сваком делу и о чрницама које установи у том манастиру светом.[22] А она слушаше са сваком послушношћу и добродушношћу, чувајући храм пресвете Богородице, предани јој овим нашим светим господином.[23] Јер о овој речи мудри: „Часна жена у дому мужа својега више вреди од бисера и драгог камења."[24] Земаљски мисле о бисеру и камењу. Трошни су камен и бисери, а пророк мисли на онога који је пун добрих дела, као бисера и драгога камења.[25] На то се и она угледа, творећи угодна дела пред Господом у дому мужа својега.

IV

И опет овај наш господин свети, не могући зауставити срца свога, распаљен Христовом љубављу, поче зидати храм светога архијереја и чудотворца оца Николе, близу Свете Богородице, тик на ушћу реке Бањске.[1]

И док је ишао бос, ради речи Господа нашега Исуса Христа, коју рече: „Сваки који се узноси, понизиће се, а који се понижава узнеће се",[2] и док је зидао храм светог чудотворца и брзога у бедама помоћника Николаја, опет браћа његова, подстицањем ђавољим и злом ревношћу и љутим гневом обузета, дошоше да ожалосте Светога,[3] говорећи:

— Шта радиш то, не договорив се о томе с нама, што ти не личи да радиш?[24]

А он, погледав на њих с кротошћу и с осмехом око усана,[5] говораше:

— Браћо моја драга, како смо једнородни, нека не буде на гнев ово дело моје,[6] које почех у Господу и доврших га. Ја га сврших, па, ако је добро, нека је мени, а ако је зло, нека опет буде мени. Него просите у Господа Бога мојега многе дарове и милостиње велике и некварежне, да их свако од вас прими.[7]

И сврши храм Светоме, и установи у њем правило о чрнцима, како да славе Господа Бога непрестано.[8]

И живљаше, захваљујући Богу и Пресветој и светоме архијереју и чудотворцу Николају, док не стиже ревност ђавоља, и већ ригаше змија своју злобу.[9] Јер се договорише с најстаријим од браће његове, који је тада владао овом српском земљом,[10] и, дозвавши овога целомудреног[11] и светог мужа, ухватише га, и оковаше му руке и ноге, и вргоше га у пећину камениту, као што некада браћа вргоше у ров прекрасног Јосифа,[12] не разумевајући, безумни, промисла Владичина, који ће бити: да ће неповређени од бедâ бити они који верују у њ. И тако, ради правде и чистоте, изведе Јосифа из тамнице, и постави га за господина дома Фараонова и за кнеза свега имања његова.[13]

И овога опет, због кротости и правде, и дивне смерности, и због свих добрих обичаја, Владика премилостиви руком својом крепком и мишицом високом[14] изведе из камените пећине, и узведе га на престо отачаства његова и подиже га за господара великога свему свету.[15]

Као што рече Јосифу да научи кнезове своје као и себе, и да старце своје умудри,[16] тако и овај пресјајни и крепки свети муж однегова чеда своја у благоверју и чистоти, и сабра пропалу земљу своју, ограђујући је крстом Христовим, и кнезове своје научи разумно, и старце умудри, шаљући захвалност и хвалу своју Владики свих и Творцу.[17]

Док је тако седео у пећини,[18] с тугом у уму свом, са срцем подвижним,[19] мољаше се светоме и великом мученику Христову и страстотрпцу, и војнику непобедном Борђу,[20] овако говорећи:

„О страстотрпче, свети мучениче Христов Борђе, који си Христа ради претрпео страдања, муке и ране различне без броја, иако у великој беди и на точку растезан, призиваше Владику свога, Господа свога Исуса Христа да дође на избављење, и на исцељење, и на утеху твоју. Јер ти, који си своје клање гледао, као јагње Христово, говораше незлобно: ‚Прими Господе, прошење моје, и који буду у беди и невољи, или у тамници, или на мору, па призову именом мојим твоје човекољубље, ради неиспитанога милосрђа твојега милостив им буди, Господе.‘

„И услиша Владика молитву твоју и прошење твоје испуни према достојним трудима твојим. Јер, уистину, достојан ти би, страстотрпче Христов свети, угодив Владици својему Христу. А ја се грешан и недостојан јављам Господу. Јер с каквим очима ја, омрачени, смем погледати на небеску висину, или с каквим ћу уснама призвати Оца страшног и тебе, Свети?

„Него, смилосрдовав се, страстотрпче Христов, на мене, невољна и бедна, похитај Владици својему, Исусу Христу, који је обећао испуњавати ти прошења, да ме избавиш сада из муке ове и од узâ које ме стежу, именом твојим светим, да ти послужим, Свети, за све дане живота мојега, до последњега даха мојега, на који начин буде угодно висини страдања твојега, милошћу и милосрђем онога који те је прославио и венчао у свем свету, Христа, на све векове, амин!“[21]

Чу страстотрпац Христов молбу овога светог мужа, господина ми, и испуни све што је просио у њега, па овај свети господин мој поче хитно, нимало не задоцњев, зидати храм светога и преславног и великог мученика Христова, Борђа,[22] с ревношћу и љубављу,[23] и сврши га, призивајући брзога свог помоћника, и, украсив га сваком лепотом и свима изврсним потребама црквеним,[24] установи правило о чрнцима,[25] како ће непрестано славити светога и у невољама заштитника, страстотрпца Борђа.

V

И разгна и расеја тада овај Свети непријатеље своје по земљама иноплеменим[1] за зла безакоња њихова.[2] И мисли своје недостојне остварише наговором сотониним[3] у грчком царству, да ту помоћ добију, трудећи се да убију Светога и да његове добре намере и дела разоре и до краја искорене, али које не послуша Бог. И, најмивши грчке војнике, Фруге и Турке и друге народе, пођоше на Светога и уђоше у отачаство његово, на место по имену Пантин.[4]

А он, подигав очи и руке своје к небу, вапијаше к Владици својему из дубине срца и ка страстотрпцу Христову, Борђу:

„Суди, Господе, онима који ме нападају, и успротиви се онима који се боре са мном.“

„Узми оружје и штит,[5] и стани на помоћ мени!“

„Затвори пут онима који ме гоне!“

„Реци души мојој: Спасење твоје ја сам!“[6]

И узев знамење животворнога крста[7] и копље дано му од Владике, иђаше са смелошћу насупрот многим народима.

А када је био близу града по имену Звечана,[8] на којем беше сазидана црквица светога и преславног мученика Христова Борђа,[9] изабрав једнога од правоверних својих јерејâ,[10] посла га да твори обноћну молитву, и опет литургију, сву ноћну и дневну службу по реду. А кад је овај заспао од труда, дође свети брзи помоћник,[11] и презвитеру[12] се јави у војничком лику. Јереј га питаше:

— Ко си, господине?

А он рече:

— Ја сам слуга Христов, Борђе, који идем на помоћ господину твојему да победим и непријатеље његове.

Сутрадан одмах стекоше се на битку снажну и силну.[13] Божјом помоћу и светога и преславног мученика Христова Борђа победи непријатеље своје, иноплемене народе, и падоше од оружја сви, и нестаде им помена са земље.[14]

Учинив битку ту, један од законопреступне браће његове сврши, утопив се у води, да се збуде реч про-

рока Давида: „Ров изри, ископа, и упаде у јаму коју начини."[15] И, уистину, обрати се болест на његову главу, и на теме његово његова неправда сиђе.[16]

А кад се Свети врати у државу своју, на престо отачаства својега, живљаше захваљујући Господу Богу нашем Исусу Христу и пречистој његовој и непорочној матери увек деви Богородици и светоме чудотворцу и брзоме у бедама помоћнику и архијереју Николи,[17] и овоме светом и великом страстотрпцу и у борбама браниоцу мученику Ђорђу, који га сачува и укрепи ничим неповређена од противникâ, и вршаше преизобилно дневне и ноћне службе пред Господом.[18]

VI

Дође један од правоверних војникâ његових,[1] па, пав на колена, с узбуђењем и униженьем многим говораше му:[2]

— Господине, ја сам међу најхуђим слугама твојим најмањи,[3] и, видев усрдност твоју према владици твоме Господу Исусу Христу, и пречистој владичици Богородици, и овим светим угодницима њиховим, заштитницима твојим, који крепким дланом подржавају твоју власт неповређену,[4] усудих се јавити твојој моћи да се мрска ти и триклета јерес већ укорењује у држави твојој.[5]

А овај пречасни свети мој господин, ни мало не задоцнев, одмах призва свога архијереја, по имену Јефтимија, и чрнце с игуманима својима, и часне јереје, и старце и велможе своје, од малога до великога,[6] па говораше светитељу, и чрнцима, и свима сабранима:[7]

— Дођите и видите, оци и браћо,[8] ако сам и најхуђи међу браћом својом, али Господ Бог и пречиста владичица Богородица, мати његова, не гледа на лице човечје, него удостоји мене најхуђега, који верујем у једнобитну нераздељиву Тројицу, да чувам ово предано ми стадо, које видите сада, да се не посеје кукољ лукавога и одвратнога ђавола.[9]

— И никако нисам мислио да је он у области мојој,[10] а већ сад чујем да се лукави брзо укоренио и да

хулу наноси на светога Духа и да дели недељиво божаство, што говораше безумни Арије, пресецајући недељиво божаство,[11] што рекоше свети и богоносни оци: „Ко ти, Спасе, ризу раздра?", рече: „Арије, безумни, који Тројицу пресече."[12] Тако и ови безумни иду за учењем његовим,[13] и не знајући, бедници, да ће, пошто су тако веровали, сићи с њим, триклетим, на дно скровишта адових.[14]

И док је говорио овај Свети, и док је била велика препирка,[15] дође кћи једнога од велможâ његових правоверних, удата за мужа од тих кривоверних, која је била у њих и сазнала нечисте одвратности њихове,[16] али се нимало не косну вере њихове, и, павши к ногама Светога, исповедаше јасно, говорећи му:[17]

— Господине, господине мој,[18] ево видим како твоја владавина испитује о овој мрској и одвратној вери:[19] уистину, господине мој, бих испрошена по брачном закону,[20] у оца мојега, слуге твога, који је мислио да је једноверство у твојој држави. И бих у тих законопреступника,[21] и видех, господине, да заиста служе отпаднику од славе божје, самоме сотони.[22] И не могући трпети смрада глухих кумира[23] и мрске јереси, истргавши се из руке њихове и пребегавши, вапијем држави твојој: порази крстом оне који се боре с нама, да науче нечастиви непријатељи како је моћна вера твоја, господине.[24]

А Свети, изведав ову пред сабор свој,[25] сабран противу те лукаве јереси,[26] изобличи кривоверје њихово,[27] и саветова се са светитељем својим Јефтимијем и са часним чрнцима, и са велможама својим,[28] и, нимало не задоцнев, посла на њих војску, наоружану од славних својих,[29] говорећи:

— Ревнујући поревновах за Господом Богом сведржиоцем.[30]

Као некада пророк Илија, који је устао на бестидне јереје, и он изобличи безбоштво њихово,[31] и једне попали, друге разним казнама казни, треће прогна из државе своје а домове њихове, и све имање сакупив, разда прокаженим и убогим.[32]

Учитељу и начелнику њихову језик уреза у грлу његову, што не исповеда Христа, сина божјег.[33]

Књиге његове нечастиве спали,[34] и изагна га, запретив да се никако не исповеда нити помиње триклето име.

И сасвим искорени ту проклету веру, да се и не помиње никако у држави његовој, него да се слави једнобитна и нераздељива и животворна Тројица: Отац и Син и свети Дух, свагда и сад и увек на веке векова.[35] Амин.[36]

VII

После овога устаде у Константинову граду други цар, љут и крвопролитник, и поквари мир с Пречасним и Светим.[1] Развалив уста своја,[2] мишљаше да прогута и државе других, што не учини, безумник, нити постиже такве намере, него, хотећи наудити Незлобноме и Светоме, нанесе на се погибао своју, и хулу на царство своје, и опустошење на земљу своју.

Јер пође пречасни свети Симеон са угарским краљем,[3] и дође до града, по имену, Средца,[4] и разруши га и опустоши до краја.

А кад се угарски краљ врати у своју државу, Свети, растав се од њега, отиде са силом својом на град Перник, па и њега разруши силом својом и опустоши и град Стоб, и град Землн, и град Велбужд, и град Житомитски,[5] и град Скопље, и град Лешки у Доњем Пологу, и град Градац, и град Призрен, и град славни Ниш, и град Свրљиг, и град Равни,[6] и град Козли.[7] Те градове поруши и до краја темеља их искорени, јер не оста камен на камену који се не поруши.[8] И не подигоше се ни до данас. Земље њихове, и богатства њихова, и славу њихову приложи богатству и слави отачаства свога, и слави велможâ, и народа свога.

Придодаде земљи отачаства свога област нишавску до краја, Липљан,[9] и Мораву, и звано Врање, призренску област и оба Полога до краја с међама својим.

И живљаше у захваљивању Богу и у молитвама дан и ноћ.

Победи непријатеље своје као Мојсеј Амалика,[10] крст Христов неослабно носећи пред очима и њиме односећи победу над непријатељским варварима.

Поврати Диоклитију и Далмацију,[11] отачаство и рођење своје, праву дедовину своју, коју је насиљем држао грчки народ, и градове у њој, сазидане од руку њихових, тако да се прозвала грчка област, а којима су имена: Дањ град, Сардоники град, Дриваст, Росаф град звани Скадар, град Свач, град Улцињ, град славни Бар.[12]

А Котор остави, утврди га и пренесе свој двор у њ, који је и до данас.

Остале градове пообара, и поруши, и претвори славу њихову у пустош, истреби грчко име, да се никако не помиње име њихово у тој области. Народ свој у њима неповређен остави да служи држави његовој, са страхом, и са уреченим данком од Светога.[13]

VIII

А када је све ово било свршено божјом помоћу, овај мој свети господин, увек имајући у срцу свом неисказани страх божји,[1] поплашив се приче, говораше:

— Да се како на мени не испуни реч из приче Владике мојега коју рече: „Некоме богату човеку прероди њива, и помишљаше у себи, говорећи: разорићу житницу моју и већу ћу сазидати, и сабраћу жита и сва добра моја, и рећи ћу души мојој: душо, имаш много добра за све године, пиј и једи, и весели се", и остало.[2]

— И, почекавши, у невреме постићи ће ме она реч на крају коју рече: „Безумниче, ове ћу ноћи извадити душу из тебе и ово што спреми коме ће бити?"[3]

— О, тада, тада,[4] браћо, ко ће отрпети или схватити оно грдно и страшно судиште његово,[5] или гнев неодољиви који ће бити на нама грешним?[6] Или ко ће тада призвати страшног и грдног судију[7] на помоћ себи, не учинив милости и преступив заповед творца својега, као ја грешни?

— Али, Господе, Господе,[8] поштеди и помилуј слугу својега, јер су, ја знам, безакоња моја, уистину, велика,[9] и пред тобом су увек неутајена, Господе.

— Зато износим као почетак у срцу мојем: да трепти и да се боји имена твојега светог.

— По апостолу Павлу говорим: „Ви који имате жене да сте као они који немају, чувајући се у чистоти и у заповедима Господњим."[10]

— Зато и ја, грешни, дајем ти пречисту и неоскврњену матер твоју као јамицу мојег тврдог заступања и чуварку, ради имена твојега светог, да се због тебе одвајам од спреге са женом својом,[11] и стављам тебе, Владико мој, Исусе Христе, за вођа и храниоца старости моје и наставника на путу, којим идући и славећи име твоје, нећу се спотаћи.[12]

— Назидаћу и храм пречисте и пренепорочне матере твоје добротворке, и ту ћу ти испунити завете моје, које изрекоше уста моја.[13]

И поче зидати храм Пречисте у Ибру, на реци по имену Студеници.[14]

И док је све ово радио, увек и непрестано слаше молбе Господу и Богу и Спасу нашему Исусу Христу и пречистој матери његовој,[15] и, штавише, угодницима његовим светим слаше дарове, почев од велике цркве Господње у Јерусалиму[16] и Светога Јована Претече,[17] и у Риму цркви светих и свеславних врховних апостолâ Петра и Павла[18] и Светога Теодосија у пустињи,[19] и светога архијереја и светитеља Николаја и чудотворца у Великом Бару[20] и преславне и увек деве Богородице у Евергетиди у Константинову граду,[21] и светога архистратига Михаила у граду званом Скопљу, којему и храм подиже у месту том,[22] и светога великог мученика Христова Димитрија у граду солунском,[23] и светога и великог мученика Пантелејмона у граду Нишу, и којему и храм сазида ту.[24]

Вапијаше непрестано, дан и ноћ, овако говорећи:

„Свети Христови предстатељи и арханђели, пророци и апостоли и мученици и јерарси и предостојни оци и пустињаци и чрнорисци и пречасне деве,[25] молитве своје излијте пред владиком свих, Господом нашим Исусом Христом, да ме не осуди на дан страшнога суда и грозног испитивања, онога дана и часа, него да ми буде милостив, тих и утешан, због молитава пречисте своје матере и ваших, свети, и да ми дâ да, пребродив животну буру, уђем у тихо и истинито и неузбуркано пристаниште[26] и да видим светлост моју незаходну и Господа и Спаса и Бога мојега, цара Исуса Христа,[27] који је у светињи хвала Израиљева.

„Јер пророк рече: ‚На те се надаше оци наши, и не постидеше се, на те се надаше, и спасли су се.'[28] Зато, Господе, и мене бедна, који се надам на милост твоју, не остави; који је сагрешио, не одбаци,[29] и милуј, Спасе, твар своју да, одбацив красоте овога света иде за тобом,[30] хвалећи и славећи свето и безлобно име твоје, Оца и Сина и Светога Духа, и сад и у век, и на веке векова."

Ове молитве чинећи из дубине срца, веселом душом труђаше се о храму Пресвете, старајући се о њој да се скоро сврши.[31]

А кад гледаше подизање храма Пресвете, овај мој господин свети, верујте ми, о господо и браћо, да сам видео како се његов ум диже у висину као неки небопарни орао, који је држан на земљи везан узама железним, па се истргао и у висину узлетео да дође до онога бесмртнога и светога источника и да види хлад божанственога града Вишњег Јерусалима, чији, уистину, постаде прави грађанин.[32]

IX

Гледајући сва ова добра дела господина ми светога, син његов млађи, уистину целомудрени младић, живљаше неодступно, веселећи изврсним разумом оца својега и матер,[1] као што писац прича говори: „Син премудар весели срце оца својега и матер", и остало.[2]

Помишљаше у себи, говорећи:[3]

„Господе Исусе Христе, спаситељу наш, наставниче заблуделим, оче истините светлости, једночедна речи очева, вођо старих, утврђење младих, привуци моју младићку слабост у вољу истинитога твог разумевања да, претекав, испредњачим на путу овом, којим се и господин мој, овај свети мој хранилац, труди ићи.[4]

„Јер ти знаш, зналче срца,[5] Господе Исусе Христе, да овај свет не заволе душа моја, ни оно што је у њему.[6] Зато, Господе, не погуби душе моје с нечастивима и са светодршцима[7] овога века, него, умилоср-

дивши се на мене, недостојна,[8] похитај да ми испуниш јеванђељску реч, коју пречиста и нелажљива уста твоја, Господе, рекоше: ,Онај који остави оца својега и матер, и куће царске, и власти имена мојега ради, стогубо ће примити и вечни ће живот наследити.'[9]

„Зато у руке твоје предајем ти дух мој, и припавши ти незадоцњено, идем за тобом, Творче мој!"[10]

И, узев[11] крст свој, одмах изиђе[12] неопажено.

Када је приметио један од слугу његових да га нема,[13] јави господину светоме и пречасној,[14] говорећи:

— Господо моја, син ваш млађи, кога сте ви однеговали, отпутова из овога света.[15]

А они, тргавши се од ужаса,[16] говораху у себи:[17]

— Да ли ће бити овај или други?[18]

— Да ли је од нас отпутовао драги васпитаник наш?

— Да ли ће нам нанети тугу и жалост?

— Да ли ће се овим збити на нама искушење Јовово, као што искуша Господ праведнога Јова?[19]

— Али је ипак Јов био праведан, кога и Господ сам послуша правде његове ради?[20]

— А ја како ћу сада започети плач, не сазнав о животу драгога ми васпитаника, зашто ли и како отпутова?[21]

— Да, умножавајући тугу због њега, не разгневим како незлобнога Владику мојега?

И посла у све земље своје славне своје велможе и кнезове своје да потраже дечка овога.[22] А они, обишавши земље и места, нађу га да се уселио у Свету Гору, у манастир преславне и пресвете Богородице, по имену Ватопед, да је примио апостолски и анђеоски лик.[23]

И кад се вратише, одмах их известише о свем шта је било, како га нађоше и шта видеше.[24] А он, седећи у тузи и, саслушав све што су говорили, отпусти их.[25] И устав с престола својега, и подигав руке у висину небеску, вапијаше:

— Захваљујем ти, владико, Господе Боже мој, Исусе Христе, милостиви Господе, човекољупче, што си ме удостојио да на данашњи дан видим почетак пута спасења твојега, а они који у истинити разум долазе, незаблудно живе.[26]

— Зато, дакле, о душо моја, прени и потеци покајању, јер те Владика твој зове.[27] Јер овим псалмом показа ти пример, говорећи: „Из уста младенаца и одојчади свршио си себи хвалу."[28] Зато се не лени. Зар не видиш младе који траже оно што им је потребно и који ти предњаче?[29]

— Не обзири се опет као жена Лотова,[30] не обзири се на красоте светске, које убрзо ишчезавају, да ти се не случи по причи, као ономе богаташу,[31] него се умили Господу, и сети се свога обећања, јер се време већ приближује,[32] јер секира већ лежи при корену дрвета,[33] и забелеше већ њиве, разумеј: жетва је. Женик је на вратима,[34] а ти ниси готова. Чувај се да како не останеш с ону страну куцајући.[35] Јер чуј, још Христос говори: „Дођите к мени сви који се трудите и обремењени, ја ћу вам дати мира",[36] и друго.

— Да, устани, дакле, устани, и труди се у игу благоме Христову и бремену лакоме,[37] да ти отвори Христос двери царства својега!

X

Кад је свршио молитву ову, призва к себи жену своју, и синове своје, и архијереја својега по имену Калиника, и старешине, и кнезове земље своје који управљаху, војводе, војнике,[1] па им говораше:

— Светитељи, пријатељи и браћо моја!

— Нека вам је знано да из младости моје жуђах пламеном срдачним да идем за заповедима Владике мојега, и не хтеде Господ мој.[2] А сад приспе време да се оно што се започе одавна и сврши.

— Јер ево, свет мој дарујем[3] ономе који је остао међу вама да влада на престолу мојем,[4] благословив вам га благословом, као што Бог благослови Јовове наследнике,[5] да господује међу вама непокретно.[6]

И, устав с престола својега, предаде му га са сваким благословом.

А светитељу рече:

— Приступи и сврши молбу моју.

И прими часно из руке његове анђеоски и апостолски лик[7] са Богом састављеном му женом својом.

И назва се калуђерским именом Симеон,[8] а пречасну назва Анастасија.

И дође у пресвету Богородицу у Студеници. И остаде ту, живећи са часним чрнцима, по правилу и заповеди светих и богоносних отаца, никако не ленећи се.[9]

И посла пре њега отишломе васпитанику, названоме Сави монаху,[10] у Свету Гору, извештај с речима:

„Знај, о љубимче Христов, што просих и што жељах, што тражих из све снаге своје, из све душе моје, смилова се на мене Творац мој, не по мојим безакоњима, него по премногој и неисказаној милости својој и човекољубљу, те ме удостоји онога што жељах — часнога његова анђеоског лика.[11]

„Радуј се и ти због мене, и моли се о мени Владици својему, што ме, недостојна, ако и у дванаести час, удостоји ући, да се с тобом јавим, као радник винограда Христова, да примим награду своју."[12]

Обрадова се духом названи Сава, и множећи умножи молбе своје пред Господом својим, и, дав хвалу са сузама пречистој Владичици Богородици,[13] рече:

„Захваљујем ти, Господе, што ниси оставио оне који те траже и који се надају на те и труде се имена твојега ради."[14]

И написа му писмо:

„Греди, господине мој, присни слуго Владике мојега,

„греди пречасни!"[15]

„Господ твој чека те, и спремио ти је сваки стан. Јер се неће постидети они који се надају на њ.

„Уђи у радост Господа својега, јер онима који га љубе све ће ићи на добро."[16]

Примив речи ове мој господин свети, похита и, узев крст свој,[17] пође за Христом, брзо текући к жељеноме.[18]

И, дошав, одмах се усели у храм пречисте Богородице Ватопедске.[19]

И, сабравши се ту, живљаху у радости душевној, у појањима и бдењима, у часним молбама дан и ноћ.

Прота,[20] и сва браћа светогорска, и часни игумани, и сва браћа, и пустињаци,[21] дођоше да га походе, и клекнувши један пред другим, љубљаху се са сузама, и говораху с њим о красоти душевној, а он их испитиваше о животу њихову и правилима калуђерским.[22]

И дивљаху се и, чудом ужасавани, говораху у себи:

— Да није изабрао милостиви Владика и пресвета његова мати ову Свету Гору за уточиште калуђерског живота, не би ни овога Светога привео к нама, који је оставио царство своје и славу своју. Али га истинито заволе Господ и Бог наш, да истинито праведноме нам удеоничару покаже место ово свето.

„Него слава ти, Господе Исусе Христе, који твориш оно што је страшно и преславно, како си изволео. Хвалу ти одајемо за сва добра твоја која бивају у ове дане, јер овај свети, пошто најпре пусти своју леторастао, као дар непорочан и жртву пријатну, и сам, потрудив се дође!"

— О милосрђа Владичина, о неисказане дубине човекољубља ти, које се види међу нама![23] Јер, уистину, разумесмо како Господ Бог наш и Пречиста походи ово место свето и нас који станујемо у њему, јер нам донесе хранитеља нашега.[24]

Јер, кад дође овај мој господин свети, све манастире, од великих па до краја њихова, ни једног не остави од њих, него сваки од њих обдари свакојаким даровима по достојању њихову, и у свима њима ужеже светилник и братство своје у њима остави, које је и до данас.

XI

После овога нашав пусто место, звано Хиландар, увођења пресвете Владичице наше Богородице у цркву,[1] посла овај свети и пречасни старац, са названим ава[2] Савом, сину, којега остави у отачаству свом да влада свом земљом српском,[3] да им пошље довољно потреба на подигнуће и обновљење храма Пресвете, говорећи му овако:

„О драго чедо и слуто Христов, знај ово! Ако су те Господ Бог и Пресвета, с благословом мојим, оставили да владаш у том месту,[4] пишем ти да нађох пусто место усред Горе Свете, Ведења пресвете Богородице, по имену Хиландар.[5]

„Не лени се, него похитај свом снагом својом да га подигнеш,[6] да се сазида храм Пресвете у спомен мој у земљи овој, и опет по мени да буде теби и чедима твојим и унучадима, у вашем роду до века.

„Јер ти си ктитор овоме, као што и пређе писмом предадох у држави својој храм Пресвете Богородице Благодатнице у Студеници, ни с ким у заједници, само теби и породу твоме по теби.[7]

„Помињем ти, чедо, пророчку реч, коју рече: ,Покори се Богу и умоли га, и даће ти по прошењу срца твога.'[8] ,Откриј пут твој, и он ће учинити, и изнеће као светлост правду твоју.'[9]

„Зато не доцни, нити спавај, него се труди да, испунив ове моје речи, с благословом мојим извршиш своје добро дело."[10]

А овај син његов, примив посланство и писмо господина свога светог Симеона са свим срцем и радошћу великом, и, устав с престола својега, паде ничице на земљу и са сузама говораше:

— Захваљујем ти, Владико Господе Боже мој, Исусе Христе, што си дао мени, недостојноме слузи твојему, да идем за делима некадашњега храниоца мојега, који се старао да отхрани земно ми тело, који се и сада, иако се одстранио од мене, увек и непрестано стара о души мојој и упућује ме на пут свој, да идем за делима његовим.[11] Јер, уистину, прави и истинити слуга твој је онај који иде за твојом речју, и не гнуша се да привуче човекољубљу твојему заблуделе, отпале и блудне и грешне, као што он мене, недостојна, иако сам далеко од њега, чини удеоничарем и ктитором храмова његових светих, не по мојем недостојанству, него по неисказаној његовој милости.[12]

— Зато шта да ти вратим или шта да ти принесем од мојега недостојанства за добра твоја која си учинио и чиниш мени грешном?[13] Јер ко ће испри-

чати или исказати[14] величину силе твоје, или бездану ти човекољубља?[15] Или, опет, ко ће претрпети неодољиви гнев твој који је на нама грешним?[16] Него си обострано благ, Господе, и добра чиниш као милосрдан.

— Зато ми, дивећи се сили твојој, вапијемо ти: „Слава човекољубљу ти, Господе, у веке, амин!"

Потом, кад је дошао од њега игуман Методије,[17] посла довољно и преизобилно дарова на основање и довршење храма Пресвете,[18] и не само једанпут, него и за све године слаше што је потребно господину светоме, док се не сврши црква Пресвете.[19] Не само дарове него и од своје земље одвојив даде на потпуно довршење господину светоме и чрнцима у том месту, овако говорећи игуману Методију:

— Клањајући се, реци господину мојему: тако говори слуга твој, све заповести твоје извршише се, и жеље срца твојега испунише се.[20]

— Јер како бих се и каквом мишљу ја, бедни, окаљао кад не бих испунио заповести твојих?

— Како да заборавим добро и благо васпитање твоје? Јер Христос удухну дух у мене, а он ме однегова, и настави, и поучи.[21] И милошћу Господа твојега Исуса Христа, извршеном науком и благословом уста̂ твојих, нећу се уплашити оних који ме одасвуд нападају, нити хуке иноплемених варвара̂.[22]

— Јер Петар Господу својему рече при прању ногу, који му је то некада бранио. „Не само, Господе, ноге него и главу."[23] Такође господине, и ја, недостојни слуга твој, непрестано ти кличем: не само ово што се приноси, него и тело моје земно дајем на оно што ти је потребно.[24]

— Него, господине, заповедај и друго, све ће се свршити, јер нећу ослабети ни до последњега даха.

— Јер не прибавих ја ово, него ти, господине, све створи с помоћу Владике твојега.[25]

— Јер оно што је било пропало поврати и растурено сабра, и јереси прогна с помоћу Христа твојега, и људе и земљу своје државе, извукав као из бездане, научи божјему величанству, да се слави име свето.[26]

— Јер си, уистину, пастир добри, који си положио душу своју за овце своје, прогнав од њега јеретичка учења као мислене вуке.[27]

— А ја шта сам, господине? Само послушност, гледајући твоја дела.[28]

А он,[29] кад је дошао Светоме и Пречасноме,[30] би, са донесеним даровима, примљен с чашћу,[31] па исприча све што је било и како његов драги син испуни вољу срца његова.[32]

XII

И опет га врати[1] свети Симеон са часним својим благословом сину своjему,[2] дав му часни и животворни крст Господњи, на ком би распет Владика грехова наших ради, који је сам, владајући, носио о врату своjем и којим је побеђивао непријатеље своје,[3] рекав:

„Овај нека ти буде чувар и утврђење, и победилац, и помоћник у борбама противу видљивих и невидљивих непријатеља, и чедима твојим на веке, и исцелилац болести телесних и ранâ душевних, и земљи твојој тврдо уточиште и стена, и кнезовима твојим оштро копље, и војницима твојим штит вере и смела победа, и мир и тишина животу твојему, и да те доведе и представи непорочна Христову престолу,[4] разгонећи силом својом пред тобом ваздушне царинике,[5] и увек да ти помаже као Давиду[6] и древноме цару Константину,[7] прогонећи од тебе на сваком месту бесовске пукове.

„Буди ограђен силом овога на веке! Амин!"

Пође с помоћу божјом поменути Методије игуман, и стиже у државу сина његова драгог, и дође до крајње власти његове.[8] И чу се код престола његова:

— Иде Методије с благословом оца твојега, јер богато изли и умножи молитву и благослов теби. Сада те часним крстом ограђује.

Примив глас овај радујући се, гледаше да би се што пре наситио непотрошљива блага.

И гле, наједном изиђе као Сунце са истока, обасјавајући западне крајеве, и шаљући зраке своје у васељену и осветљујући сав свет зрацима Распетога на њему.[9]

Јер због дрвета отпадосмо од рајске хране, а дрветом се опет удостојисмо поновнога живота.[10]

И, устав са архијерејем својим, и с јерејима, и с часним чрнцима, и са свим клиром, с кадионицама и са свећама у рукама и с мноштвом народа, вапијаше, као некада Давид, играјући пред ћивотом[11] у сеници:

— Идите, христоносни људи, поклонимо се животодаровном дрвету крсном![12]

— Дођите, православни Хришћани, насладимо се неукрадљива богатства, благослова мојега господина светог. Јер ово је апостолска похвала,[13] мученичко победно венчање,[14] монасима утврђење.

— О триблажено дрво, на ком се распе Христос цар и Господ!

— О крсно дрво, државо царевима!

— О пречасно, многим богатећи!

— Јер тобом бисмо искупљени од клетве законске.

— Јер на теби Христос Бог наш прикова и рукопис нашега греха.[15]

— Јер тобом се смрт умртви и ад разори.

— Јер о теби апостол Павле, хвалећи се, говораше: „Да се похвалим ничим до тобом, крсте Господњи!"[16]

И тако, китећи похвалама као красним цветићима, са псалмима, и песмама, и појањима многим, ношаше га у цркву своју са свим мноштвом, на спремљено му место. И дивљаху се, гледајући толике божје милости које бивају на владаоцу њихову од благосиљања и сладости пречистога и преблаженог старца.[17] И свршише службу часнога и животворног крста, и учинише празник сав тај дан, и, опет оквасив све тело своје сузама пред часним светитељима, син његов и господар својега отачаства говораше:

— Приклони, Господе, ухо твоје и услиши ме, јер сам ништ и убог ја![18]

— Јер сам ја, Владико, слуга твој и син слушкиње твоје.[19] И шта да дам Господу за оно што он мени даде?[20]

— Које ћу појање да принесем твојему милосрђу?

— Којим уснама да ти хвалу принесем? Јер си умножио милост твоју на мени, Боже, и научио си човекољубљу пречаснога и преблаженог угодника својега да увек неисказаним молитвама и благословима и утврђењима не оставља мене недостојна.

— И шта да дам њему, ја бедни?

— Или шта да му принесем? Јер нисам достојан да уђе под кров страсне ми душе. Јер су блага и дарови моји трошни и нетрајни. Тебе знам, Господе Боже мој, да имаш богатство нетрулежно и благо живота.

— И тебе молим из дубине душе моје, да даш за мене, слугу твојега; као што си научио, тако и подај по премногој милости твојој. Амин!

И остаде ту игуман Светога, и прими почасти по достојању и награду према својим трудовима. И, свршив недовршено и манастирске послове, пође опет Пречасноме, радујући се и захваљујући Господу Богу Исусу Христу и пресветој Богородици.

XIII

И живљаше блажени Симеон у тишини са дететом својим Савом. И тиховаху у манастиру својем, у храму пресвете Богородице, у Светој Гори, и калуђероваху, по сваком правилу калуђерскога устава,[1] дан и ноћ не престајаху устима,[2] не умукњаваху појањем, идући преуским и тесним путем,[3] заборавивши сасвим на оно што је земаљско. И, отишавши од онога што је трошно и земно и уперивши ум на небеса, телом на земљи стајаху, а умом и душом међу небеснимâ борављаху,[4] гледајући доле као самога Христа пред собом, а горе са анђелима наставајући. И исправивши живот и дела налик старих светих, начелника овога правила,[5] налик чрнаца пречасних, и гледајући

на награде трудова својих раније, труђаху се на боље, тако да и надмашише остале.

И испунише много времена у својем месту свете Богородице и увек деве Марије, док не би по вољи ономе који је саздао тела људска и који зна тајне људске, коме је у руци сваки створ животни и који својим милосрђем зна крај свакога,[6] хотећи набоље превести триблаженог старца и дати му оправдања за труд његов, и трошење тела и за умножавање сузнога источника, и за свако вршење добра дела, да га призове к тајној трпези и да га напоји с источника бесмртнога, и да га удвори на хладовитом месту оне ливаде,[7] да га насели у дворовима својим са онима који су му угодили, да се весели непрестано с анђелима његовим. „Јер који је човек, рече, који ће поживети, а неће смрти угледати?"[8]

И, хотећи овога објавити као небеског човека, а земаљског анђела,[9] потруди своју неизречену милост, и спреми лествицу исходу Пречаснога, коју сам себи унапред спреми, предав Владици својему, да му је, у часу исхода његова, изнесе. Сликајући је унапред, Климакс Јован говораше: „Пењите се, браћо и оци!"[10] Ступив Свети на њу непостидно, хиташе да иде ономе који га зове.

Јер у ово време поче Пречасни боловати.[11] И, призвав сина својега Саву, поче му говорити, поливајући сузама тело своје:

— О драги мој, приспе време одласка мојега.

Ево напред стоји Христос невидљиво и зове ме.

— Принеси ми, чедо, матер Господа мојега Исуса Христа, да јој, као што се обећах, предам у руке њене дух мој.[12]

— Призови ми, чедо, проту и браћу сву, да виде исход мој.[13] Јер ево се већ приближују слуге Господа Бога мојега и силни војници, и глас њихов и песму њихову чују уши моје.

— Похитај, драги!

И кад би принесена Пресвета,[14] и кад се сви звани сабраше ради покоја Триблаженога, простре рогозину своју пред Светом и лежаше,[15] очекујући долазак анђеоски.

А ови, седећи око тела његова, будући у тузи, жалећи за Светим, говораху му с много јецања:[16]

— Не остави нас сиротâ, Пречасни!

— Не лиши нас учења својега! Јер ко ће нас поучити, и коме ћемо прибећи?

И испунивши се многим вапајем, жалосно ридаху.

Међу њима и Сава, увек цватући различним цветом девичанства својега, плачући жалосно, говораше:

О Пречасни, видим да се селиш Господу. Али не заборављај нас у молитвама својим, и испроси нам милост у Христа Бога.

— Јер како ћу поживети без светога ти лица?

— Јер какав ћу обичај примити, не насићујући се добрим пастиром својим?

— Какав ћу обичај примити при беседи душевној?

— Од кога ћу добити утеху моју?

— Ко ће ми исцелити душевну повреду?

— Умоли Владику својега да ме примиш са собом под вечните кровове. Јер не могу поднети растанка, светлости моја слатка![17]

И сви, као једним устима, рекоше:

— Сети нас се, Пречасни, у блаженом твом покоју!

А он, пригнув се, рече:

— Зашто сте обузети тугом? Почните надгробна појања.[18]

И наједном би шум, као да се подиже место на ком бејаху.[19] И гле, анђеоска песма невидљиво: „Слава ва вишњих Богу, на земљи мир, ва чловецех благоволеније."[20]

И Триблажени појаше с њима на очиглед свима. И тако предаде дух свој славно у руке Господње. И беше лице његово насмешено, имајући на себи неисказани изглед.[21] И дивљаху се сви, гледајући то.

И опремивши тело Блаженога, са псалмима и песмама положише га у гроб. И разиђоше се сви, свако своме дому, славећи због тога Оца и Сина и Светога Духа, сада и увек и на веке векова. Амин!

XIV

После тога, браћо,[1] осећајући немоћ у телу својем од многих трудова и ранâ,[2] са жељом, с много журбе и узбуђене молбе јавих се речима:[3]

„Господине мој, Христољупче, оче пречасни Саво, недостојанство ти моје напомиње, када ти, оставив хранитеља својега и нас, пође за Христом, тада се ја, иако бејах у тузи, гледајући на господина хранитеља, тешах оним што је корисно, са љубављу.[4]

„После и овај мој господин свети остави мене с рођеним братом мојим, благословив и утврдив законом, да живимо, чувајући непреступно заповеди његове и вршећи оно што је заповедио у све дане живота нашега, а да пород његов живи у тишини и без метежа. Али грехова мојих ради све ово изостаде.[5]

„Јер он[6] остави заповеди господина и оца својега, и би преступник. Јер изведе иноплеменике на отачаство своје, и одузе ми земље и опустоши их,[7] не послушав, сверепи, заповеди Господа, који рече: „Послушај оца и матер",[8] и остало. Али, иако су с њиме иноплемени пукови били многобројни, силе божје никако није било с њима, по завету и по молитви онога Светога.[9] Али као што пророк рече: „Они сапети бише и падоше, а ми устасмо, и бисмо прави",[10] јер се не надасмо на оружје наше, него на силу Господа Бога и Спаса нашега Исуса Христа, и на прави благослов и молитву господина светога Симеона. И због тога и не погрешисмо у надама нашим. Јер, победив их силом својом, поврати ме опет у отачаство своје.[11]

„Зато те непрестано молим, о пречасни оче наш Саво, послушај гласа који ти шаљем из дубине срца, и не презри мољења мојега, и, скупивши мошти Светога и Пречаснога, учини нам милост, потруди се и сам донеси пријатна мириса мошти Светога, да се просвети отачаство његово доносом моштију његових и доласком твојим, јер се оскврни земља наша безакоњима нашим и би убијена крвима, и падосмо у плен иноплеменикâ.[12] Непријатељи наши поругали би нам се, да се није умилосрдио на нас Владика Господ наш Исус Христос, и пречиста његова мати, и молитвама овога Светога и тебе,[13] Пречасни, сабрао

нас од народâ и руку иноплеменикâ, и избавио нас од противникâ, заштићујући нас од свакога ђавољег дела."

А овај Пречасни, не презрев мољења мојега,[14] потрудив се са сваком хитњом, и скутав мошти Светога, и узев са собом христољубивих и изврсних стараца из Свете Горе на хвалу и захваљивање Светоме, посла нам писмо с речима:

„Посланство твоје примив с љубављу и молбе твоје не презрев,[15] мошти твојега Светог које желиш, носим и сам путујем с њима и с часним чрнцима светога места овог, у којем изволе живети господин свети.

„Зато се, драги, спремај на сретање његово."

А ја, грешни, иако не могући подигнути главе своје од мноштва безакоња мојих, чувши речи ове Пречаснога о светим моштима овим, да су донесене, уздахнув од срца и преклонив колена своја на земљу, са сузама слах молбе, овако говорећи:

„Благословен јеси, Господе Боже отаца наших, Аврамов, Исаков и Јаковљев, који праведнике љуби и мољења грешних не презире, јер не презре и унижене молбе мене, грешног, и донесе светило отачаства његова, просвећујући све крајеве српске земље."[16]

И одмах, журно сакупив архијереје своје и јереје и чрнце, изиђох му у сусрет. И, сретавши мошти свете, учинисмо обноћну молитву на том месту, са псалмима и песмама, и, појући ту надгробна појања с кадилима и пријатним мирисима, допратисмо их до спремљена му гроба у пресветој Богородици у Студеници, који сам себи спреми. И положисмо их часно у гроб с хвалама, славећи Оца и Сина и Светога Духа.[17]

XV

Мину мало времена до дана престављења његова,[1] и сабрасмо се сви, чинећи празник смрти његове.[2] И Бог премилостиви, који га је чувао од младости његове, и сад га није оставио, показа човекољуб-

ља своја сам господином светим на нама, слугама његовим.

И источи рака његова миро чудна и пријатна мириса, исцељујући болне и страдања различна, и, просто рећи, прогонећи бесне духове. И не само једном, него и у све часове истицаше неисказано и преславно миро отачаству својему.

Кад су игуман Дионисије[3] и сви чрнци, који су ту, служили службу и бдење ноћно у храму пресвете Богородице, ту где леже мошти Светога, допаде неко, обузет бесом, који га мучаше по све дане, који се никако не умириваше, него га свагда бес гоњаше ван васељене, кроз горе и камење.[4] И једном, добивши нешто мало олакшања помоћу светога Симеона, обгрлив раку Пречаснога, вапијаше:

— Помилуј, Свети, мене који није очекивао спасења, и избави, Пречасни, онога који је сасвим пропао и поробођен бесу лукавоме, који влада њиме, јер смо ми стадо отачаства твојега.

— Не дај нас бесовима на радост, него нас избави пречистим молитвама својим, имајући потом слободе к Владици!

И сви повикаше са сузама:

— Помилуј душу пропалу, Пречасни!

И одмах,[5] умилосрдивши се, исцели га. И отиде дому својему, радујући се и славећи Бога, који је дао силу угодницима својим.

И друго дивно чудо чујте браћо![6] Човек неки богаљ пужаше на ногама својим, и не могаше се никако усправити, нити могаше стати на ноге своје, јер му обе ноге бејаху одузете и прегореле огњем у коленима, замало што нису сасвим отпале и не држаху се. Како су жиле биле изгореле, плазећи на рукама својим, вукао је за собом ноге своје. И, нашав га пречасни Сава, отац мој, завив га у врећу, принесе га моштима Пречаснога, просећи у њега исцељења му. Јер немоћни, чув о чудесима која бивају и исцељењима од Светога,[7] кричаше и вапијаше, говорећи:

— Помилуј, Свети, мене који је пропузио гресима својим и који је убијен од злих разбојника, и лежи још жив. Јер као што је Владика твој исцелио

пређе ослабљенога да је овај одар узео и да ходи право,[8] тако и ти, Свети, ако хоћеш можеш ми помоћи милошћу, даном ти од Бога и Спаса твојега, Исуса Христа. Исцели ме, грешнога, као ученик прави Христа твојега!

А он, Свети, који свагда милује стадо своје, исцели овога ослабљеног и учини га да право ходи. И скакаше читав ногама својим, захваљујући Светој Тројици: Оцу и Сину и Светоме Духу, и пречасноме и светом Симеону, који му је дао да ходи ногама својим.

XVI

После овога ја, недостојни слуга његов, молитвама овога светог господина мојег олакшавах се од свих терета̂ мојих,[1] старајући се о заповедима његовим, и, живећи у миру и тишини одасвуд, отресох са себе, с помоћу Пречаснога, све непријатељске варваре који су нападали на отачаство његово. —

Би завист од законопреступнога цара бугарског, по имену Борила,[2] који је близу живео, чије се безакоње не утаји од свега света, јер, уистину, надмаша Иродово безакоње.[3] Јер се овај диже са силом својом, узев са собом зета својега, грчког цара по имену Филандра,[4] који је у славном Константинову граду. И узнесоше мисао своју високо да потребе отачаство Светога и да ме до краја озлобе, и, ако је могућно, и да ме прогнају из државе моје. Јер рикаху као лавови, и хтедоше да ме прогутају, и, подигавши силу, да се похвале противу мене.

А ја, видев их како иду одлучно и незадржано, свирепо и неукротљиво, до града, по имену Ниша, немајући другога помагача од земаљских сем Господа мојега, Исуса Христа, и пресвете Богородице и овога светог господина мојег, вапијах у болу срца својега:

„Владико, Господе Исусе Христе, и пресвета моја Богородице, човекољубице, ти знаш помисли и дела и немоћ худих створова. Теби износим душу моју,[5] коју оскврних греховима. Избави ме од оних који

иду да ме озлобе. Јер ме, ево, као пси нападоше, и збор злобних опседа ме, и нападоше на ме силни.[6]

„Устани, Господе, на сусрет мени и види да не реку непријатељи моји: прождресмо га.[7] Јер ти си заступник мој и уточиште моје.[8] Тобом се оправдавам.[9]

„А ти, пречасни господине мој, имајући слободе ка Господу и к пресветој Богородици, не презри мољења онога кога заволе и отхрани у часном крилу твом. Не дај на радост непријатељима отачаства твојега, које стече у Господу Богу сведржиоцу. Јер знам, господине мој, да си и по смрти жив, и да стојиш пред њим непоколебљиво на веке. И пређе, у телу свом, старао си се о нама. И сад, прешав на бољи свет, не остави нас! Амин!"

И наједном, у поноћ, би вика. И расу невидљиво Пречасни непријатеље наше, који се беху дигли. И страхом великим обузети, појавом мојега господина светог и знамењем једним, побеђени од њега побегоше, секући сами себе, једни друге, и победа им би међу собом, и до краја се срушише. И отидоше посрамљени, у пропасти и срамоти великој.

XVII

Један одметник од истога племена, Гота̂,[1] званог и бугарског, по имену Стрез,[2] одвоји се на запад к држави мојој, нападнут од овог злог законопреступника, брата његова. Њега примих као драгог сина, отханих га и сачувах неповређена од најездне погибли и од убиства његова. Јер свакога дана тражаше га да огњем сажеже тело његово или да га расече на четири части и да их повеша на путовима градским. Јер се овај мучилац веома острви, и слатко му души чињаше да пролива крв рода својега. Без броја и других људи истреби, трудећи се да земљу и море искорени помишљу својом. И, тражећи овога, пођоше на мене, доконавши зли савет, али који не постигоше благодаћу Господа Бога мојега Исуса Христа и помоћу господина мојега, Светога Симеона.

А ја, задржав га у својим рукама, са свом силом мојом, коју имам од Господа Бога мојега и од благо-

слова Пречаснога, сећајући се благодати и науке његове да пружам руку ономе који лежи и заступам увређена, и да уведем онога који нема крова, потрудих се и отех их, и предадох му пола царства бугарског. И утврдих га у граду по имену Просек, где проживе и славне дане своје, јер подржавах власт његову и освећивах га од свих који су га нападали.

Било је то у оне дане када сам живео и држао га у љубави својој, и ради Јеванђеља светога, којим и прибавих све ово, и не помишљајући нити прозирући оно што ће бити. Али на овом се зби реч Владичина: „Добар човек из доброга скровишта срца својега износи добро, а рђав човек из рђавог скровишта срца својега зло."[3] На њему се зби Писмо: „Угоји се и одебља",[4] и одметну се омиљени,[5] заборави на онога који га је у Богу васпитао и наситио свим добрима. Ђаволом наговорен,[6] одрже се и буну подиже на ме, и поче се спремати да ми врати зло за добро, и да озлоби мене, и отачаство моје, и утврђење Светога.

А ја, грешни, сећајући се поукâ господина мојега светог и не уздајући се у силу своју од почетка, него да мислим на оно што није високо, него да се угледам на понижене, јер пониженима обећа давати благодат,[7] умолих пречасног оца својега учитеља и наставника, Саву јеромонаха, да иде и изобличи безумље овога злога сâда и зло прорашће, које не насади отац небески.[8] И овај се не олени, него отиде и изобличи злобу његову, и придода слатка и до́бра и медоточна учења своја да га задобије за начин људи који праведно живе и добродушних царева, јер православне цареве Господ назва хришћанима, — да врши реч Господњу и да живи у љубави, која је боља од свих жртава паљеница, које се приносе.[9]

А овај бедник остаде несаломљив и од злобе не измени разума својега, и не послуша заповеди и учења његова, заборавив на пастира отачаства својега и представника вишњему престолу, чијим се мољењем и помоћу многе силе и силне државе сатрше. Једнако се држаше своје зле намере, не знајући, безумни, речи пророкове: „Нећу се поплашити човека, кад се обогати или кад се умножи слава дома његова.[10] Јер кад умре неће ли оставити све?"

Одмах помоћу пресвете Богородице и силом светога Симеона, који подржава крепким дланом отачаство своје, би ово. Као што добропобедни и помоћљиви и отачаствољубац Димитрије страстотрпац прободе цара, рођака овога, и умори злом смрћу, не дајући врећати отачаства својега,[11] тако и овај мој свети господин, помажући и чувајући отачаство своје, прободе овога злотвора.[12] И издахну усред народа злом смрћу, и смрћу чудном, да су се сви чудили томе. И би наједном наг, оборен и непотребан. И на њему се зби: „Видех безбожника како се преузноси и виси као кедри ливански, и, прођох, и гле, не би га. И потражих га, и не нађе се место његово."[13]

Судбе праведних су у рукама Господњим, и правда њихова живи на веке, и победа њихова над свима саблазнима које чине безакони.[14]

XVIII

Друго дивно чудо испричаћу вам,[1] браћо, дивна дела овога господина мога, светога Симеона. Јер се велика, и преславна, и чудна, и страшна дела чине њиме непрестано, у све дане. Јер ако ко може избројити звезде небеске и песак морски, то ће избројити и овога Светога чудеса, и благодати, и силе предивне, које учини. Јер се задивљава ум и страши све људско знање. Јер од човека је немогућно, а од Бога је све могућно.[2]

Причаћу о овом чуду његову, које је било.

Устаде неко од грчкога рода, од царскога рода, по имену Михаило, у страни драчкој и у поморју његова острва великог, које је близу Диоклитије, и далматинске стране, и отачаства светога Симеона.[3] И он подиже рат на мене, слугу његова, кога остави на престолу свом. И, улучив време, када сам се био далеко удаљио од те стране, узе један од мојих градова, по имену Скадар, који уистину, Далмацији припада.

Послав му, рекох:

„Остани, брате, сад. Јер Господ не остави то острво у твоју државину, него у праву државину

господина ми светог, а његовим молитвама и предањем дато је мени на управљање. А ти се сети речи Претече и Крститеља Јована, који запрећује и говори да човек остане при свом и да буде задовољан својим оброцима. Буди задовољан својим, а о оном што је одувек мојега отачаства, то надајући се на Господа мојега, Исуса Христа, и на пресвету Владичицу Богородицу, и на пречаснога господина ми светог, неће се посумњати срце моје, нити ће се устрашити од твоје пакости, него ћу, штавише, викнути из дубине срца мојега:

„Благословен Господ Бог мој, који учи руке моје на напад и прсте моје на борбу. И ако ме нападне пук, неће се побојати срце моје. И предања његова нећу оставити, док не сврши душа моја. И погнаћу, Господе, тобом непријатеље моје, док не погину".[4]

И опет, обратив се, вапијах:

„Господине мој свети, дођоше народи на достојање твоје и оскврнише твоју свету цркву, слугу твога озлобише, трудећи се да твоје достојање узму. Умоли Владику твога и Господа да се врате посрамљени у нади својој.[5] Јер си ти прибежиште моје и утврђење, и ти си који ограђујеш отачаство од свакога зла, које наилази на њ. Јер си ти поставио земље своје, и не преступи их досад нико. И сад не остави нас, који се надамо на тебе и уздамо у тебе. Јер си ти весеље наше и похвала."

Овај пречасни свети Симеон, топал у молитвама, и брз да походи,[6] и бадар на труд, који брзо приклања божанствене уши онима који га призивају, не одврати лица свога од мене, него, као што ме је и пређе љубио, и сада ме до краја не остави.

И умоли својом молитвом светога и великог мученика Христова Ђорђа, кога узе себи за помоћника и победиоца над непријатељима, и као што Меркурије прободе нечастива мучиоца Јулиана,[7] тако и овај великомученик, умољен господином светим, на јави такну у ребра игумана својега Јанићија, у храму свом у средини српске земље, говорећи:

— Устани, проповедај величину моју! Јер сам ја послан од Господа да убијем Михаила Грка, који је у драчкој страни.

И одмах један од робова његових, устав, прободе га мачем на одру његову, и злом смрћу предаде душу своју, на срамоту гледаоцима, а на радост свима који се уздају у Господа и у свете угоднике његове.

XIX

Милосрђем Господа Бога и Спаса нашега Исуса Христа и милошћу пречисте Богородице и увек деве Марије, сва су ова чуда, страшна и преславна, од светога господина мојега Симеона била на мени, бедном и недостојном и грешном, рођеном и васпитаном њиме, бедном Стефану.

Јер, гледајући његова дивна и неисказана дела, ужасавам се умом и трептим.

Јер ко ће избројити овога чудеса?

Који ли ће језик изговорити тајне твоје, изврсни свети старче?

Које ли ће се усне отворити на твоју похвалу, Пречасни?

Који ли ће разум исказати твоје величине, знојеве и труде твоје, и копљења тела, бдења и сузе твоје?

Како да те назовем, о Пречасни, ја непотребни слуга твој?[1]

Да ли да те назовем *апостолом?*[2] — Јер више него и апостол би. Јер би апостол отачаству својему,[3] јер из дубине неверства извуче народ свој, и, показав им ново крштење, обнови људе своје силом и радом Духа Светога, који, одагнавши преласти јеретичке, славе у Тројици једнога Бога.

Да ли *мучеником?* — Али ко ће избројити страдања твоја безбројна, која издржа, распаљујући се љубављу Христовом, боривши се и убив до краја мучиоца ђавола, растргав замке његове и лајања до краја, сасушив тело своје уздржавањем, облив се као крвљу мученичком сузама својим и разагнав мрак тамних бесова, који се боре с нама.

Да ли да те назовем *учитељем* отачаства својега?[4] — Али ти превазиђе њих, и учења њихова исправи, и оно што они не довршише, доврши, и на крају разум-

није учење им обнови, просвећујући сву васељену пребогато.

Да ли да те, Свети, називам *војником силним?*[5] — Јер ти и огради васељену оружјем крсним, даним ти од Владике твојега, и, ратовав, одагна све наше злонаравље, и српом вере твоје искорени и исече трње преварно у свету својем.

Да ли да те назовем *пророком*,[6] Предивни? — Али Господ вели: „Ниједан пророк није примљен у отачаству својем." — А ти се у отачаству својем јави велики заступник, пуштајући да кипи пребогато миро из раке твоје, исцељујући свако свезивање сотонино, и прогонећи бесна маштања, и лијући недужнима реке исцељења, који притичу к теби.

Да ли да те назовем *становником пустињским?*[7] — Али ти и у пустињи још више процвета, подвизањем расплоди труде своје, и цветове неувехле стече, и би светилник свету, сијајући чудесима преславним.

Али, о Владико мој, о пресвета моја Наставнице, срце се моје испуњује ридања, узвика и плача многог, у недоумици мојој.

Јер какав ћу почетак показати?

Какво ће појање изрећи бедне усне моје похвали твојој, Пречасни?

Од недостатка разума мојега вапијем ти господине мој, јер сам недотупаван, и некористан усуђујем се да похвалим твоју величину.[8]

Али, ипак, твој сам, господине мој, и твоје похвале рећи ћу ја.

Радуј се, господине мој,[9] почетку мој и крају, и хранитељу мој свети!

Радуј се, пастиру добри, разумним овцама Христовим! Учини ме најамником пастви твојој, коју стече Владика часном крвљу својом!

Радуј се светлолични цвете, који си се наоружао силом крсном и оружјем непобедним да браниш стадо твоје од вукова, који нападају на њ у свако време!

Радуј се, учитељу Новога завета, који ниси поучавао мојсијевски, него си идући за Павлом, његова учења изврсно усадио у разум наш!

Радуј се, Пречасни, вођо старцима, и заступниче удовицама, и хранитељу сиротима!

Радуј се, младима васпитање, и сило, и наставниче набоље!

Радуј се, помоћниче у биткама!

Радуј се, победиоче непријатељских варварâ!

Радуј се, лествице која уводиш чеда и људе своје под небеске кровове, и усељаваш у ливаду духовну!

Радуј се, архијерејима добри украсу и праведни, неувехли венче!

Радуј се, са апостолима саседеоче, и сапроповедиоче, и саучитељу!

Радуј се, који се саста с мученицима, заједно с њима пострада и заједно похвали!

Радуј се, монасима бадро око и наставниче дивни, правило неисказано!

Радуј се, пустињацима утехо, онима који инокују тишино!

Радуј се, исправљање нама који грешимо!

Радуј се, очистиоче саблазни!

Радуј се, тихо пристаниште, онима који броде!

Радуј се, ослободиоче узâ греховних!

Радуј се, који утиреш путеве ка небеснима!

Радуј се, мосте који преводиш у вечни живот!

Радуј се, неисцрпни изворе!

Радуј се, рају који векујеш, красни и дивни!

Радуј се, цвете вере небеснога вртограда!

Радуј се, умни граде отачаства својега!

Радуј се, лозо доброплодна, која нам истиче весеље!

Радуј се, грозде сазрели који истиче сок слатки, а одузима пијанство греховно!

Радуј се, господине мој свети, и опет радуј се, свагда се веселећи код престола Владике својега!

Али, о Пречасни, сети се мене, грешнога слуге својега, Стефана!

Не заборави мене, убогога твојега!

Не заборави мене, који лежи у безакоњима!

Не заборави мене који се ваљам у блату сласном, него пружи пресвету своју десницу, којом ме и бла-

гослови у варљивом животу овом, и руководећи научи да идем стопама твојим, ако и недостојна, ако и некорисна, ако и непотребна!

Умоли Владику својега за мене, да ме, презрев безакоња моја, удостоји да се приближим и видим радост, коју спреми онима који га љубе.[10]

XX

И опет нам се дају овога Светог чудеса,[1] небројена, и неисказана, и неизмерна, увек и без престанка, обилно и пребогато. Јер чудотворства и силе велике задивљавају ум рода човечјег. Јер као што је немогућно измерити дубине морске и висине небеске, тако је немогућно избројати и чудеса преславна, и неиспитана, и неисказана овога светог господина мојега.[2] Јер презадиви сву васељену јасно, јављајући се брз у помоћи, и у напастима крепак, и у најездама непријатељским велики заступник.

По завршетку чудесâ ових, живљах у миру и тишини у отачаству мојем, захваљујући Господу и Богу и Спасу мојему Исусу Христу, и пречистој Владичици његовој, и светоме господину мојему пречасном Симеону.

Али непријатељски ђаво, завидник добра, увек се труди да у ров погибаони рине род људски, саблазнима својима и бедама многим, хотећи ослабити оне који верују у истинитога Бога нашега, а који, бедни, не зна, који је заборавио онога који га свагда прогони.[3]

Јер нечастиви побуни два цара да ме ожалосте, краља угарског, по имену Андрију, и цара грчког званог Јериса Филандра.[4] Свећаше рђав савет да ме прогнају[5] и да земљу отачаства мојега разделе и задрже себи. Дигоше велике силе своје, овај од северних странâ, а онај од истока идући, па да се састану и виде у граду Нишу. И, кад се састану, да се обрну на земљу светога Симеона и на отачаство моје, зовући ме непрестано, на превару као с љубављу, да дођем на виђење с њима.

А беше у то време празник Господа Бога нашег, по Пасхи славнога светлог Васкрсења. А ја, видев так-

во озлобљење, и савет безаконички, и опсаду многих народа, и непријатеље који су се стекли заједно, брзо потекох раци триблаженога господина мојег, брзога у бедама помоћника. И, обгрлив раку моштију његових, где лежи добропобедно тело његово, вапијах с премногим сузама к њему:

„Господине мој свети, приближише се безаконички гониоци моји и свећаше заједно једномислено против тебе, завет заветоваше, труде се да потребе слугу твојега.

„Господине мој свети, положи их као точак и као сламке пред лице ветра. И да се постиде они који устају на ме, и слуга твој да се узвесели. Јер си ти уточиште и утврђење моје. И по чему, господине, да разумем милост твоју, и заступљење, и походу твоју на мени грешном?"

И одмах, у тај час, брзим његовим походом, приспе Дух Свети, и испуни се пријатномирисне масти сва црква, и изли се мирисно миро, не као што се излива у све дане, него се поли сва црква, да изнемогоше служиоци код светога гроба, црпући свето миро. И из исписанога лика Светога, који је на зиду црквеном,[6] истече пречудна река, да су се сви гледаоци дивили и говорили:

— О Предивни, како си и сухи камен обогатио Светим Својим Духом. Доласком својим учини да потече река исцељења, којом се недужни, мажући се, исцељују од различних недугâ својих, хвалу дајући Богу, који ти је дао силу.

Вратих се учитељу и наставнику мојему Сави јеромонаху, да се благословим од руке његове, па да идем противу непријатеља, који се приближују земљи отачаства мојега, противу Андрије, краља угарскога.

А он, примив глас од светога господина мојег, пречасног Симеона, и, пошто му је заповеђено да иде са мном, говораше ми:

— Драги мој, не страши се лицâ многих народâ, јер имаш господина својега светог, брзога помоћника својег, који ти помаже и неће те посрамити у векове, и не бој се од њих, и не тугуј. Јер сада ће претворити јарост њихову у кротост, и гнев њихов у љубав твоју, и јарост њихову у почаст твоју и славу. Јер бадре очи

тространко блаженог старца будно заступају твоје добро. И видећеш очима својим помоћ своју за собом, и сву вољу своју испуњену, и зверску свирепост претворену у пребогате дарове своје.[7]

И наједном, док је још говорио, почеше стизати, један за другим, од славних слугу његових посланици говорећи ми:[8]

— Дођи, брате мој драги и слатки у Христу Богу!

— Дођи, господине мој и брате, да се насладимо у Господу Богу слатке љубави!

— Дођи да се постиде сви који нам мисле зло.[9]

— Дођи да се сакрију непријатељи наши.

— Дођи да се похвале и прославе који нас љубе!

И, пошто смо утврдили часним и животворним крстом Господњим и пречистом Владичицом његовом Богородицом, састах се с њим на међи отачаства мојега, у граду Равном,[10] молитвама и помоћу Светога у славу и част, и у неисказано весеље и радост, да су се сви гледаоци дивили томе.

И преумножи ми дарове своје различне свакога дана, чашама царским, украшеним камењем разноликим, и коњима предивним, обложеним и украшеним златним уздама, које сијају као Сунце и задивљавају човечји вид, и премнога одела, чрвљенице царске и багренице, различне као и пољски цветићи, све украшене бисером и камењем, како царевима личи.[11]

И пробависмо у весељу часном 12 дана. А велможе његове и бољари силни поклањаху ми се свакога дана и доношаху ми врло много дарова разноврсних.

Видите, браћо моја, пречудну и предивну љубав мужа овога славног, како за љубав моју дивље и бесне зверове, туре и турице[12] извезе, као што ми, извезав, и питому стоку даде, и срацинску стоку,[13] да сви говораху:

— Дивно и славно видесмо у дане ове.

После овога приближи нам се грчки цар, гневан и јарошћу обузет,[14] научен од оних који ми зло мисле. И састасмо се у славном граду Нишу, и који много хоћаше, па ма и неки мали део да узме од мене, и не доби, безумни, него злим срцем не могаде

ни рата подићи ни љубави учинити, молитвама Светога. И врати се, опет посрамљен. Али не могаше изићи из отачаства мојег, јер затворих све стазе његове помоћу светога господина мојег.

А краљ Андрија умоли ме да изиђе у своје царство. И ја, послушав молбе његове, оставих га. И отиде с миром, велико бешчашће и хулу понесав царству своjему.

А ми отидосмо свако своjему дому, славећи Оца и Сина и Светога Духа и светог овога триблаженог Симеона, брзог помоћника нашег, и сад, и увек, и у веке векова, амин!

Повеља о пријатељству и трговини са Дубровником

У име оца и сина и светога Духа ја, велики жупан Стефан, са својом децом, кунем се кнезу дубровачком Живу Даждову и свој општини града Дубровника у Бога и Свету Богородицу и у часни и животворећи крст Господњи, и у света јеванђеља и у светих дванаест апостола и у светих четрдесет мученика и у 318 светих отаца. Кунем вам се без икакве обмане да сам вам пријатељ ја и моја деца, док сте покорни.

И ако ваш који непријатељ пребегне у моју земљу, да вам га дам ако ће вам што напакостити из моје земље.

И да могу ваши људи по мојој земљи са робом без икакве бојазни, и да им не буде никаквог насиља, него да продају и купују слободно, а оно што је по закону трговачком у мојој земљи да ми дају.

И да не гони Србин Влаха без суда, него ако се учини неправда између Града и моје земље, да се састају судије где је по закону и да пресуђују а да не буде насилног одузимања имовине.[1]

Ако ли ово преступим, да ми Бог суди и Света Богородица.

У име оца и сина и светога Духа ја, велики жупан Стефан, са својом децом, кунем се кнезу дубровачком Жану Дандолу и свој општини града Дубровника у Бога и Свету Богородицу и у часни и животворећи крст Господњи, и у света јеванђеља и у светих дванаест апостола и у светих четрдесет мученика и у 318 светих отаца. Кунем вам се без икакве обмане да сам вам пријатељ ја и моја деца, док сте искрени.

И ако неки ваш непријатељ пребегне у моју земљу, да вам га дам ако ће вам што напакостити из моје земље.

И да иду ваши људи по мојој земљи са робом без икакве бојазни, и да им не буде никаквог насиља, него да продају и купују слободно, а оно што је по закону трговачком у мојој земљи да ми дају.

И да не гони Србин Влаха без суда, него ако се учини неправда између Града и моје земље, да се састају судије где је по закону и да пресуђују а да не буде насилног одузимања имовине.[1]

Ако ли ово преступим, да ми Бог суди и Света Богородица.

Жички натписи

1. Натпис на северном зиду под кулом манастира Жиче

Овом пречистом храму Спаса нашега Исуса Христа, по неизреченој милости његовој, коју створи са нама, ја Стефан, по Божјој милости венчани први краљ све српске земље, Диоклитије и Травуније и Далмације и Захумља, са прволубљеним сином својим Радославом, по Божјој милости мојим наследником, приносимо Твоја од Твојих, да бисмо били помиловани у молитвама, дар Спасу нашем Исусу Христу и његовим светима:[2] свете частице часног и животворећег крста Господњега[3] и светих страсти Христових и од ризе и појаса Пресвете Богородице и од десне руке светога пророка Претече Крститеља Јована,[4] којом положи на теме Господње, крсти га, и од главе Претечине и од моштију свих светих апостола, пророка, мученика и преподобних светитеља, многе светих и часних икона и сасуде златне и сребрне и рипиде златне и жезле и покрове свете и ризе часне и света јеванђеља и књиге многе и друге украсе који су на посвећење Спасу нашем Исусу Христу.

А за храну и одевање онима који служе светом храму овоме: село Тавник, са Ратином и са Закутом Луком; Тополница с Војушима, Рибница са свим брежуљцима и са Вреном, Жича са Батинцем, Рибнице с Црном Реком, Глухо Брдо са Радином Делом и са Штитарином, Печаница сва с Печеном, Буковица, Граховиште сва, Слапани, Грачанци, Радијево, Комарево, Чукоје са Сврчом, Брезница са тргом, Слободница са Окруплом, Бобоље са Чечином, Гостиница са Пуладином; у Јелшима села: Долња Вас, Борине, Гњили, Добрина, Витахово, а у Хвосну села: Пећ са својим засеоцима, Црни Врх, Сеочани, Требовиђа, Горажди Дол, Наша Вас са Чешањама и Љубошинама, Лутоплаки са градом, а у Затону села: Чрвче са својим засеоцима, обе Пиљеве са засеоцима, Знамене

1. *Натпис на северном зиду под кулом манастира Жиче*[1]

Овом пресветом храму Спаса нашега Исуса Христа, по неизрецивој милости његовој, коју сатвори са нама, ја Стефан, по Божјој милости венчани први краљ све српске земље, Диоклитије и Травуније и Далмације и Захумља, са превазљубљеним сином својим Радославом, по Божјој милости мојим намесником, приносимо Твоја од Твојих, да бисмо били помињани у молитвама, дар Спасу нашем Исусу Христу и његовим светима:[2] свете частице часног и животворећег крста Господњега[3] и светих страсти Христових и од ризе и појаса Пресвете Богородице и од деснице светога пророка Претече Крститеља Јована,[4] коју положи на теме Господње, крстећи га, и од главе Претечине и од моштију свих светих апостола, пророка, мученика и преподобних светитеља; иконе светих и часних ликова и сасуде златне и сребрне и рипиде многе и завесе и покрове свете и ризе часне и света јеванђеља и књиге многе и друге украсе који су на просвећење Спасу нашем Исусу Христу.

А за храну и одевање онима који служе светом храму овом: село Талско, са Ратином и са Заклопитом Луком; Тополница с Војушама, Рибница са свим брежуљцима и са Бреном; Жича са Батином, Рибићи с Црном Реком, Тлсто Брдо са Рашким Делом и са Штитарином, Пешчаница сва с Печаном, Буковица, Граховишта сва, Свињци, Грачаница, Радијево, Конарево, Чрњаве са Серчом, Бресница са тргом, Свибница са Округлом, Бобоље са Чечином, Гвочаница са Пупавнима; у Јелцима села: Доља Вас, Борак, Гњила, Добриња, Витахово; а у Хвосну села: Пећ са својим засеоцима, Чрни Врх, Стлпези, Требовитићи, Горажда Вас, Накл Вас са Челпецима и Лабљанима, Љутоглави са градом; а у Затону села: Чрнча са својим засеоцима, обе Ивање са засеоцима, Замчане

са засеоцима, Дубово, Гаје, и сва ова села са засеоцима својим; а ово су у Зети села: Требоље, Плавници; у Горској Жупи Голич. А ово су планине: на Спорима Ноздре, Јаворје с Лукавицама; у Хвосну Слано Поље са Тмастим Гвоздом, над Брезницама Жељин, а зимске паше од Брезне наниже низ Сутјеску са свим пашама као што обухвата црквена међа, са свим пашама зимским и летњим са оне стране Котленика.[5]

А ово су Власи које смо дали овој цркви — ово су имена: Грд кнез с децом, Радота, Влкослав, Тихомир, Станимир, Војихна, Драгшан, Његослав,[6] Злина, Мирош, Брајен, Његуш,[7] Његота,[8] Сина, Радомир, Драган, Братин, Војило, Држихна, Пачемил, Батина, Братмир, Драгуш, Тихомир, Братеш, Грдош, Гостило, Поп, Пачен, Бун, Стан, Драгоман, Стан, Десислав, Купљен, Дајша, Берило, Њег,[9] Бунило, Драгомир, Братен, Станимир, Братоњег, Његота[10], с децом, Драгуш, Братило, Радослав, Тудор, Луцан, Добромир, Драгослав, Мужило, Тихоч, Драгомир, Драгуш, Куман, Милобрат, Драгуш, Драгослав, Брапа, Предило, Драга, Првослав, Драгуш, Полиград, Радиш, Тихомир, с таштом и децом, Злата, Стан, Драган, Поп, Мик, Добриша, Берило са децом, Гостимир, Рад, Гостимирова мати, Чуч, Куман, Братослав, Ђута, Њег,[11] Васил, Братеш, Братослав, Добрц, Љев,[12] Драгомир, Сраштан, Тудор, Тихомир, Бунило, Браја, Гостило, Војмир, Божаја, Турјак, Предимир, Буч, Красимир, Братило, Будислав, Тихослав, Мргела, Радуш, Купљен, Братан, Бун, Продан, Војихна, Братохна, Гостиша, Илија, Букор, Рад, Братина, Бала, Срацин, Хрељa, Милац, Добромир, Сина, Влад, Десило, Доброслав, Тешемир, Будин, Божица, Куман, Букор, Рад, Влад, Стан, Поњег,[13] Руг, Грдош, Злата, Стан, Драгут, Влксан, Богдан, Братослав, Бегота[14] с децом, Толак, Драгун, Лубота, Кулин, Велимир, Брзеј, Тудор, Букор, Нанота, Сина, Њег,[15], Братеша, Берислав, Првослав, Буцкат, Црномуж, Грдан, Никола, Драгош, Драгослав, Војин, Гугота, Вусин, Скоромир, Пружин, Војислав, Дода, Радота, Велимир, Повржен, Војислав, Берило, Мирош, Вељен,[16] Срацин, Андрија, Ђегота,[17] Гостило,

Чврњега,[18] Гргур, Букор, Богдан, Стан, Десимир, Бежан,[19] Пљен,[20] Вратиша, Дедол,[21] удовица Драгушла и Тус с мајком, Грипон, Чрнота, Стан, Шарбан, Војњег,[22], Белота,[23] Војила, Мирош, Славко, Гостило, Њеж[24] Продан, Бун, Дјед[25], Драгуш, Гуња, Братимир, Вокосав, Гостимир, Ходиша, Предихна, Букор, Трусен,[26] Нерад, Сингур, Драгуш.

И ове жупе приложисмо под власт ове цркве: Крушилницу, Мораву, Борач, Лепенице обе, Белица, Левоч, Лугомја, Расина, Јелшаница и над овим што се прилаже овој цркви да нема протопоп дворски никакву власт, него што долази или од попова или од Влаха, или поповски бир од земље, који долази од попова, половина да се узима за ову цркву. И да се не позива архиепископов човек краљу без краљевог печата, већ ако је коме дужан архиепископов човек, да га позивају с краљевим печатом краљу. Па ако не дође на печат, онда да му се печати упишу код краља и да глобу узме архиепископ себи.[27] И ако се позове краљев човек архиепископу, и да буде . . .

2. Натпис на јужном зиду под кулом манастира Жиче[1]

Овај свети и преосвећени храм Спаса нашег Исуса Христа ја, милошћу Божјом венчани краљ Стефан и с превазљубљеним сином својим Радославом првенцем, кога и благословисмо да буде краљ читаве ове државе,[2] у овом храму Спаса нашег овде да постављају се сви будући краљеви ове државе; и архиепископи и епископи и игумани да се постављају овде.[3]

И ове жупе приложисмо под власт овој цркви: Крушилницу, Мораву, Борач, Лепенице обе, Белица, Левоч, Лугомира, Расина,[4] и Влахе све ове краљевске државе.[5]

И у овим жупама, које приложисмо цркви Спаса нашега: да немају протопопови дворски никакву власт а оно што долази од попова или од Влаха или

земаљских људи, што је поповски бир, што се узима на људе, да се све то узима за ову цркву.

А у жупама које су дошле под друге епископије, да узима протопоп дворски половину бира поповског, а оно што је врховина поповска, да од тога не узима протопоп делове, него да све то епископ узме.[6]

А у ове четири жупе: Јелшаница, Пнућа, оба Ибра, од почетка није улазио протопоп, па и даље нека су од протопопова слободне.

А четири манастира краљевска: Света Богородица Студеничка и Свети Ђорђе у Расу и Светогорски манастир и Света Богородица Градачка — над ова четири манастира или где су им села под којим епископијама, да над њима епископи немају никакве власти; а што се тиче постављања попова у овим манастирским областима и сваког духовног исправљања, све то преносим на архиепископа. А што се тиче постављања игумана, што по праву припада краљевству, да га архиепископ благослови божаствено, а краљ да му да̂ жезло и да га целовом својим постави за игумана.[7]

И потом божаствени овај закон научивши према црквеном уставу и предању, и Господња забрана би, да се не раздваја муж од жене и жена од мужа;[8] ако се пронађе да је ко ову страшну заповест преступио, оваквом казном да се казни: буде ли то ко од властеле, да се од њега одузме за краља шест коња; ако ли је ко од других војника, да му се узму два коња; ако ли то ко од убогих људи учини, да му се одузму два вола.

Женама такође заповедам: ако ли је она која преступи закон од властеле, то властелинском казном да се казни; ако ли је од нижих, то према роду да се казни; ако ли неку родитељи или ко други одведе, то такви да се казне према своме чину; ако ли сама од себе полуди,[9] оставивши свога мужа, а има сопствену имовину, глобом да се казни. А ако нема имовину, телесном казном да се казни, како буде по вољи њеног мужа. Казнивши је, да је води. Ако не усхтедне да је води, то по кажњавању да је прода, коме он хоће. И сваки муж који је пустио жену,

пошто буде кажњен, да је врати у свој дом. Ако ли ово не послуша, такав и од божаствене цркве да буде завезан и да не буде у милости Господњој. И ако другу жену узме, да плати глобу сличну првој. Или ко да жену таквом који не жели да живи са својом, онда и тај да подлеже истој казни као и онај који је жену отерао. А забране женама да буду на овај начин: да оставивши свога мужа немају право другога узети.

Епископима и онима који управљају запрећује се божаственом претњом да нико не одступи од овог божаственог закона, осим ако је реч о прељуби. И ово потанко и разложно да се испита код властеле и војника, те да они који управљају наплате од њих казну. А који су убоги, њима да се узму по два вола. Ако су из жупа које су под влашћу архиепископије, да узме архиепископија, а под влашћу других епископија, то да узме епископија једног вола а другог да узме онај који управља.

А ако неко противзаконито узме свастику, а буде ли то властелин или војник, да га онај који влада казни одузимањем два вола. Ако је од убогих, то да узима епископ половину а такви да се распуштају.[10]

Који се позивају пред епископе и стављају под њихову руку, за такву руку и печат епископи да наплаћују.[11] И да се не позива архиепископов човек краљу без краљевог печата,[12] већ ако је коме дужан архиепископов човек, да се позива с краљевим печатом краљу. Па ако не дође на печат, онда да му се печати упишу код краља а да глобу узме архиепископ себи.

И ово све учинисмо теби, Спасе мој, и предадосмо божаственој и неизреченој слави царства твога. Ако ко преступи и разори нешто од овог преданог теби, ко год да буде, потворивши ово, не само да је крив и одбачен од божаственог тела и крви Господа Бога и Спаса нашега Исуса Христа и Богоматере која га је родила, Пресвете Приснодеве Марије, него нека и анатема на њему буде и клетва од светих небеских сила, Јована Претече и Крститеља и светих преславних апостола и светог првомученика Стефана и све-

тог оца нашег Саве и светих отаца наших 318 никеј-ских, и од мене грешног да је завезан у овом веку и у будућем и наследник да буде издајника Јуде и саучесник оних који рекоше: „Узми, разапни га; крв његова на нама и на чедима нашим“. И нека се прибоји к њима.

Повеља манастиру Свете Богородице на Мљету

Давалац онога што је благо и источник сваком давању неоскудни, услишилац свакога који га призове истином, не хтеде ничију пропаст, него заповеди да се сви спасу и у разум истинити дођу, Владика свих, Христос Бог, истинита мудрост Очева, кога ако ко нађе у истину је блажен; ко је дакле тај који може да искаже силе Господње? Ради таквог смерења Владике све се удивљава, јер нашег спасења ради би човек, свих Бог оваплотивши се у Пречисту своју матер, и својим благовољењем венча нас дајући неоскудно испуњење онима који с љубављу падају ничице к њему. Величину његовог човекољубља разумевши, ја, грешни Стефан, велики краљ, намесни господин све српске земље и Диоклитије и Далмације и Травуније и Хумске земље, падајући ничице пред тебе, молим ти се, Господе, ти си ме примио из утробе моје матере, ти си мој покровитељ, тебе као утврђење и наду имам и пред тебе као молитељницу стављам Пречисту Твоју Матер. Мене изабравши у дому оца мога да будем наследник престола оца мога и међу браћом мојом вишa ме јавивши, мени предаде да пасем стадо оца мога с благословом очевим,[1] који и овај наук даде мени, рекавши:

— Сине, моје речи узми на ум, мојим речима приклањај ухо твоје, сачувај их у своме срцу[2] и буди онај који се свим срцем узда на Бога, благослови Бога у свако време и нека је хвала његова свагда на устима твојим.[3] Близу је Господ свих који га се боје и молитву њихову услишаће и спашће их.[4] Амин.

Стога и ја, разумевши блажени живот оца мога, како у свему с журбом притицаше заповедима Господњим, и зато га Владика Христос Бог страшним свима који живе около њега јави, и мир и тишина би у дане владавине његове, по речи пророка Давида: „Господ неће лишити добра оне који ходе незлобиво." Тога ради и ја падам пред тебе, знајући твоје човекољубље и молим се вапијући овако теби Исусе Христе:

„Отвори ми очи срдачне, да разумем и творим вољу твоју у све дане живота мога, „јер сам придошлица ја";[5] не сакриј од мене заповести твоје, него „откри очи моје да разумеју чудеса од закона твога".[6] Реци ми, Господе, недокучивости и тајне премудрости твоје, на тебе се надам, боже мој, да ми ти просветиш ум и самисао светлошћу разума твога, да пребивам у свим заповестима твојим како бих се обновио и просветио истином и спасао душу моју и тело. Амин.

И тако пребивајући, ако и друге добродетељи не створих, о мени ће се постарати Бог, јер где бејаше манастир неког светитеља са усрдном жељом сваку потребу испуних му, и овоме манастиру Пречисте Владичице наше Госпође Богородице на Мљету[7] ово дарујем: острво цело и Бабино Поље, на другом острву у Кркри цркву Светога Вида, Јањину и с Поповом Луком и Светог Стефана и Светог Георгија. А ово су им međe: Жулијан од мора до мора и од друге стране од Мотружнице од мора до мора; у Стону цркву Св. Николе. Ово да буду метохије Свете Богородице мљетске цркве. И виногради које је опат купио црквеним добитком да буду цркви у Ријеци и у Жрновници пред Дубровником. Ови увек да буду цркви. И о овим метохијама нико да се не стара осим опата, који је у том месту, а други ни један човек да нема бригу нити власт над ким. Ко буде владар после мене или моје дете или близак ко или неко други, овога да не разори или коме учини неко насиље.

Ако ли се ко, завишћу Сотониним обузет, дрзне да разори нешто од онога што приносим Пресветој Богородици Благодетелници, такав да буде проклет од Господа Бога Сведржитеља и Пресвете Богородице, и сила часног и животворећег крста да порази њега у садашњем и будућем веку, и од мене грешног нека му буде анатема. Овога ради писах и потписах.

Стефан, по милости Божјој венчани краљ и самодржац све српске земље и поморске.

Пропратни текстови

Белешка о овом издању

Књижевна дела Стефана Првовенчаног објављују се овде у преносу на савремени српскохрватски језик.

За дело *Живот светог Симеона* користили смо превод Миливоја Башића *(Старе српске биографије*, I. Превео и објаснио Миливоје Башић, Београд, СКЗ, 1924 стр. 27—75).

Овај превод смо редиговали, где је то било неопходно. Осим тога, настојали смо да, у графичком смислу, тај текст модернизујемо. Зато смо извршили нову поделу на одељке, како би до изражаја дошли монолози, дијалози, молитве, тј. различити стилски слојеви.

Хиландарску повељу објављујемо углавном према преводу Лазара Мирковића *(Списи светога Саве и Стевана Првовенчанога,* Превео Лазар Мирковић, Државна штампарија Краљевине Југославије, 1939 стр. 161—167). На појединим местима тај смо превод редиговали, а нека места смо изнова преводили.

Сви остали текстови први пут се преводе.

За *Жичке натписе* користили смо издање Франца Миклошића *(Monumenta Serbica,* Беч, 1858, стр. 11—16). Консултовали смо и најновије издање Егона Фекетеа (Егон Фекете, *Учешће св. Саве или његових сарадника у изради Жичке повеље,* Зборник Матице српске за филологију и лингвистику II, 1959, 76—87).

Превод *Мљетске повеље* начинили смо према издању Ф. Миклошића (*Monumenta Serbica*, стр. 8—10) а имали смо у виду превод једног одломка из текста који је дао Ђорђе Сп. Радојичић у својој *Antologiji (Antologija stare srpske književnosti (XI—XVIII veka).* Izbor, prevodi i objašnjenja Đorđa Sp. Radojičića, Nolit, Beograd, 1960, стр. 27—28).

Превод *Повеље о пријатељству и трговини* начинили смо према издању Љубомира Стојановића *(Старе српске повеље и писма,* књига I: *Дубровник и његови суседи,* први део, Београд—Сремски Карловци, 1929, стр. 3).

Коментаришући текстове, настојали смо да дамо што исцрпнија обавештења. То се нарочито односи на *Живот светог Симеона.* Поред уобичајених напомена о цитатима, локалитетима итд., пружали смо и објашњења која могу да разјасне неке карактеристике пишчевог књижевног поступка.

1. *Хиландарска повеља.* Оригинал се чува у Хиландару. Писана је на пергаменту, дугом 63 а широком 32,5 см. Доњи део је сужен, почевши од 50. см па до краја, тако да има облик неправилног троугла. Текст је писан уставним писмом, црним мастилом. Има укупно 75 редака. На крају је Стефанов потпис испод њега је датум („месеца септембра 29. дан"), па потврда краља Владислава.

Печат није сачуван, али прорези на дну, за врпцу, указују да је он морао постојати.

2. *Живот светог Симеона.* Није сачуван у оригиналу. Постоји само један целовит препис, из друге деценије XIV века, у зборнику који садржи још патерик, синаксарско Немањино житије (I редакција) и спис о дванаест петака. Тај се зборник данас чува у Паризу, у Националној библиотеци (Bibliothèque Nationale), под сигнатуром Cod. Slave 10.

У другом препису, начињеном четрдесетих година XV века, текст није потпун — садржи само првих тринаест глава (од укупно двадесет колико их има дело). Осим тога, он је местимично мењан и допуњаван. Ипак, овај текст показује се корисним при разјашњавању неких нејасних места у Париском рукопису. Овај препис начинио је Никон Јерусалимац 1441/42. године и унео га у зборник начињен за Јелену Балшић. Тај се зборник данас чува у Архиву САНУ, у Старој збирци, под сигнатуром 446.

Занимљиво је да је био сачуван и један кратак одломак из *Живота светог Симеона,* на листу истргнутом из неког рукописа XV или XVI века. Са посебним насловом: „а ово су имена градовима које разруши свети и преподобни господин наш, Симеон мироточац" (превод на савремени језик) на другој (verso) страни тога листа био је исписан текст VII поглавља из овог дела (опис Немањиних освајања). Очигледно је, јер нема свршетка, да се текст настављао и на следећем листу. Тај је лист доспео у руке Ватрославу Јагићу. Он је објавио текст и са прве (recto)

и са друге (verso) странице, у XXIV броју Архива за словенску филологију (Archiv für Slavische Philologie), 1902. године. Касније је тај лист изгубљен.

3. *Повеља о пријатељству и трговини.* Оригинал се чува у Државном архиву у Дубровнику. Текст је исписан на пергаменту (формат 11,8×21 см) уставом, у 13 редака. На полеђини је натпис Stephanus. Сачуван је остатак печата, на врпци од белих нити. Печат је од смеђег воска. Постоје и два стара латинска превода текста ове повеље. Оба су исписана на пергаменту. Један се чува у дубровачком архиву, уз оригинал, други у Бечу. Подаци о повељи и преводима узети су из рукописа *Српског дипломатара,* I, који су припремали Владимир Мошин, Душан Синдик и Сима Ћирковић.*

4. *Жички натписи.* То су натписи на северном односно на јужном зиду под кулом у манастиру Жича. Представљају остатке двеју повеља Стефана Првовенчаног — северни натпис за основицу је имао оснивачку повељу из 1219, јужни натпис повељу издату 1224—1227. Те повеље, као и првобитни натписи, начињени на основу њих, нису сачувани. Постојећи натписи су из почетка XIV века. Прилично су оштећени.

5. *Повеља манастиру Свете Богородице на Мљету.* Оригинал није сачуван. Постоји препис који се чува у Хисторијском архиву у Дубровнику. Текст, укупно 41 редак, писан је на пергаменту (формат 48×34 см). Испод њега је потврда краља Милутина, у 8 редака. И препис повеље и потврду писала је иста рука и то некалиграфским уставним писмом краја XIII и почетка XIV века. Сачуван је остатак гајтана од црвених конаца, провучен кроз плику. Подаци о повељи узети су из рукописа *Српског дипломатара,* I, који су припремили В. Мошин, Д. Синдик и С. Ћирковић.

---

* Овде желимо да се захвалимо др Душану Синдику који нам је предусретљиво дао на увид и коришћење припремљени текст *Српског дипломатара.*

Коментари

Хиландарска повеља

* У коментарима се неће давати напомене у вези са оним деловима Стефановог текста где постоји потпуно слагање са Немањином повељом. За то нема никакве потребе јер постоје изврсни коментари Димитрија Богдановића уз Немањину *Хиландарску повељу,* у књизи: Свети Сава, *Сабрани списи.* Приредио проф. др Димитрије Богдановић, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд, 1986. *(Стара српска књижевност у 24 књиге,* књига друга).

[1] *постави господина ми оца за великог жупана, названог на светом крштењу Стефана Немању* — Запажа се прва значајна интервенција у односу на оснивачку *Хиландарску повељу.* Уместо: „И постави ме великога жупана", у Стефановој повељи стоји: „Постави господина ми оца за великог жупана". Првовенчани уместо првог лица уводи треће лице у приповедање. Такође наглашава своју сродност са Немањом.

[2] Поново се испољава промена стилско-приповедног обрасца (аутобиографско је преведено у биографско). То је присутно и у даљем тексту повеље. Оваква места нећемо посебно коментарисати.

[3] *Лепеницу, Белицу* — У оснивачкој повељи (у даљем тексту за њу ћемо употребљавати скраћеницу ХП1), редослед је обрнут.

[4] *желети са журбом* — Стефан додаје ово „са журбом". На Немањиној хитрини он ће нарочито инсистирати у биографији.

[5] *господин ми свети благоверни часни старац Симеон* — Ово је додатак у односу на ХП1.

[6] *са онима који су угодили Богу* — И ово Стефан додаје.

[7] *и како би стекао оно рајско и неизречено жилиште неким обичајима* — Такође додатак.

[8] Уместо: *„И како би ми било могуће примити анђелски и апостолски образ"* (ХП1), овде стоји: *„И нарочито желаше да прими анђеоски и апостолски лик".*

[9] Немањину реченицу *„како би ми било могуће... последовати Владичиним речима",* Првовенчани проширује у

исказ: *„И подвизаваше се да би са поспешењем следовао Владичиној речи, коју рече"*. Промена је очигледна; истиче се Немањин подвиг тј. труд унапред уложен да би могао да прими највиши монашки чин.

[10] Првовенчани да би истакао Немањину љубав према богу, уводи цитат: *Љубав божја у вернима привезана је"*, који не постоји у ХП₁ и затим коментар: *„овоме, дакле, привеза се најчвршће"*. Цитат није идентификован.

[11] После исказа *„А када је минуло много времена"* Стефан има дужи додатак у коме приповеда да је Немања почео да се моли Богу „да га не лиши онога што жели", пошто је већ однеговао своју децу.

[12] *Овај мишљу беше узнесен... наситићу се краснога гласа предивне оне птице* — Читаво ово место је Стефанова интерполација. То је опис идеалног пејзажа и тумачење. На овакве идеалне пејзаже наилази се и другде у средњовековној литератури, нарочито византијској. То су општа места, тзв. топоси, који имају и посебан назив *locus amoenus* или земаљски рај. У Стефановом „пејзажу" све је окупано светлошћу, испуњено мирисима и озвучено. Најпре је ту *ливада*, затим *дрво* препуно лишћа и цвећа, плодова, *птица* која пева. То је заправо алегоријска слика Свете Горе. Централно место у њој дато је Немањином сину Сави премудрој птици (рајској птици, сирину), која певајући „неумуклим гласом, високим грлом, јасним звуком" привлачи Немању у Свету Гору.

У Стефановој интерпретацији, главни разлог за Немањин одлазак у Свету Гору јесте зрачење тог духовног центра и, нарочито, љубав према сину Сави. Сава је пример Немањи. Ову исту идеју Стефан ће касније развијати и у Немањином житију.

Подробна анализа читавог текста друге *Хиландарске повеље*, укључујући и ово место, дата је у студији Радмиле Маринковић: *Почеци формирања српске биографиске књижевности. Повеље о оснивању манастира Хиландара*, Прилози за књижевност, језик, историју фолклор, књига XXXIX, свеска 1—2, 1973, стр. 3—19.

[13] Уместо: *„а Христова љубав све више се везиваше за мене, макар и недостојног"* (ХП₁) овде налазимо: *„Христова пак љубав расла је у њему и разгарало се срце његово у њему; јер беше као стан спремљени му и као сусед пречисти Његовом светом Духу"* — Стефан ствара потпунију слику о Немањиној љубави према Христу, тиме што тврди да се она непрестано увећавала.

[14] Уместо: *„Ја одмах оставих владавину моју"* (ХП₁), у овој повељи стоји: *„Остави државу своју, од Бога њему дарovану"* — Стефан Првовенчани очигледно инсистира на божанском пореклу Немањине власти — о томе да је Немању бог поставио за господара говори се у уводу, и у ХП₁ и овде.

[15] Док у ХП₁ стоји: *„оставих... и све моје, различно моје"*, овде је на том месту: *„остави... и сва своја изврсна и различита имања"*. Стефан наглашава да се Немања одрекао великог богатства („изврсна и различита имања") да би кренуо за Христом.

[16] У ХП₁ Немања за себе каже: *„И удостоји мене грешнога свога јарма благога и сатвори ме заједничара часног и анђелског и апостолског образа малог и великог*. Стефан на овом месту спомиње да је Бог, омогућавајући да се замонаши, Немањи испунио његову *неизрециву* жељу.

[17] Уместо: *„пошто се овако устројило, оставих на престолу мојем и у Христом дарованој ми владавини љубљенога ми сина Стефана, великога жупана и севастократора, зета Богом венчанога кир Алексија, цара грчкога,* Стефан има ширу реченицу у којој наводи да је Немања абдицирао по Христовој вољи, затим где спомиње себе као Немањино Христом даровано чедо. Државу је Немањи, према Стефану, даровао Христос.

[18] Немањину реченицу: *„И макар и недостојан да се наречем слуга Христов Симеон монах, благослових га сваким благословом"*, Стефан проширује неколиким додацима. Он истиче Немањине врлине („подвижник", „чедољубац"), наглашава да је Немања његов господин и, нарочито, да га је он одабрао, међу браћом, да буде његов наследник.

[19] У ХП₁ стоји да Немања *благосиља* Стефана да буде добросрдан према народу и да се брине за цркве; у ХП₂ *благосиља га и почиње да учи* да се потруди на свако благо дело у својој држави и *заповеда* му да се брине о црквама.

[20] У односу на ХП₁ цитат је проширен — додавањем: *„Уклоните се из места својих и рођења"* и: *„него спасење добија се онима који живе Христа ради"*. У ХП₂ није унет следећи текст из ХП₁: *„Поче се подизати мисао моја да напустим познате моје и децу и да нађем*

неко место, и да ту добијем спасење. И не остави мене Владика мој, ни моје жеље, јер се још више радује због грешника који се каје." Тај текст долази испред: „*Изађе из државе своје*".

[21] Уместо: „*Изиђох из отачаства свога у Свету Гору*" (ХП$_1$) Стефан има ширу реченицу у којој констатује да је Немања отишао и од деце своје, и од своје супруге, да би стигао у *ливаду*, до *красног древета* и *слатке птице*, где ће стећи спасење. Помињући *ливаду, дрво, птицу*, Стефан подсећа на место у повељи где је дао алегоријску слику Свете Горе. Он уосталом и каже: „да би постигао ливаду ону пре-ђе описану".

[22] Ово је у ХП$_1$ било раније — в. напомену 20.

[23] *Брзо идући... миловање птица и узлетање и остало* — Стефан се поново враћа на алегоријску слику. Сада је и разрешава: *ливада*=Света Гора, *дрво*=правоверје, *гране*=монаси, *птица*=Сава, *лишће и цветови*=пророчке проповеди, итд. Логично је што писац овде разрешава алегорију. Немања је, по доласку на „ливаду" спознао шта она значи. Међутим, писац је да би истакао мотивацију за Немањин одлазак у Свету Гору — љубав према сину Сави, морао да започне разрешавање алегорије још много раније — в. напомену 12. Тако је делимично нарушио иначе изузетно успелу поетску слику.

Немањина сазнања и осећања по доласку у Свету Гору описана су кроз осете чула — „о богољубиви господине мој, написаћу пет твојих премудрих чувстава виђења: слушање онога древета, мирисање, појање, миловање птица и излетање и остало".

[24] Место где су се налазиле рушевине грчког манастира.

[25] Немањину реченицу: „*И потрудивши старост своју, уз помоћ сина ми великога жупана Стефана, удостоји ме Владика мој да му будем ктитор*, Стефан значајно проширује. Он са поносом истиче да га је Немања „подигао" да обнови стари манастир. Наглашава да је послушао јеванђељске речи и да је испунио вољу свога оца.

[26] Овде Стефан говори о догађајима после Немањине смрти — спомиње његов гроб. Ипак, иако то није уочљиво на први поглед, он се враћа у прошлост и спомиње обнављање, тј. изградњу манастира. Полазећи од Немањине реченице, последње у његовој аутобиографији: „*И делове његове уништене потражих и обнових га по вољи Владичице Богородице*", он говори о томе да је био удостојен да с Немањом буде ктитор и да је *обновио манастир*. Он тако своје учешће у зидању Хиландара приказује значајнијим но што то произилази из Немањиног текста: *Стефан, обнавља* манастир, праћен Немањиним молитвама; ХП$_1$ предочава да је *Немања обновио* манастир, додуше уз Стефанову помоћ.

[27] Ово су све Стефанови прилози.

Живот светог Симеона

[1] тзв. читачка формула. Овде се тражи да владика, тј. епископ благослови читање текста. На основу тога може се закључити да је ово дело било читано на неком свечаном скупу, коме је присуствовао и епископ.

[2] *Онај који од саздања света милује пали род људски*, мисли се на Бога који је, према Библији, творац света (о томе како је Бог, за шест дана, створио свет, говори *Прва књига Мојсијева*, глава 1). Људски род је назван *палим* због тога што су Адам и Ева, први људи, на наговор ђавола, кушали плод са древета сазнања добра и зла, и поред Божје забране. Зато су били изгнани из раја; људски род је постао смртан, осуђен на труд и муку (о томе *Прва књига Мојсијева*, глава 3). Бог је, међутим, био милосрдан. Он је послао Христа, свога сина, да искупи људски род и омогући му спасење (види *Јеванђеље по Луки* 2, 11).

[3] Псалам 33, 6.

[4] *штетна плева* тј. кукољ спомиње се у *Јеванђељу по Матеју* 13, 24—30. Сејач кукоља је ђаво (кукољ симболише зло).

[5] *кумири* су идоли.

[6] По свој прилици односи се на незнабожачку, предхришћанску књижевност. Али како у оригиналу стоји: *роукопис(а)нию* могуће је и следеће објашњење. Према *Апокрифу о Адаму и Еви* Адам је, да би могао да обрађује земљу, на захтев ђавола, који је тврдио како је земља његова, требало да „запише своје рукописаније" њему, тј. да у форми документа изјави да је ђаволов. Адам је, како показује ова апокрифна прича, том приликом надмудрио

ђавола. Написао је: „Ко је господар земље, тога сам и ја и чеда моја", знајући да је земља Божја (в. *Књига о Адаму и Еви.* У књизи *Из наше књижевности феудалног доба,* Избор, редакција, превод и коментари др Драгољуб Павловић и др Радмила Маринковић, Просвета, Београд, стр. 236—238).

[7] Псалам 72, 6.

[8] Према *Књизи пророка Исаије* 11, 1. Давид је син Јесеја; Марија је из Давидовог рода.

[9] Исаија 9, 2 и Матеј 4, 16.

[10] Овде се показује да је Христов долазак „светлост", искупљење за људски род који је грешан од свог најстаријег претка, тј. од Адама.

[11] Христос крштава пошто је сам најпре био крштен у реци Јордану, од стране Јована Крститеља. Пошто је изашао из воде, на њега је сишао Свети Дух, у виду голуба (о Христовом крштавању види *Јеванђеље по Матеју* 3, 13—17; *Јеванђеље по Марку* 1, 9—11; *Јеванђеље по Луки,* 3, 21—22; *Јеванђеље по Јовану* 1, 19—34). Тумачење овог чина најбоље је дато у *Јев. по Јовану,* где се каже да је њиме Христос узео на себе грех света, као и да ће Христос бити онај који ће крстити Духом Светим (Јован Крститељ је крштавао само водом). Исус, међутим, није сам крштавао, него су то чинили његови ученици (в. главу 4 *Јеванђеља по Јовану,* став 2).

[12] Христос је, према хришћанском учењу, својом смрћу на крсту искупио људски род од греха.

[13] *венац,* овде: мученички венац.

[14] тј. откад их њихове матере роде.

[15] Првовенчани о Немањи говори као о божјем изабранику — он је у „категорији" земаљских господара.

Идеја о Немањи као божјем изабранику није нова — налази се већ у Немањиној аутобиографији у оснивачкој *Хиландарској повељи* (издата 1198), потом у повељи Стефана Првовенчаног Хиландару (издата између 1200. и 1202) и, најзад, у *Животу Стефана Немање* од светог Саве (написан око 1208). (Види: Владимир Ћоровић, *Међусобни одношај биографија Стевана Немање.* У књизи: *Светосавски зборник,* књига 1: *Расправе,* Београд, 1936, стр. 3—40, на стр. 4; Српска Краљевска Академија, Посебна издања, књига CXIV, Друштвени и историјски списи, кањ. 47).

овај мој господин свети хранилац — Немању писац назива светим *својим* господином, а уз то и храниоцем, чиме утврђује своје сродство са њим.

[16] Псалам 91,14 (92,13)

[17] Првовенчани већ унапред потврђује тачност овакве констатације. Другим речима: Немања је био управо такав.

II

[1] Стефан се обраћа свештенству и племству. Свештенство он градира: спомиње светитеље (тј. епископе), јерархе, јереје и црнорисце (тј. монахе). Племство не градира, јер му и сам припада. Овом друштвеном слоју обраћа се са *браћо,* што је средњовековни обичај — тадашњи владари су оне који су им равни називали *браћом.* Стефан овде властелу назива и пријатељима. На основу оваквог обраћања свештенству и племству може се закључити да је он ово своје дело читао пред сабором српске земље, који сачињавају поменути сталежи. То је сигурно било у некој свечаној прилици — на дан помена св. Симеона (13. фебруар) или поводом неког за Стефана изузетно значајног догађаја. Место где је сабор одржан могло је бити простор испред цркве Св. Петра и Павла крај Раса.

[2] Стефан о себи говори са унижењем. Он је *недостојан* да опише Немањин живот; он је *грешан* (а треба да опише врлине свога јунака, како стоји у продужетку ове реченице). Ово није нека посебна специфичност његовог стила. Многи средњовековни аутори говоре о својој недораслости, недостатку талента, необразованости, о томе да им језик није довољно углађен итд. Понекад ова њихова скромност прелази у афектираност. Стефан је очигледно сасвим одмерен, иако дубоко у традицијама.

Овакав однос средњовековног аутора према свом књижевном задатку назива се *топосом скромности* или *формулом скромности* — (в. Ernst Robert Curtius, *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje,* Matica hrvatska, Zagreb, 1971, стр. 89—91).

[3] Писац сасвим јасно истиче своје сродство са главним јунаком — тај је јунак његов родитељ и његов васпитач. Будући да је Стефан владар, овде се може посредно ишчи-

тати да је Немања свом сину пружио најбоље васпитање и да је тај његов син у његовим традицијама. Аутор, с друге стране, овим наглашава да ће његово излагање бити аутентично — јер веома добро познаје личност о којој пише.

[4] Стефан своје излагање карактерише као *причање, приповедање* (у оригиналу азь скажоу вамь).

На овом месту одређује се и садржај приповедања: излагање чињеница у вези са рођењем и животом главног јунака. Спомињући Немањине *врлине*, Стефан ствара одређену представу о томе шта слушалац/читалац може да очекује у поглављима која следе.

У уводу (I), говорено је о главној Немањиној врлини — да је угађао Господу.

Писац овде Немању назива *светим господином својим*, дакле на исти начин као и у уводу. Тамо је Немања био назван Стефановим храниоцем, овде следи и подробније обавештење о односу између писца и његовог лика: Немања је Стефана родио (тј. он му је отац) и он га је васпитао.

[5] Стефан указује на један свој, усмени извор, и то за причање о догађајима око Немањиног рођења. О томе је могао сам Немања да казује или неко из његове ближе околине на двору.

у *овој страни српске земље* — реч је о источном делу територије, у коме се налази и престоница — Рас. Стефан ту столује, ту пише и очигледно ту чита своје дело.

родитељу његову=оцу његовом.

браћа му завишћу одузела земљу — Породична ситуација Стефана Немање није довољно позната. Његова породица је, изгледа, била у сродству и са породицом рашких жупана и са зетском династијом. Немањин отац Завида, због немира који су избили у првој половини XII века (Стефанове речи: „Ипак сам слушао да је био велики метеж у овој страни српске земље..."), избегао је, са својом породицом, у Зету. У Рибници му се родио син Немања (в. *Историја српског народа*, прва књига, стр. 208).

Диоклитија, Дукља, назив за средњовековну област која се простирала од Боке Которске до реке Бојане (вероватно по илирском племену Доклеатима, односно римском граду Doclea). У употреби од X века; од XI века та област се назива *Зетом*. Име Дукља (Диоклитија) употребљавано је касније само у владарским титулама.

Далмација= иста област, према називу римске провинције Горње Далмације.

Травунија (=Захумље), средњовековна област између реке Неретве и Дубровачке међе.

[6] По речима Првовенчаног, Немања се родио вољом Божјом и вољом Богородице. Овим се допуњава тврдња из уводне, прве главе, да је он, милошћу Божјом, био одређен за „земаљског господара". Овде се спомиње Богородица. Она ће, како показује каснији текст, играти веома значајну улогу у Немањином животу.

роди и ово, свето дете — Немањин отац је, значи, имао и другу, старију децу. Ово дете је, међутим, *свето*, оно се издваја од остале деце.

[7] Ово место оцртава Немањине будуће заслуге, и то владарске: *сакупилац* пропалих земаља отачаства свога, *пастир* и *учитељ; обновилац* онога што је било пропало. Издвојена су два подручја: „ратничко" и „духовно". Овим је дат и концепт за излагање о Немањином владарском животу, па је ово место у суштини програмско. Постоји извесна кореспонденција са насловом. У наслову стоји да је Немања *наставник* и *учитељ*. Овде, у другом поглављу, употребљени су за њега атрибути *пастир* и *учитељ*. Заједничка и за наслов и за ово место је одредница *учитељ*. У наслову стоји *наставник*, овде пак *пастир*. Одредница *наставник* подразумева неко поучавање. У спрези са другом, *учитељ*, која има готово идентично значење, као да губи свој основни смисао и тежи неком специфичнијем — *наставник: васпитач, вођа, покровитељ*. Одредница *пастир* је конкретнија — *пастир* је онај који чува стадо, тј. паству, следећи Христов пример. У наслову је дата Немањина званична титула (господин и самодржац отачаства свога, све српске земље и поморске). Овде је не сусрећемо — уместо тога набројане су његове заслуге за српску државу — сакупио је „пропале земље" и обновио оно што је пропало.

То је ситуација коју пружа једини целовит рукопис са овим делом — тзв. Париски рукопис (из почетка XIV века). Проучавајући један други рукопис, који садржи већи део текста Стефанове биографије (додуше уз извесна скраћивања и допуњавања), тзв. Горички рукопис из средине XV века, пре неколико година дошли смо до закључка да је Париски рукопис на овом месту непотпун и да је

садашње стање текста последица грешке у процесу преписивања (Види наш рад *Прилог тумачењу једног места у Стефановом житију светог Симеона,* Археографски прилози, 3, Народна библиотека СР Србије, Археографско одељење, Београд, 1981, стр. 123—136). Према нашој реконструкцији, ово место би требало да гласи (у преводу на савремени језик): „роди и ово свето дете које ће, Божјим промислом, бити сакупилац пропалих земаља отачаства свога, пастир и учитељ и градилац цркава, па, штавише, и обновилац пострадалих."

Слика о Немањи овим се делимично мења. Сада имамо јасно раздвојене две целине. У првој се говори о Немањиним ратничким заслугама: „сакупилац пропалих земаља отачаства свога", у другој о заслугама за веру: „пастир и учитељ", градитељ манастира и обновилац пострадалих. Сада је јасно да се *обновилац пострадалих* не односи на земље, него на црквене грађевине. Обухваћено је још једно значајно подручје Немањине активности — ктиторска делатност. Да је констатација о Немањиним заслугама за подизање манастира морала да се нађе на овом месту, показује сама биографија, где је значајан простор посвећен описивању изградње манастира — нарочито Студенице и Хиландара.

[8] Према нашој текстолошкој анализи заснованој на упоређивању сачуваних рукописа са *Житом Стефана Немање* од Првовенчаног, Рибница није место Немањиног рођења него место где се налазио храм у коме је он крштен. Уз то, податак о храму у коме је крштење обављено овде није потпун. По среди је, опет, како смо утврдили, писарска погрешка. Ово место, према нашој реконструкцији, треба да гласи: „На месту по имену Рибница, у храму Пресвете и чисте Владичице наше Богородице, који је био у земљи тој, а како су у земљи тој и латински јереји...

[9] Немањина породица се касније, кад су се прилике промениле, вратила у Рашку (о томе види у *Историји српског народа,* прва књига стр. 208).

[10] *светитељ и архијереј,* епископ.

[11] *храм Св. Петра и Павла,* налази се на ушћу реке Дежеве у Рашку, на улазу у данашњи Нови Пазар. Представља најстарији сачувани споменик у Србији из преднемањићког времена. Подигнут вероватно негде између VI и VIII века, био је обновљен у IX веку. Касније је био више

пута преправљан и том приликом су додавани неки делови. Првобитна црква подигнута је на старом култном месту. Имала је значајну улогу у доба покрштавања Словена. Први пут се помиње у X веку, као епископско седиште. Тада је била под непосредном управом Охридске архиепископије. Од времена стицања црквене самосталности (1219) у њој столују рашки епископи, а од XV—XVIII века митрополити. Конструкција цркве (има облик четворолиста, уклопљеног у кружни зид), показује сродност са решењима ранохришћанске архитектуре VI века у Византији. Била је осликана, али живопис није у целини сачуван. Рађен је у три маха: у X, крајем XII и у XIII веку. За владавине Стефана Немање црква је била важан духовни центар, као једина епископска црква у Рашкој. Чињеницу да је Немања овде по други пут крштен помиње и његов први биограф, свети Сава.

[12] Овај цитат није идентификован. Стефан инсистира на двојству код Немање — он је два пута крштен. На ово двојство указао је претходно и свети Сава у свом *Животу Стефана Немање.* Првовенчани Немању доводи у везу са Христом, у чијем животу постоји двојство али другачије природе. Са њим, наиме, симболично завршава *Стари* и почиње *Нови завет.* У *Старом завету* описан је људски грех и последице тога греха; Христос је искупитељ, којим се поништава грешност, а тиме почиње *Нови завет.*

[13] О родитељима као благоверним и богочастивим, који у складу са тим својим особинама одгајају дете, често се говори у хагиографским делима.

[14] *милосрђа пучине,* ова синтагма је значајна јер се уз помоћ ње конкретизује исказ из увода да је Бог милосрдан према Немањи. Његова је милост, истиче се овде, неизмерна, несагледива — као морско пространство.

[15] *божје тајне и пучине милосрђа која ће бити на њему — да ће он царовати над земаљскима и да ће се на небесима настањивати са анђелима* — по други пут се у овом поглављу предсказују будући догађаји. У првом случају, у вези са рођењем, оцртан је Немањин владарски живот. Сада је „линија" повучена и даље — до смрти главног јунака, и догађаја после ње. Немања ће, тврди писац, бити „земаљски цар" (Христос је „небески цар"). На небу ће боравити

са анђелима, тј. у рају. Свети Сава је у *Служби светом Симеону* утврдио то исто, мада је користио фигуру парадокса: „небески човек-земаљски анђео".

III

[1] Башић је до ѿрочины, како стоји у оригиналу, превео са: *до младићства. Отрок,* према подацима у српским рукописима, је узраст од петнаесте до двадесет друге године. У читавом људском животу средњовековни људи сагледавали су седам периода, седам раздобља (види о томе: Ђорђе Сп. Радојичић, *„Седам чинова" драме људског живота. Према Шекспиру и старим српским рукописима,* у његовој књизи *Творци и дела старе српске књижевности,* Титоград, 1963, стр. 349—352).

[2] *чест* (српскословенски чєсть), део. Немања је, према устаљеном систему владања, кад је одрастао, добио део српских земаља на управу, и то источне области: Топлицу, Ибар, Расину и Реке. Тада се на великожупанском престолу налазио Немањин најстарији брат Тихомир. Његову врховну власт су признавала остала браћа (види: *Историја српског народа,* прва књига, стр. 208). Области су назване по именима река око којих су формиране жупе. *Реке* је била област око ушћа Моравице у Јужну Мораву.

[3] Тема о ђаволу постоји већ у уводу, у вези са првим људима, Адамом и Евом. Ђаво их је искушавао. Овде се говори о томе како ђаво искушава Немању. Тиме се посредно показује да се кроз Немањин живот понавља историја људског рода. У Немањиној младости обнављају се догађаји који су се десили у „младости" људског рода.

[4] *троструки венац,* овде значи: мученички венац. Трнов венац је један од знакова Христове муке и разапињања (види нпр. *Јеванђеље по Марку,* 15, 16—18). Иако детаљно описује Немањине патње, Немању Првовенчани назива мучеником тек у XIX поглављу, похвали. Тамо он утврђује да је Немања мученик зато што је издржао безбројна страдања, „распаљујући се љубављу Христовом, боривши се и убив до краја мучиоца ђавола, растргав замке његове и лајања до краја, сасушив тело своје уздржавањем, облив се као крвљу мученичким сузама и разагнав мрак тамних бесова, који се боре с нама". Немањина борба са ђаволом,

који га искушава кроз његову браћу, за писца је, према томе, део онога на основу чега Немања стиче мученички ореол.

[5] Ово је значајно место за уочавање пишчевог поступка када је у питању изграђивање Немањиног лика. Немања је доведен у исту ситуацију у којој су били први људи (о њима у уводу), али он поступа другачије од њих. Док су они подлегли искушењу ђавола (чак написали „рукописаније"), Немања је „одвргао ђаволску злобу". Уместо да је гневан, он угађа Господу.

[6] *богољубиви цар Манојло из Константинова града* — Реч је о византијском цару Манојлу I Комнену, који је владао од 1143. до 1180. Веома успешан владар, постигао значајне успехе у Азији, на Балкану и у Италији. Желео да освоји Западно римско царство.

[7] *нишевска страна,* област око Ниша.

[8] У оригиналу: ѡн' же потьщав се п:иде к нѥмоу. Немања дакле *хита.* Тиме исказује поштовање према цару.

[9] *јуноша,* српскословенски юноша, узраст од двадесет треће до четрдесет четврте године (в. у наведеној студији Ђорђа Сп. Радојичића, *„Седам чинова" драме људског живота,* стр. 351; в. и напомену 1. уз ово поглавље).

[10] *одликова га царским достојанством* — у оригиналу: и ц(а)рьскымь саномь почьть и. Изгледа да је у питању нека дворска титула *(Историја српског народа,* прва књига, стр. 208).

[11] *даде му звану Дубочицу — Дубочица,* крај око Лесковца.

[12] По речима Првовенчаног, византијски цар је изричито одредио да Немања и његови директни потомци управљају овом облашћу. Тиме су била искључена његова браћа. Прави разлози за овакав поступак византијског суверена нису познати.

[13] Првовенчани поново наступа као приповедач. Директно се обраћа слушаоцима, и то феудалцима, дајући им поуку.

[14] Из овога произилази да је Немања уживао ауторитет (и више од тога) и код других владара. Првовенчани ту чињеницу тумачи као резултат Божје љубави према Немањи.

[15] Писац се поново обраћа племству.

[16] Бог воли Немању, али и Немања воли Бога свим срцем. Бог цени ту љубав и чини Немањи све што зажели, хоће да каже писац. Он истовремено подстиче и своју властелу да у љубави према Богу следе Немањин пример.

[17] Првовенчани показује да Немања није најважнијим сматрао земаљске дарове, макар они долазили с највишег места. Он је, чак, у тренутку највећег успеха и славља био обузет мишљу како да угоди Богу. Ово је значајан моменат, који открива пишчеву концепцију о лику свога јунака.

[18] Немања није задоцнио да подигне манастир. И не само то, он га *журно* подиже. Овде се треба подсетити да је писац у уводу говорио о томе да Бог својим милосрђем није закаснио да спасе грешни људски род. Немања настоји да се уподоби Богу, чинећи добро дело на време.

храм пресвете Богородице, на ушћу реке по имену Косаонице — Овај храм налази се недалеко од Куршумлије. Сачувани су само остаци (зидови средњег и источног дела и зидана олтарска преграда). Првобитни изглед током средњег века је мењан преправкама. Архитектонско решење (триконхос) примењено при изградњи овог храма није имало утицаја на потоње градитељство у Србији.

О зидању цркве Св. Богородице говори и Сава Немањић у свом *Животу Стефана Немање.* Интересантно је да он каже како је то друга по реду Немањина задужбина — прва је храм Св. Николе у Топлици. Уколико је Савин редослед тачан, то би значило да је Стефан намерно направио поремећај у хронологији, да би показао како је Немања изузетно поштовао Богородицу, јер је први храм њој посветио.

[19] Оснивач, *ктитор* (грчки κτήτωρ), био је дужан да манастир снабде свим оним што је било потребно за његову егзистенцију. Морао је да начини списак свих прилога манастиру (в. Никодим Милаш, *Ктитори, њихове дужности и права.* Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 1925, V, стр. 100—124).

[20] *чрначки збор,* монашко братство, житељи манастира.

[21] подружје (у оригиналу: подроужїѥ), супруга, жена. Карактеристични су атрибути које Стефан користи говорећи о Немањиној жени, својој мајци: *часна, богољубива.*

[22] *чрнице,* монахиње. Манастир је, дакле, женски. Своја ктиторска права Немања је пренео на своју супругу. (В. Никодим Милаш, *Ктитори,* стр. 102).

[23] Изграђујући даље Анин лик, Стефан истиче да је она била *послушна* и *добродушна,* што су врлине жене.

[24] *мудри,* односи се на Соломона, једног од најславнијих израелских краљева (око 973—933. пре нове ере). Син и наследник краља Давида. Чувен по својој мудрости. Писао песничке текстове. Традиција га сматра аутором неких дела у *Старом завету* (нпр. аутором *Прича).*

Часна жена... драгог камења, Соломонове приче 31, 10. Ове речи у *Причама* долазе у оквиру закључне похвале врлинама жене, супруге, господарице, мајке.

[25] Писац се не задовољава само цитирањем већ настоји да цитираним речима дâ смисао који је потребан за довршавање Аниног портрета. По Стефановим речима Ана, својим добрим делима, за мужа значи много више него све, трошне и пропадљиве драгоцености.

IV

[1] *И опет... распаљен Христовом љубављу, поче зидати храм* — У претходном, III поглављу, налази се констатација да се Немања распаљивао божанственим огњем, како би угодио Господу и градио храмове светих угодника. Овде писац тврди да је Немања био распаљен Христовом љубављу, па да је почео да зида храм. Он очигледно настоји да поступке свога јунака мотивише идентично. Тако настају и одређени приповедни модели, као језгра која он може даље да развија.

храм светог архијереја и чудотворца оца Николе, близу Свете Богородице, тик на ушћу реке Бањске — Овај храм налази се, као што и писац каже, недалеко од Богородичиног. Сачувани су његови остаци а недавно му је, после опсежних истраживачких и рестаураторских радова, враћен првобитни изглед. Црква Св. Николе сматра се првим спомеником рашке архитектуре. Уз њу су, у западном делу, у каснијем периоду, дозидане припрата и два звоника. На северној страни, доцније, подигнута је капела. У архитектонском погледу запажају се утицаји византијског градитељства: наглашена купола, троделни олтарски простор. Мајстори су вероватно били из Цариграда или из неког другог византијског центра. За потоње Немањине грађевине црква

Св. Николе, када је у питању решавање простора, служила је као прототип а утицала је и на образовање градитељског програма „рашке школе“. Звоници и припрата упућују на утицаје западног подручја (запажа се сличност са которском катедралом). Од 1219. ова црква постала је средиште топличке епископије.

Свети Никола, архијереј и чудотворац — Према црквеном предању, родом из Мира у Ликији (отуда познат и као Никола Мирликијски). Био епископ у родном граду. Приписује му се учешће на првом васељенском сабору у Никеји 325. Умро 343. године. Његове мошти су пренете, 1087, из Ликије у Италију, у Бари.

Један од најпознатијих светитеља, чији је култ веома раширен. Сматра се заштитником од буре, избавитељем од беда, исцелитељем од сваке болести. Мало касније, Стефан га назива „светим чудотворцем и брзим помоћником у бедама“.

[2] Првовенчани наводи Христове речи према *Јеванђељу по Матеју,* глава 23, 12, односно *Јеванђељу по Луки* 14, 1. Те су речи у поменутим јеванђељима део Христове поуке народу и ученицима. Немања се, жели да каже писац *Живота,* придржавао Христових речи. Он је „ишао бос“, што не треба схватити у буквалном, већ у преносном смислу: био је смеран, богобојажљив.

[3] Писац гради контрасну слику: Немања у крајњој смерности и побожности, заокупљен подизањем храма великом светитељу; браћа зла, љута, пуна гнева. Они долазе к њему хитро, али је та њихова ревност *лоша.* Немања је, како је показано, *брз,* али на добра дела.

Браћа су подстицана ђаволом. Треба ово место упоредити са реченицом у претходном поглављу, трећем, где се говори о томе како је увек противни ђаво непрекидно наносио напасти Праведном и како га је ожалошћавао његовом браћом. Тамо су, мало касније, споменути и напади браће, али уопштено. Овде се, пак, говори о једном сасвим конкретном случају, који је и временски одређен.

[4] Браћа су, судећи по овим речима, Немањи замерила што је без њихове сагласности приступио грађењу цркава у својој области. По њиховом уверењу, он то није смео да учини. Овде се, заправо, ради о сукобу око делокруга власти обласних господара. Немањин поступак косио се

са дотадашњом праксом, или је прелазио њене границе (в. *Историја српског народа,* прва књига, стр. 209).

[5] Немања се није расрдио, није дакле подлегао ђавољем искушењу. Види и претходно поглавље, где се каже како Немања није на гнев због преваре браће помишљао.

[6] Немања, истиче писац, не само да није гневан, већ настоји да браћу одврати од гнева, заправо од ђављег подстицаја.

[7] Немања браћу упућује на прави пут — да се обрате Господу. Описујући овај сукоб, каснији писац Доментијан шире наводи Немањине речи. Посебно наглашава место где Немања образлаже своје право на подизање манастира. По његовим речима, свако у својој области може да чини оно што му је воља: „Нека вам не буде у гнев ово моје дело, које сам у Господу почевши и довршио на моме делу̑. А чије срце од вас води да дела, делајте на вашим де̑ловима.“ Доментиан, *Животи светога Саве и Светога Симеона.* Превео др Лазар Мирковић, са предговором др Владимира Ћоровића. СКЗ, Београд, 1938 (коло XLI, књига 282). Симеонов животопис је на стр. 222—318, цитирано место на стр. 227.

[8] *правила о чрнцима,* монашка правила, типик. Тим правилима одређује се свеукупни живот у једном манастиру. Типик намењен манастиру Св. Николе није сачуван.

[9] *већ ригаше змија своју злобу,* овде узето метафорично. У причи о Адаму и Еви ђавоље дејство испољава се кроз змију која наговара Еву да проба плод са дрвета сазнања. У *уводу* детаљи из ове приче нису потанко наведени, али се они подразумевају када се говори о греху и палом људском роду. Змија искушава и Немању, али на други начин.

[10] Најстарији брат, који је заузимао великожупански престо, био је Тихомир.

[11] *целомудрен,* разборит, мудар цѣломѹдрїе (цѣломѫдрие према грчком σωφροσύνη), па према томе непорочан, чист.

[12] *као што некада браћа вргоше у ров прекрасног Јосифа* — Односи се на библијску причу о Јосифу, кога су браћа, зато што је био омиљени син свога оца, хтела да убију, а затим су га бацила у јаму да га поједу дивље звери, *Прва књига Мојсијева,* гл. 30, 37, 39—50.

Овим се налази потврда, у далекој прошлости, за лош поступак браће према оном који је најбољи међу њима.

И Немања је, према Првовенчаном, био омиљено дете својих родитеља — то сугерише ова прича.

[13] Према псалму 105, 21.

[14] Првовенчани наводи бројне Немањине врлине које га стављају изнад Јосифа (старозаветни јунак поседује *праву* и *кротост;* Немања: *кротост, праву, дивну смерност, све добре обичаје).*

руком својом крепком и мишицом високом — Псалам 136, 12. У црквеној поезији спомиње се мишица Господња, нпр. у *Молбеном канону Пресветој Богородици,* песма 5, ирмос, стоји: „Просвети нас заповестима Твојим, Господе, и мишицом Твојом узвишеном подај нам мир, човекољупче."

[15] *и подиже га за господара великога свему свету* — Хиперболично узето, мисли се: постави га за господара српске земље. Немања је, дакле, испред Јосифа — Јосиф је само господар царевог имања, Немања је владар који влада читавом једном државом.

[16] *да научи... умудри* — Псалам 105, 22.

[17] Овде се, у виду антиципације, дају Немањине будуће заслуге — као родитеља („однеговао чеда своја у благоверју и чистоти") и као владара („сабра пропалу земљу своју, ограђујући је крстом Христовим, и кнезове своје научи разумно, и старце умудри"). Неке од особина заједничке су му са Јосифом: научио кнезове, старце умудрио.

[18] Очигледан поремећај у хронологији, до кога је дошло зато што је Првовенчани желео да до краја заврши поређење Немање са Јосифом. Тако је морао да говори и о исходу, тј. о избављењу Немањином из пећине. Том приликом није могао да спомене и светог Ђорђа, коме жели да припише посебну заслугу за избављање свога оца. Отуда ово „враћање уназад".

[19] *са срцем подвижним* — *подвижан,* трудољубив, упоран у молитвама и подвизима.

[20] Свети Ђорђе је један од највећих хришћанских светитеља. Култ му је веома раширен. Према житију, био је родом из Кападокије, син племенитих родитеља. После очеве смрти са мајком се одселио у Палестину а после њене смрти постао власник многобројних имања. Био је изузетно леп и велики јунак међу војницима. Када је чуо да цар Диоклецијан гони хришћане, раздао је све своје имање сиротињи, сам изашао пред царско судиште и тамо јавно признао да је хришћанин. На наговоре да се врати паганској вери, он не пристаје, већ остаје веран хришћанству. Тада започињу мучења, једно страшније од другог. Ђорђе, уз помоћ Христову, све истрпи. Пошто је претходно изобличио паганство, бива погубљен мачем. (В. Stojan Novaković, *Legenda o sv. Gjurgju u staroj srpskoslovenskoj i u narodnoj ustmenoj tradiciji,* Starine JAZU, knjiga XII, Zagreb, 1880, стр. 129—163).

страстотрпац, онај који трпи страдања, мученик. Страстотрпцима се називају и св. Димитрије и св. Пантелејмон, у тропарима њима посвећеним (в. Сава Петковић, *Речник црквенословенског језика,* Сремски Карловци, 1935, стр. 264, под страстерпецъ),

војник непобедни, св. Ђорђе се сматра помоћником и заштитником у ратовима. На средњовековним фрескама најчешће је представљен у лику наоружаног коњаника — одевен у хламиду, са копљем и штитом у рукама.

[21] *О страстотрпче... на све векове, амин* — Ова молитва је занимљива. Она се разлаже на две целине. У Немањину молитву упућену св. Ђорђу, на одговарајућем месту интерполирана је молитва овог светитеља Господу. Обраћајући се св. Ђорђу, Немања има на уму његова страдања, муке и ране — посебно помиње мучење на точку. Као подлога за овај текст Првовенчаном је очигледно послужило житије славног светитеља. Отуда је и текст Ђорђеве молитве Господу. У житију стоји да се св. Ђорђе, иако у најгорим мукама и у очекивању погубљења, моли Господу да пошаље помоћ свима који га (тј. Господа) призову. Првовенчани је, очигледно, разрадио изворни текст — по њему св. Ђорђе тражи од Господа да буде милостив према свима који су у невољи и тада призову његово (Ђорђево) име. Стефанова реченица је и стилски занимљива: „и који буду у беди и невољи, или у тамници, или на мору". Бити „у беди" односно „у невољи", једно је исто. Они који призивају св. Ђорђа у тамници или на мору јесу „у беди", односно „у невољи". Реч је о тзв. стилском паралелизму, омиљеном средству многих средњовековних писаца. Овде су два пара сегмената, повезана истим везником *(и, или)* са истоветним или приближним значењем.

Јер, уистину, достојан ти би, страстотрпче Христов свети, угодив Владици својему Христу. А ја се грешан и недостојан јављам Господу — Немања се упоређује са светим

Борђем. Слика је контрасна — светитељ је био достојан да моли Господа, Немања је, по сопственим речима *грешан и недостојан.*

Јер с каквим очима ја, омрачени, смем погледати на небеску висину — Лепа слика — Немања, затамњених очију од „греха" не сме да гледа у небеску висину, тј. у светлост.

од уза које ме стежу — У првом делу овог поглавља речено је да су браћа ухватила Немању и оковала му руке и ноге. Сада сам Немања помиње то и тегобе које га обузимају.

да ти послужим, Свети, за све дане живота мојега, до последњега даха мојега, на који начин буде угодно висини страдања твојега — Немања се заветује да ће служити св. Борђу до своје смрти.

[22] *па овај свети господин мој поче хитно*... Слично је Првовенчани говорио и о почетку зидања манастира Св. Богородице: „Дошав, нимало задоцнев, поче журно зидати... храм пресвете Богородице..." (види напомену 18, уз III поглавље). Подизањем манастира Немања започиње остваривање завета датог св. Борђу.

храм светога и преславног и великог мученика Христова, Борђа .— Реч је о манастиру Бурђеви Ступови, који се налази недалеко од данашњег Новог Пазара, на узвишењу изнад долина река Рашке и Дежеве. У новије време извршена је његова рестаурација, па је сад могуће назрети првобитни изглед. Манастир је био опасан великим зидом, са главним улазом на југозападном углу. Имао је на југу трпезарију, на северу конаке, итд. Иако веома значајан и угледан (од XIII века спомиње се као краљевски, потчињен директно архиепископу), није био велики манастир. У време краља Драгутина, његовог другог ктитора, који ће ту бити и сахрањен, извођени су обимни радови, начињене неке измене и дограђивања. У каснијем периоду обнављане су дотрајале или порушене грађевине. Од времена аустријско-турских ратова започиње страдање и разарање овог манастира. Последње велико рушење било је за време II светског рата. По ослобођењу започели су обимни истраживачки, конзерваторски и рестаураторски радови. У архитектонском погледу црква светог Борђа је значајна — њено решење основица је тзв. рашке школе у градитељству.

Од сликарства сачувано је мало. Најзанимљивија и најлепша фреска је монументална представа младог светог

ратника Борђа. Привлаче пажњу и две, сада врло избледеле композиције, са детаљима из *Житија светог Борђа: Шибање* и *Мучење на точку.* Мучење на точку спомиње се и у овом делу, у оквиру Немањине молитве св. Борђу.

Највероватније да је Немања 1167. године започео изградњу. Ктиторски натпис са западног портала цркве, делимично сачуван, показује да је она завршена у другој половини 1170. или у првој половини 1171. године. Необичан је положај манастира — на самом врху узвишења, па то упућује на закључак да је Немања избором локације симболично желео да означи свој тријумф над браћом.

Бурђеви Ступови били су, још од почетка, значајан књижевни центар. У њему је сигурно негована литература посвећена светитељу Борђу. И сликарство, како се види из онога што је преостало, поред уобичајених тема, обухватало је и сцене из свечевог живота. Тамо су, међутим, неговани и дела посвећена ктитору, Немањи. Има мишљења да је Првовенчани *Живот светог Симеона* и написао за потребе овог манастира. У новије време проучаваоци су дошли до закључка да је оно што припада поглављима IV, V, потекло из књижевне радионице Бурђевих Ступова. У тим поглављима су описана чуда светог Борђа на Немањи, а она су могла бити уобличена управо у тој средини.

[23] *с ревношћу и љубављу* — Немањина ревност је добра, позитивна, за разлику од ревности његове браће и ђавола, које су зле.

[24] И овде се наглашава, као и у претходном примеру са црквом св. Николе, да је Немања манастир обезбедио свим што су изискивали прописи, па и више од тога. Сви су предмети намењени цркви очевидно били изузетно естетски обликовани.

[25] Ни овај типик није сачуван.

V

[1] Првовенчани употребљава два глагола који етимолошки имају исти префикс — *раз: разагнати* и *расејати* (у оригиналу: разьгнати и расѣꙗти, од разьсѣꙗти; они су тамо у облику партиципа прошлог, датив: разьгнавшоу односно расѣꙗвшоу). То је стилски врло ефектно. Ти глаголи приказују, како се види из контекста, две различите али

сукцесивне радње. Немања је своје непријатеље (= своју браћу) „разагнао", тј. одбио од себе. Он их је „расејао", што значи отерао изван своје територије, у разне иноплемене земље.

[2] *за зла безакоња њихова* — Непријатељи, тј. Немањина браћа, окарактерисани су као законопреступници. Тим квалификативом биће означене и друге негативне личности у делу.

[3] Сотона, тј. ђаво, наново је подстрекач зла. Упореди са причањем у III поглављу, где се говори о томе да увек противни ђаво није престајао да наноси напасти Немањи, ожалошћавајући га његовом браћом, и са причањем у IV поглављу, где се описује како су Немањина браћа дошла да га ожалосте, подстакнута ђаволом.

[4] *Пантин,* место на Косову где је дошло 1168. до сукоба између Немање и његове браће.

[5] *Узми оружје и штит* — У иконографији св. Борђе се често представља са оружјем и штитом.

[6] *Спасење твоје ја сам* — Псалам 35, 1—3.

[7] *животворни крст* — крст на коме је распет Христос, који је извор новог живота; овде симболично.

[8] *Звечан,* један од најстаријих српских средњовековних градова (по некима и најстарији). Налази се у дну Косова Поља, изнад данашње Титове Митровице. Имао је високе и снажне зидове и куле. Смештај на врху брда (некадашња вулканска купа), обезбеђивао му је доминантан положај и контролу над комуникацијама које су се ту укрштале (водиле су према Ибарској долини, Метохији и Босни). Повремено је ту био двор краљева из династије Немањића. Крајем XIV века освојили су Звечан Турци. Од XVIII века сасвим је опустео. У унутрашњости зидина сачувани су остаци цркве Св. Борђа, куле-донжона и цистерне.

[9] *црквица светога и преславног мученика Христова Борђа* — То је поменута црква у Звечану. Сачувани остаци показују да је имала облик издуженеједнобродне лађе. Дугачка 21,60 m, широка 8,20 m, то је заиста, како каже Првовенчани, била „црквица".

[10] *изабрав једнога од правоверних својих јереја* — Занимљива је пишчева констатација да се ради о *правоверном* свештенику. Тим више што је читаво наредно поглавље, VI, посвећено опису Немањине борбе за правоверност у његовој држави.

[11] *дође свети брзи помоћник* — Реч је о св. Борђу. Његова карактеристика, наглашава писац, јесте да брзо помаже. У ранијем тексту слично је речено за св. Николу — да је он брз у бедама помоћник (в. напомену 1 уз главу IV).

[12] *презвитер,* грч. πρεσβύτερος, свештеник.

[13] Ово је први опис ратног сукоба у српској литератури. Како се види из описа који следи, он није много развијен. Садржи ипак неке значајне податке, као што је и овај о жестини сукоба („битка снажна и силна").

[14] Слика је хиперболична. Писац заправо хоће да каже како је Немања до ногу потукао своје непријатеље, па тако остварио апсолутну победу и надмоћ. Да би такав утисак постигао, он напомиње да су сви непријатељи побијени. Да није било тако, показује већ наредна реченица.

[15] *један од законопреступне браће његове* — Писац прибегава поступку апстраховања. Уместо да наведе име Немањиног брата који се утопио (Тихомир), он употребљава неодређени исказ: *један од... браће.* Тиме донекле излази из сфере реалности и креће ка општем (о поступку апстраховања в. у књизи Дмитрија Сергејевича Лихачова, *Поетика старе руске књижевности,* СКЗ, Београд 1972).

законопреступна браћа — Првовенчани на исти начин као што је то чинио на почетку овог поглавља карактерише Немањину браћу — као законопреступнике.

утопив се у води — Потоњи писац Доментијан, описујући исту ову битку, даје податак да је река у којој се утопио Немањин најстарији брат Ситница (в. Доментиан, *Животи светога Саве и светога Симеона,* стр. 237).

Ров изри, ископа, и упаде у јаму коју учини — Псалам 7, 15. Писац користи библијски цитат да покаже како је Немањиног брата сустигла судбина оних који другима чине зло. Тако је он изједначен са другим законопреступницима, познатим од библијских времена. Попут Немање и старији његов брат укључен је у општу историју, али се нашао на супротној страни од Немање праведника.

[16] *обрати се болест на његову главу, и на теме његово његова неправда сиђе* — Псалам 7, 16. Првовенчаном очигледно није био довољан само један цитат да протумачи погибију Немањиног брата. Зато користи још једну, суседну псаламску сентенцу. Сада је сасвим јасно да је брат *због сопствене неправде* настрадао. Он је, разуме се, неправедан према Немањи.

[17] *и брзоме у бедама помоћнику и архијереју Николи* — И овде као и у претходном поглављу Стефан св. Николу назива брзим у бедама помоћником (в. напомену 1. уз главу IV).

[18] *и вршаше преизобилно дневне и ноћне службе пред Господом* — После успеха у ратном походу, који је остварио уз Божју помоћ и помоћ значајних светитеља, Немања се, како то наглашава Првовенчани, посвећује духовном. Он је непрекидно у молитвама. Ово казивање добар је увод у наредно поглавље, у коме је описана Немањина борба против јеретика (тј. богумила). Велики жупан ће се њима, по речима писца, супротставити управо као заступник правог учења.

VI

[1] Првовенчани и овде, као и када је био у питању Немањин јереј (в. претходно поглавље), употребљава атрибут *православерни.* Ситуације су, међутим, различите — тамо је Немања бирао, овде је војник *сам* изабрао да дође Немањи.

[2] Војник очигледно поштује дворски церемонијал: пада на колена пред владарем, говори са унижењем. Он је, осим тога, узбуђен, што би требало да наговести да је оно што жели да каже драматично.

[3] Писац је доследан у изграђивању сцене. Прве речи које војник изговара, да је најхуђи међу слугама, потврђују да је он говорио „с унижењем многим".

[4] Војник се, како ће се видети из целокупног његовог излагања, појављује у улози троструког сведока. Он, најпре, сведочи о Немањиној усрдности према Христу, Богородици и светитељима, која се манифестује и кроз његову бригу за подизање манастира. Он, затим, сведочи како су Христ, Богородица и светитељи Немањини заштитници, који „крепким дланом" подржавају његову владавину — то је друго сведочанство.

крепким дланом подржавају — Синтагма *крепка рука* била је употребљена у IV поглављу; тада је била реч о Христовом длану, којим је извео Немању из пећине (осим „руке" споменута је и Христова „мишица висока").

[5] Војник се и даље владару обраћа церемонијално, као поданик: „усудих се јавити твојој моћи".

мрска ти и триклета јерес — Односи се, према општем мишљењу, на богумилство, које је у ово време доживело свој најпунији процват. Међутим, из онога што о тој јереси говори овај текст, не открива се ни једна богумилска црта. „Јерес" је, напротив, приказана врло конвенционално. Види касније.

јерес већ укорењује у држави твојој — треће сведочење. Војник сведочи да је „јеретичко учење" већ узело маха.

[6] *нимало не задоцнев, одмах призва* — Писац и овде показује како његов јунак све чини на време и са журбом.

призва архијереја... чрнце с игуманима својима, и часне јереје, и старце и велможе своје, од малога до великога — Немања, како из овога проистиче, сазива сабор српске земље. Најпре позива црквена лица, на челу са епископом (архијерејом) а затим властелу. То је логично, јер је реч о проблему који задире у питање вере.

Треба се овде подсетити да је редослед којим Стефан Првовенчани именује сталеже присутне на његовом сабору (на коме се чита ова биографија) другачији — најпре властела а потом свештенство (увод у II поглавље).

Међу присутнима на Немањином сабору по имену помиње епископа. Тиме се појачава утисак да је излагање засновано на историјским чињеницама.

[7] *светитељ*, епископ — Писац води рачуна о ономе што је претходно рекао — сам Немања се обраћа члановима сабора почињући од свештенства, тј. поштује редослед кога се држао при сазивању сабора.

[8] Идентично обраћање: „Дођите и видите" постоји и на почетку овог дела. Његов аутор тако се обраћа „христољупцима", желећи да они буду сведоци божјег милосрђа на људима. Можда уобичајена формула.

оци и браћо — и по трећи пут поштован је редослед утврђен на почетку: свештенство („оци") — властела („браћа").

[9] Немања о себи говори са унижењем — каже да је *најхуђи* међу браћом (у смислу најгори). Писац затим симболично повезује ову његову изјаву са другом — да Бог и Богородица не гледају у човечје лице него у његову веру. По сопственим речима, зато што је веровао у Свету Тројицу, постао је „пастир", добио је да чува „стадо". Циљ божји је, по Немањином уверењу, био да се „не посеје кукољ лукавога и одвратног ђавола". Овде се остварује не-

посредна веза са уводом, чак на два места. Изјава о правој вери (у Свету Тројицу) кореспондира са делом увода у коме је речено: „Јер пророци, прорипчући, утврђиваху свет му створени Духом његовим светим, да верује у Свету Тројицу..." Поменути став у уводу јесте, на неки начин, *confessio fidei* Стефана Првовенчаног, ово овде, у VI глави, *confessio fidei* Немањин.

Немања спомиње кукољ ђавола. У уводу се, доста опширно, говори о делатности ђавола, у вези са првим људима. У оквиру тога причања налази се овакво место: „Јер је свеубилачки ђаво насејао штетну плеву и укоренио је у срца њихова..." (в. и напомену I, 4). Из овога проистиче да се људска историја понавља — оно што је ђаво учинио са првим људима (навео их на грех), покушава да сада учини са Немањом.

Немања себе назива *пастирем,* а тако га је назвао Првовенчани у другом поглављу, када је говорио о његовом рођењу (в. напомену 7 уз II поглавље).

[10] Немања изјављује да је изненађен сазнањем о деловању ђавола.

[11] *лукави,* ђаво; *да се лукави брзо укоренио* — ђавола хитрина није на добро, него на зло.

безумни Арије — Арије, александријски свештеник, умро 336. Оснивач познате аријанске јереси. Према његовом учењу лица Свете Тројице нису једнака: једини прави је Бог Отац; Син и Дух су само оруђа стварања света, они су и сами створени и као такви нижа божанства, подређени су Оцу. Аријево учење било је осуђено као јерес на Првом васељенском сабору у Никеји, 325. године.

Према нашем писцу Немања Арија у свом експозеу назива *безумним.* Тиме га аутоматски осуђује. Да је Арије *безумни,* говоре и други писци. Немања у свом говору Аријеву активност и његово учење тумачи ђавољим деловањем. Он се одмах од тог учења дистанцира и тиме што каже да је Света Тројица нераздељна.

[12] Ово место дато је према легенди о св. Петру Александријском (300—311). По тој легенди у време кад је Арије почео да шири своје учење, Петру, тада александријском архиепископу, у визији се јавио Христ. Он је био у исцепаној хаљини. На архиепископово питање: „Ко ти, Спасе, раздра ризу?", Христ одговара: „Арије безумни".

Ова визија била је и ликовно представљена у фреско-сликарству у нашим манастирима средњег века. Живописци су дочаравали читаву сцену, исписујући и наведени дијалог између архиепископа и Христа (о томе в. коментар Димитрија Богдановића уз ово поглавље у књизи *Старе српске биографије.* Избор и предговор Димитрије Богдановић, Просвета, Београд, 1975).

[13] И јеретици који се појављују у Немањиној држави означени су као *безумни,* па су тиме поистовећени са аријанцима, што дакако нису били.

[14] Први људи, констатовано је у уводу у ову биографију, нашли су се *на дну скровишта адових,* јер су подлегли ђаволовом наговору (и склопили с њим уговор). У овом, VI поглављу, поново се говори о дну пакла, употребљена је иста синтагма *дно скровишта адових.* Према Немањиним речима Арије се тамо налази, па чак и предводи јеретике на путу према дну пакла.

[15] Првовенчани настоји да пластично представи ситуацију на сабору. Ту је, како он показује, дошло до бучне расправе међу учесницима. Сам садржај те расправе може се тек наслутити.

[16] Ова жена ће очигледно имати улогу најзначајнијег сведока јер добро познаје веровања и обичаје јеретика — *нечисте одвратности њихове.*

[17] *и, павши к ногама Светога, исповедаше јасно, говорећи му* — Жена је узбуђена, пада к ногама Светога, чиме изражава своју жељу за заштитом. Она *исповеда јасно.* То је врло значајно, јер како ће се касније у тексту показати, њене речи треба да буду најтежа оптужба у процесу који ће се повести на сабору.

[18] Понављање, заредом, именице *господин* у вокативу доприноси стварању слике о узбуђењу жене и њеном страху. Присвојна заменица *мој* употребљена уз други вокатив, чини њено обраћање дубоко личним. Током обраћања Немањи она ће га још једном насловити са *господине мој,* а при крају и са *господине.*

[19] Жена показује да зна шта је Немања предузео (већ је био сазвао сабор и говорио на њему). Одмах исказује свој однос према веровању које се шири у Немањиној држави — за њу је то „мрска и одвратна јерес". Слично је говорио и војник који је ступио пред Немању — он свог владара обавештава о ширењу „мрске и триклете јереси".

[20] *бих испрошена по брачном закону* — Овде се спомиње уређено законодавство, из области породичног законодавства. О њему ми данас ништа поуздано не знамо.

[21] Јеретици су названи законопреступницима и тиме су одмах укључени у круг негативних личности у галерији Првовенчаног.

[22] Овим речима жена утврђује Немањину претпоставку да се „лукави" укоренио у његовом отачаству.

[23] Глухи кумири, тј. идоли, споменути су у уводу. Прве људе, речено је тамо, ђаво је одвратио од Бога — да служе глухим кумирима. Сасвим конвенционалан податак који се не може односити на богумиле јер су они били против било какве представе Бога, Христа или светаца у материјалном облику.

[24] *истргавши се из руке њихове и пребегавши, вапијем... како је моћна вера твоја, господине* — Жена је, како сама каже, побегла из мужевљеве куће, уз велику опасност („истргавши се из руке њихове"). Њена је молба дубоко потресна и она је сама назива *вапајем* упућеним Немањи.

порази крстом оне који се боре с нама, да науче нечастиви непријатељи како је моћна вера твоја, господине — Док војник само извештава, жена има и молбу. Та њена молба је уједно захтев за уништење јеретика.

Првовенчани је врло добро дао лик жене, кроз њен монолог. Ситуација је драматична, потресна, јер су и речи снажне, емоционално обојене. Исказ је згуснут.

[25] Из ове констатације тек постаје јасно да се жена није одмах појавила пред сабором него да је пришла владару у паузи заседања.

[26] *лукава јерес* — Атрибут *лукава* овде је употребљен да означи да та јерес има везе са ђаволом јер за њега писац употребљава ознаку *лукави*.

[27] Жена је, судећи по овим речима, своје саопштење у целини поновила пред сабором. Могуће је да је том приликом њено излагање било и исцрпније и документованије.

[28] Немања се саветује са епископом и осталим члановима сабора. Саветовање владара са члановима сабора сигурно је било саставни део уобичајене процедуре код заседања. Поново се најпре спомиње свештенство а потом вла-

стела, из разлога који су наведени — (в. напомену 6. уз ово поглавље).

[29] И овде је, као и у свим претходним ситуацијама Немања ефикасан: *нимало није задоцнио.* Одлука сабора није саопштена, али је из овога што је речено сасвим јасно шта је она садржавала — да се, уз помоћ војске, на челу са најбољим старешинама, јеретици казне и прогнају.

[30] *Прва књига о царевима* (19, 10). Овде Немања, уз помоћ библијских речи, тумачи суштину своје хитрине, ревности. Он има за узор Бога.

[31] *пророк Илија,* чије су речи непосредно пре овога цитиране („Ревнујући поревновах...), издао је, за време цара Агава (874—853. пре н. е.) наређење да се побију идолопоклонички свештеници (в. *Прву књигу о царевима,* гл. 18, нароч. ст. 40). И за јеретике који се појављују у Немањино време речено је да се клањају идолима. Зато је Немања могао бити упоређен са Илијом који је прогонио идолопоклонство.

[32] *једне попали, друге разним казнама казни... разда прокаженим и убогим* — Немања се очевидно сурово обрачунао са јеретицима. Овде су наведене све казне: спаљивање имања, прогон, раздавање имовине сиромашним и лепрозним (*прокажен,* лепрозан).

[33] Немања *урезује,* тј. одсеца језик вођи јеретика. Тиме га и физички онемогућава да проповеда своје учење. Средњовековно законодавство је познавало ову врсту казне (в. *Душанов законик,* чланове 21 и 162 — *Душанов законик.* Приредила мр Биљана Марковић, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд, 1986; библиотека *Стара српска књижевност у 24 књиге,* књига осма).

[34] Податак о постојању јеретичке (богумилске) литературе.

[35] *И сасвим искорени ту проклету веру, да се и не помиње никако у држави његовој...* — Првовенчани наглашава да је Немања у потпуности искоренио јерес. Тиме је омогућио цветање правоверја, тј. несметано прослављање Свете Тројице.

[36] *амин,* тј. нека тако буде, долази на крају овог текста. Са *амин* се завршавају молитве. То упућује на могућност постојања причања о истребљењу јеретика и у раније време, пре састављања Стефановог дела. У том случају, Стефан је посебну причу о прогону јеретика инкорпорирао у

своје дело. Међутим, могуће је, исто тако, да завршна формула долази као знак завршетка једне наративне целине у ширем тексту.

VII

[1] Ова констатација односи се на византијског цара Андроника Комнина (владао од 1183—1185). Последњи из династије Комнина. Пре избора за цара био намесник Београда, Браничева, Ниша. Године 1164. учествовао у освајању Земуна. Током његове краткотрајне владавине Византију су нападали Угри (допрли до Сердике, тј. Софије), и Нормани (освојили Драч и Солун). Свргнут с престола и убијен када је запретила опасност од Нормана. Андроник Комнин је једна од најзанимљивијих личности византијске историје. Настојао да спроведе одређене промене у држави, пре свега да сузбије превласт племства. При томе користио безобзирне методе, тако да је његова владавина постала свирепа страховлада. С друге стране, бројне су биле завере и устанци против овог цара — ближе о томе: Георгије Острогорски, *Историја Византије*, Просвета, Београд, 1969 *(Сабрана дела Георгија Острогорског*, књига шеста), стр. 370—375.

„први цар" је Манојло I Комнен, о коме Првовенчани говори у III поглављу овог дела.

На овом месту у тексту писац прибегава поступку конфронтирања да би истакао позитивне Немањине вредности: византијски цар је *љут и крвопролитник* — Немања је *Пречасни* и *Свети*.

[2] *Развалив уста своја* — У *Књизи пророка Исаије*, гл. 5, 4 помиње се да је *гроб развалио своје ждрело:* „За то се раширио гроб и развалио ждријело своје превећ, и сиђи ће у њ слава његова и мноштво његово и врева његова и који се веселе у њему."

[3] Немања се укључио у акцију угарског краља Беле III против Византије, у области Моравске долине. Током 1183. године српско-угарска војска водила је успешне операције: опустошили су област око Ниша, продрли до Сердике (Софије). Према томе, констатација Првовенчаног да је Андроник устао против Немање, не одговара историјској истини.

[4] *Перник, Стоб, Земун* (Землн), *Велбужд* (данас Ћустендил), *Житомитски* су градови у западној Бугарској.

[5] *Лешки*, Лешак.

[6] *Равни*, данас Ћуприја.

[7] *Козли*, данас Кожељ, у близини Књажевца.

[8] *не оста камен на камену који се не поруши* — У *Јеванђељу по Матеју* 24, 2 постоји врло слична формулација. Христос, говорећи о предстојећем разарању Јерусалима каже: „Не видите ли све ово? Заиста вам кажем: *неће остати овдје ни камен на камену* који се неће разметнути."

[9] *Липљан*, јужни део Косова.

[10] *Победи непријатеље своје као Мојсеј Амалика* — Мисли се на Мојсијеву победу у бици са Амаличанима *(Друга књига Мојсијева*, глава 17, 8—13). Током битке Мојсије је стајао на врху брда са божјим штапом у руци. Када би подигао тај штап високо, надмоћ су стицали Израиљци, када би га, због умора, спустио, јачи су били Амалићани. Да би обезбедили победу, Израиљци су Мојсија посадили на камен а двојица њих, Арон и Ор, придржавали су му руке, све до заласка сунца. Тако су Израиљци победили.

крст Христов неослабно носећи пред очима — Немања је, наглашава писац, победио непријатеље уз помоћ крста. Крст је овде симболична ознака за Немањина духовна стремљења према Богу и непрекидне молитве, али истовремено и симболична ознака божје милости — крст је симбол божјег милосрђа и помоћи.

[11] *Далмација*, црногорско приморје.

[12] Ток самих операција није познат, нити тачна хронологија. Зна се поуздано да су борбе окончане јануара 1186.

[13] То показује да поменути градови нису били у потпуности порушени.

VIII

[1] *увек имајући у срцу свом неисказани страх божји* — Писац овде утврђује још једну значајну Немањину особину — да је, без обзира на милост која се на њему испољавала, осећао страх божји.

[2] *Некоме богату човеку...* — *Јеванђеље по Луки*, 12, 16—19. Прича о богаташу у јеванђељском тексту интегрални је део Христових поука ученицима.

[3] *Безумниче, ове ћу ноћи...* — Немањин монолог, који почива на библијском контексту, тј. на Христовим речима о судбини богаташа, јесте његово унутрашње преиспитивање.

[4] Писац и овде, као и у претходном тексту (жена која извештава Немању о јеретицима), приказује стање узнемирености и узбуђености свог јунака тиме што понавља извесне речи — овде прилог: *тада.* У овом случају постоји утисак о још већем степену напетости и узнемирености јунака — он је постигнут коришћењем узвика („о!").

[5] *оно грдно и страшно судиште његово* — То је Страшни суд (Последњи суд) који, по хришћанском учењу представља завршни чин историје света. Христос ће, наиме, долазећи по други пут, у слави, да настуpи као судија. Тада ће судити читавом људском роду, укључујући и мртве (њих ће у том часу васкрснути). Једни ће, по заслугама, стећи вечно блаженство а други, због лоших дела, биће осуђени на вечити боравак у паклу. О Страшном суду види *Јеванђеље по Матеју* 24, 27—31 и 25, 31—46 и *Откровење Јованово.*

[6] Немања себе овде идентификује са читавим грешним (због Адамовог греха) људским родом.

[7] *страшни и грдни судија,* Христос.

[8] Немања два пута заредом на почетку своје молитве зазива Господа. Тиме показује свој страх и наговештава велику молбу.

[9] Имајући на уму слику Страшног суда, Немања моли Бога да га поштеди и помилује у часу суђења. О страху од Страшног суда говори и сам Немања у својој *Хиландарској повељи.* Њега је, како каже, почео да осећа управо када је био на врхунцу славе. И из Стефановог дела произлази исто — Немањин страх од Последњег суда појављује се после свих успеха које је постигао.

У Стефановом делу на овом месту Немања спомиње своја безакоња. То се, међутим, не мора схватити као осећање личне кривице, већ пре као осећање опште људске кривице због кршења Божје заповести.

[10] *Ви који имате жене...* — *Прва посланица апостола Павла Коринћанима* 7, 29.

[11] То је први Немањин завет — одрицање од брачног живота.

[12] Ово је други Немањин завет. Узимајући Христа за вођу, храниоца и наставника, он се опредељује за монашки живот. Обећава да се неће спотаћи, тј. да неће посрнути на том, Божјем путу.

[13] Немања се заветује да ће подигнути манастир посвећен Богородици Добротворки, и то је трећи његов завет.

Постоје мишљења да је Немања желео да подигне храм по узору на манастир Св. Богородице Евергетиде (Добротворке) у Цариграду. Он је, наиме, док је био заробљеник византијског цара Манојла у Цариграду боравио у овом манастиру. Будући да се спасао заточења и постигао велике успехе у својој владавини, морао је осећати изузетно поштовање и гајити захвалност према Богородици која је добротворка. Немања, како из његове изјаве у тексту Првовенчаног проистиче, намерава да се замонаши у том новоподигнутом манастиру и да тамо у монаштву проведе остатак свог живота.

[14] Изградња манастира, у чијем комплексу је била црква Св. Богородице, започела је око 1183. године. Предео у коме је требало да буде подигнут манастир је шумовит; у непосредној близини протиче река Студеница. До њеног ушћа у Ибар има отприлике 12 км. Манастирски комплекс био је завршен највероватније 1196. године, када је Немања, пошто је претходно предао великожупански престо сину Стефану и замонашио се, добивши име Симеон, дошао ту да живи. Црква Св. Богородице живописана је тек после Немањине смрти, 1208/1209. године.

О томе како је Немања изабрао баш ово место за свој манастир, писао је пре Стефана Св. Сава, у свом *Животу Стефана Немање.*

[15] Зидању манастира Немања је приступио са дубоко религиозним осећањима. Она га нису напуштала ни током градње. Првовенчани спомиње Немањине непрекидне молитве Богу и Богородици.

[16] Немања не само да се бринуо о свом будућем манастиру, него је давао прилоге најзначајнијим манастирима свога доба. Прва на списку дарованих била је црква Господња у Јерусалиму — то је црква Светог Гроба или Васкрсења Христовог, подигнута на месту где је, по јеванђељима, Христос разапет, сахрањен и са ког је васкрсао. Ту је цркву подигао цар Константин. Касније је она рушена и обнављана. Од XII века на њеном месту постоји нова црква, подигнута од стране крсташа. И она је касније поправљана а затим претворена у џамију.

[17] *црква светог Јована Претече у Јерусалиму,* према предању налази се на месту Захаријине куће. Подигнута изгледа у VI веку, касније порушена. Фрањевци су је обновили 1675. Велика је и богато украшена. Из унутрашњег дела цркве силази се у пећину, где је, по предању рођен св. Јован.

[18] *црква Св. Петра и Павла у Риму* — Базилика св. Петра. Посвећена око 330. Подигнута над гробом апостола Петра, требало је да буде средишња грађевина западног хришћанства. И над гробом св. Павла, изван римских зидина, била је подигнута базилика, врло репрезентативна. Према томе, ради се о две црквене грађевине, а не о једној.

[19] *црква Св. Теодосија у пустињи* — манастир у близини Витлејема. Подигао га је св. Теодосије Велики 465. Легенда говори да му се на том месту угљевље само упалило у кадионици.

[20] *црква Св. Николе у Барију* — Базилика изграђена у периоду између 1087. и 1197. године. Још пре завршетка градње у њу су положене мошти св. Николе.

[21] *црква Св. Богородице у Евергетиди у Константинову граду* — То је заправо манастир пресвете Богородице Евергетидске у Цариграду. Основао га је, 1049. године, неки Павле. Њему се исте године придружио Тимотеј, са мањим бројем монаха и тако је створено мало братство. Када је Павле умро, Тимотеј је проширио манастир, створивши велико братство. Саставио је и два врло значајна типика (ктиторски и литургијски). Те типике користио је свети Сава када је писао типике за манастир Хиландар и касније за Студеницу. (О цариградском манастиру види: Панајотис К. Христу, *Манастир Пресвете Богородице Евергетидске у Цариграду,* у књизи: *Осам векова Студенице.* Зборник радова, Српска православна црква, Београд, 1986, стр. 61—73.)

[22] *црква Св. архистратига Михаила у Скопљу* — Према подацима Владимира Петковића (у књизи *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа,* САНУ, Посебна издања, Београд, 1950), Немања је ову цркву само обновио. О њој се данас, како констатује исти аутор, ништа не зна.

[23] *црква Св. Димитрија у Солуну* — Грађење ове цркве започео је 412/413. године префект за Илирију Леонтије, као гробну цркву св. Димитрија. Довршена је у току V века. Око

године 630. готово до темеља изгорела; ускоро је сасвим обновљена и тада је урађен раскошан мозаик. По други пут је ова црква горела 1917; потом је обновљена. У архитектонском погледу то је петобродна базилика, с попречним краком.

[24] *црква светог и великог мученика Пантелејмона у Нишу.* — Према В. Петковићу *(Преглед црквених споменика...)* Немања је само обновио већ постојећу цркву. Касније је та Немањина грађевина разрушена а на њеним темељима је, 1871. године, подигнута нова црква.

[25] *Свети Христови предстатељи...* — они који стоје испред Христа. Немања се молитвеним тоном обраћа небеским силама — анђелима, апостолима, мученицима и светим монасима да га заступају пред Господом на дан Страшног суда. То је оно исто расположење које га је почело обузимати и пре но што је почео изградњу манастира Студенице.

пречасне деве, свете монахиње.

[26] Првовенчани овде користи тзв. метафору пловидбе: *животна бура,* симболично: овај живот, пун метежа; *пристаниште,* посмртни живот о коме ће проговорити већ у наставку реченице. У *Акатисту Богородици* за Богородицу стоји да је *пристаниште.*

[27] Писац овде користи симболику светлости — Христос је за њега *незалазна светлост.* У *Јеванђељу по Јовану* наведене су Христове речи у којима стоји да је он *светло света* (глава 8, ст. 12).

[28] Псалам, 25, 5—6.

[29] *који је сагрешио, не одбаци* — И овде се ради, по свој прилици, о осећању грешности које проистиче из сазнања да он припада грешном људском роду.

[30] *да, одбацив красоте овога света, иде за тобом.* — *Одбацити красоте овога света,* значи: одрећи се материјалних вредности и уопште световног живота и окренути се духовном. *Ићи за Христом,* ићи Христовим путем, симболично: замонашити се. Немања се већ заветовао да ће се замонашити и то у манастиру Свете Богородице. Сада моли Бога да му омогући да оствари свој завет.

[31] *веселом душом труђаше се о храму Пресвете, старајући се о њој да се скоро сврши.* — Писац приказује изузетну Немањину радост што подиже Богородичин храм. Овим истовремено показује колико је Немањи била драга и важна та задужбина.

да се скоро сврши — Немања и овде испољава ревност, као и у случају претходних задужбина.

[32] Писац овде ствара изузетну поетску слику. Поредећи Немању са орлом, царем међу птицама, који борави у небеским висинама (небопарни орао), он му већ одређује место — међу небескима. Светозар Радојчић дао је једну веома корисну напомену у вези са употребом симбола: *орао*. Он каже да је владарска апотеоза увек иконографски везивана за лет орлова. С друге стране, показује да су Ћирило и Методије, словенски просветитељи, у поетским текстовима њима посвећеним названи орловима. (В. Светозар Радојчић, *Повеља Стефана Првовенчаног и мотив раја у српском минијатурном сликарству, Хиландарски зборник* 1, САНУ, Београд, 1966, стр. 41/8). Поменута слика у делу Првовенчаног је сложена. Писац показује да Немања, који је још увек на земљи, може од ње да се одвоји узлетом свога ума, тј. духа. Немањин дух, како се види, тежи *Вишњем Јерусалиму*, тј. рају. Писац жели да овде утврди коначну слику о Немањиној судбини после смрти. Његова визија у тренутку духовног узлета јесте предслика његовог будућег, вечног живота.

Вишњи Јерусалим (Небески Јерусалим) је алегоријско виђење раја. О њему се говори у *Откровењу Јовановом*, гл. 21, 1—22, 5. Према овој библијској књизи, након свршетка овог света, остварује се „ново небо и нова земља", свети град, „нови Јерусалим" силази од Бога са неба. Бог ће у њему боравити са људима. Текст *Откровења* пружио је могућност за ликовно представљање Небеског Јерусалима. Он се слика као град четвртасте основе, са дванаесторо врата на којима бди по један анђео. Саграђен од злата и драгог камења разних врста и боја, блиста у сјају. У том граду не постоји храм, јер му је храм сам Бог. У њему нема ни осветљења јер га осветљава божји сјај. Од божјег престола тече река; у граду расту стабла живота. *Вишњи Јерусалим*, односно *Небески Јерусалим* је вечно пребивалиште праведника.

IX

[1] Из овога произлази да је Немања свом млађем сину служио као узор. Он је учинио добра дела — ту се пре свега мисли на подизање Студенице и даровање цркава широм хришћанског света. Син Немањин живео је у *целомудрију*, што значи разборито, у чистоти (српскосл. цѣломѹдрїе, старословенски цѣломѫдрие, према грчком σωφροσύνη = мудрост, разборитост, непорочност, чистота, поштење, невиност, чедност). Односи се на најмлађег Немањиног сина Растка. Он је и изузетно паметан — „весели изврсним разумом оца својега и матер".

[2] *писац прича* = Соломон.

„Син премудар ..." цитат из *Прича Соломонових* 10, 1. Интересантно је да је писац употребио цитат из *Соломонових прича* и да окарактерише Немањину жену Ану — III поглавље (наравно други, који говори о врлинама жене).

[3] Овим се наговештава унутрашња молитва.

[4] *да, претекав, испредњачим на путу овом, којим се и господин мој, овај свети мој хранилац, труди ићи* — Растко моли Бога да га управи на свој пут и да тако претекне свога оца, тј. Немању. Ово је занимљиво и значајно место. Сави је узор, у раној младости, био отац (в. напомену 1. уз ово поглавље). Када је одрастао, он жели да *похита* и да, јер је млад, претекне оца и утре му пут.

[5] *Јер ти знаш, зналче срца* — Игра речима.

[6] *Јер ти знаш... не заволе душа моја, ни оно што је у њему* — По овоме нико осим Бога, „зналца срцâ" није знао да Растко од малена не воли овај, тј. земаљски свет.

[7]. *светодршци*, грчки: οἱ κοσμοκράτορες, они који владају у овом свету, који поседују световну власт.

[8] *него, умилосрдивши се на мене, недостојна* — Растко, попут Немање и Стефана Првовенчаног, о себи говори са унижењем.

[9] *похитај... стогубо ће примити и вечни ће живот наследити.*

Онај који остави... Цитат из *Јеванђеља по Матеју* 19, 29. То су Христове речи. *Стогубо*, стоструко. Растко моли Бога да *похита*, тј. он жели да што пре напусти „овај свет".

[10] *припавши ти незадоцњено, идем за тобом, Творче мој* — Растко не касни у својој намери и одлуци, то сам истиче. Тако се показује да он поседује очеву особину да све што је најважније чини на време.

[11] *узети крст*, симболично: узети Христов крст, кренути за Христом.

[12] *одмах изиђе* — Растко одмах реализује своју одлуку. У томе, опет, подражава свога оца.

[13] Ова је изјава контрадикторна оној у претходној реченици, да је младић (Растко) изашао неопажено. Можда то место треба схватити овако: када је Растко отишао, нико га није видео; да га нема, приметио је, нешто касније, један његов слуга.

[14] *господин свети и пречасна* — Немања и Ана.

[15] *син ваш млађи* — Писац и овде не даје конкретно име. И на почетку овог поглавља он такође за Растка каже „син његов (тј. Немањин) млађи". Из извештаја који подноси слуга (он је по свим правилима дворске етикеције), могло би се закључити да је слуга био упознат са Растковим намерама од раније — јер тачно зна да је он *отпутовао из овог света*, тј. да је напустио обичан живот, ради духовног.

[16] Писац одлично приказује прву реакцију Расткових родитеља на вест о његовом одласку: они су се *тргли од ужаса.*

[17] *говораху у себи.* — Родитељи нису очигледно хтели да јавно испоље своје запрепашћење и бол.

[18] Ово је питање умесно јер слуга није рекао о ком се детету ради — млађи син могао је бити Растко, али и Стефан.

[19] Праведнога Јова, према библијском тексту, Бог је искушавао на различите начине: одузимајући му имовину, децу, пуштајући на њега болести. Јов је све трпео без роптања. Бог се потом смиловао на њега и све му повратио. В. *Књига о Јову*, гл. 1—42. — Немања и Ана помишљају да се у њиховом случају понављају збивања из старозаветних времена — тј. да их Бог, путем сина, искушава.

[20] Немања и Ана нису сигурни како ће Бог поступити са њима. Они су прожети осећањем грешности.

[21] Овде одједном, без икаквог прелаза, почиње Немањин унутрашњи монолог. До сада су навођене Немањине и Анине речи. Пишчев поступак је необичан — он наглашава да су Немања и Ана у себи говорили; њихове речи су идентичне.

[22] Немања шаље своје *славне велможе и кнезове*, значи најистакнутију властелу. Писац је још једанпут помињао Немањину славну властелу, и то када је говорио о томе како Немања шаље војску против богумила: „Посла на њих

војску, наоружану од *славних својих* (VI). То би значило да је он и у једном и у другом случају изабрао најбоље људе, јер му је било изузетно стало до повољног исхода. Овде писац каже да је Немања, трагајући за својим сином, властелу послао у *све своје земље.* Тиме жели да покаже како је акција била широко организована, тј. да је Немања настојао да *свакако* пронађе сина и да га пронађе *што пре.*

[23] Потера је обишла „земље и места" и нашла Растка у Светој Гори, дакле на грчкој територији. То значи да првобитно замишљена Немањина акција није уродила плодом и да су његовог сина морали да траже и ван територије српске државе.

Света Гора (Атос), један од три крака полуострва Халкидике. Од X века ту живе искључиво монаси, у бројним манастирима, ћелијама и испосницама. Поред грчких манастира (најстарији Велика Лавра, основан 963. године), ту су и словенски: руски манастир Пантелејмон, бугарски Зограф и српски Хиландар. Уживала одређену аутономију у оквиру византијске државе. Значајно књижевно и културно средиште током средњег века и касније.

Ватопед, грчки манастир, основан између 972—980. године. Један од највећих и најзначајнијих светогорских манастира.

Првовенчани даје податак да је Растка потера пронашла у Ватопеду. То, међутим, није тачно. Растко је, према Доментијану који пише његову биографију, најпре ступио у руски манастир Пантелејмон. Потера га је тамо пронашла. Да би избегао повратак родитељима, он је примио постриг. Касније је прешао у грчки манастир Ватопед, тамо се замонашио и добио име Сава.

Првовенчани не пише Растков животопис и он се зато на историјату његовог монашења не задржава. Могућно је да он и није знао све детаље. Ватопед као Растково/Савино боравиште био му је свакако познатији. У том је манастиру касније боравио и Немања, по доласку у Свету Гору. Одатле је писао Стефану, тражећи од њега да помогне изградњу Хиландара (в. поглавља XI и XII у овој биографији). С друге стране, чињеница је да се Растко замонашио тек у Ватопеду („примио апостолски и анђеоски лик"). Зато је за Стефана овај манастир значајан.

Могуће је и нешто друго. Сава је, по сопственим речима (види његову молитву) желео да следи оца. Немања

је подигао манастир посвећен Богородици — Студеницу. Растко је очигледно желео да буде монах у Светој Гори која је „перивој Богородице", а по свој прилици и у манастиру њој посвећеном (на овој другој чињеници нарочито инсистира Доментијан). То би значило да је Првовенчани хтео да покаже како је Растко остварио своју жељу; начин реализације писца није посебно интересовао.

[24] *одмах их известише* — Показује се да је вест о судбини Немањиног сина жељно очекивана и да они који су послати да га траже нису губили време него су одмах поднели извештај Немањи и Ани („одмах *их* известише").

о свем шта је било, како га нађоше и шта видеше — Првовенчани не даје садржај извештаја него само констатује да је он био исцрпан („о свем шта је било") и да је у њему посебно било речи о томе како је дете пронађено („како га нађоше и шта видеше").

[25] И овде као и у претходном случају — када је слуга известио о Растковом одласку (в. напомену 21 уз ово поглавље), најпре се говори о оба родитеља а затим, без икаквог прелаза, Немања се ставља у први план. Приказано је Немањино душевно стање за време док је извештај подношен — *седео у тузи*. Он *све* слуша, што значи помно, без прекидања или запиткивања, желећи да сазна сваки детаљ, сваку појединост. Затим поступа као владар, водећи рачуна о дворском протоколу — *отпушта* властелу која му је поднела извештај.

[26] Немања догађај са сином схвата као Божју поруку, њему упућену: Бог га подстиче да и сам крене путем спасења, и он му за то захваљује. *Спасења твога* = спасења које од тебе долази.

[27] У *Великом канону* Андрије Критског налазе се сличне речи:

„Душо моја, душо моја, устани, што спаваш?
Приближава се крај, па ћеш се збунити.
Прени се, дакле, да би те поштедео Христос,
Бог који је свуда присутан и све испуњава.

[28] *Из уста младенаца*... Псалам, 8, 2. Немања подстиче себе, имајући на уму псаламске речи.

[29] *Зар не видиш младе*... — Реч је заправо о Растку који је Немању „претекао", замонашивши се али је у циљу апстраховања употребљен облик плурала. Немања очигледно схвата шта за њега самог значи Растков чин. Жељу да

оца „претекне" Растко је изразио у својој молитви Богу, како смо то већ констатовали (в. напомену 4 уз ово поглавље).

[30] *не обзири се, не осврћи се* — Бог је хтео да Содому сажеже огњем, па је Лота са породицом извео из града. Заповедио им је да се не осврћу. Лотова жена није послушала него се осврнула и тада се од ужаса скаменила (*Прва књига Мојсијева* 19, 26).

[31] *да ти се не случи по причи, као ономе богаташу* — Алузија на причу из *Јеванђеља по Луки.* Текст ове приче наведен је на почетку VIII главе где се говори о томе како је Немања почео да осећа страх Божји (в. напомену 2 уз VIII поглавље).

[32] *сети се свог обећања, јер се време већ приближује* — Немања је, да се подсетимо, обећао, тј. заветовао се да ће се замонашити у својој новој задужбини (в. напомену 13 уз VIII гл.).

време се приближује, тј. приближава се час другог Христовог доласка. Размишљањем о овом Христовом доласку и Страшном суду Немања је био обузет после свих успеха.

[33] *јер секира већ лежи при корену дрвета* — Цитат, *Јеванђеље по Матеју* 3, 10. Ове речи треба да потврде да се време Христовог доласка примиче.

[34] *Женик је на вратима,* Матеј 25, 6. — Ове речи су из параболе о лудим и мудрим девојкама (*Јеванђеље по Матеју,* глава 25). Тамо се говори о пет мудрих девојака које су се припремиле за долазак женика (тј. Христа): узеле су уље за своје светиљке, и о пет лудих девојака које уље нису набавиле. Женик је одоцнио, свих десет девојака је поспало. Када је он у поноћ приспео, луде девојке нису могле да му изађу у сусрет, јер нису могле да упале светиљке. Отишле су да набаве уље. Када је дошао женик, мудре девојке „уђоше су са њим на свадбу". Врата су се затворила а на молбу лудих девојака, које су коначно приспеле, да им отвори врата, женик је одговорио да их не познаје. У Јеванђељу ову параболу казује сам Христос, најављујући свој други долазак и „царство небеско" и опомињући све да буду спремни — као мудре девојке.

[35] *Чувај се да како не останеш с ону страну куцајући* — Алузија на параболу о мудрим и лудим девојкама. Немања се прибојава да не закасни.

[36] *Дођите к мени*... — *Јеванђеље по Матеју* 11, 28.

[37] Према *Јеванђељу по Матеју* 11, 30.

X

[1] Немања к себи позива чланове најуже породице, епископа, старешине, кнезове, војводе, војнике. Из текста који затим следи (Немањин говор), јасно је да он заправо сазива сабор српске земље. На том сабору он ће захвалити на престолу и именовати свог наследника. Сабор на коме се Немања одрекао престола одржан је, према другим изворима (Савин *Живот Стефана Немање),* 25. марта 1196.

[2] *Нека вам је знано да из младости моје жуђах пламеном срдачним да идем за заповедима Владике мојега, и не хтеде Господ мој* — Ово је изузетно важно место јер се открива Немањина давнашња жеља — да иде за заповестима Владичиним, тј. да се замонаши. Нарочито је значајна констатација *и не хтеде Господ мој.* Немања ће сам, нешто касније, објаснити шта то значи.

[3] *свет мој дарујем,* значи: моју владавину, државу.

[4] Није наведено име Немањиног наследника. Како је Стефан тај наследник, он из скромности не наводи своје име.

[5] *као што Бог благослови Јовове наследнике* — види *Књигу о Јову,* 42, 12—15.

[6] *да господује... непокретно,* значи: да влада, неометан, до краја свога живота.

[7] *анђеоски и апостолски лик* — монашки чин.

[8] Немања је добио име по св. *Симеону Богопримцу,* чија се успомена слави 3. фебруара (његова кратка биографија у *Прологу,* саставио монах Тадија, Београд, 1984, стр. 86).

[9] *по правилу и заповеди светих и богоносних отаца* — Нису позната монашка правила по којима се у Студеници живело пре но што је, око 1208, Сава саставио типик за овај манастир (према *Хиландарском типику).* Писац истиче да се Немања никако *није ленио,* тј. да је до краја испуњавао све захтеве и правила.

[10] Овде је први пут споменуто име најмлађег Немањиног сина, и то монашко.

[11] У извештају-писму, Немања говори о својој давнашњој жељи да се замонаши. Претходно је на сабору, пред окупљеним свештенством и властелом, изјавио како је од своје младости *жудео пламеном срдачним* да иде за Христовим заповедима (в. напомену 2 уз ово поглавље). У писму сину он ту своју жељу представља у још интензивнијем виду и говори о својим покушајима да је реализује. Он је *про-*

сио, желео, тражио из све снаге своје и из све душе своје. Бог, зато што је милостив и човекољубац, смиловао се на њега и испунио му жељу.

Ово место је значајно за откривање пишчеве концепције у вези са главним јунаком. Према уводу, који је програм дела, Немању је Бог одредио за „земаљског господара". Бог као да својим планом није предвиђао да овај његов изабраник постане монах. Будући да му је ипак омогућио да то постане, значи да је делимично кориговао свој план. Писац тумачи да је то учинио зато што је велики човекољубац, али је из целокупног претходног текста јасно да се Немања као владар у потпуности и до краја исказао, да је унапредио државу, штитио веру, чинио добра дела. Био је изузетно побожан и увек окренут духовном. Немања је, значи, испунио Божји план и стекао привилегију да му он испуни жеље. Уосталом, у уводу на једном месту стоји да они које Бог одабере за земаљске господаре, не воде рачуна само о световним стварима, „него... угађају Господу, чинећи му по вољи са страхом, па и са слободом".

Немања овде спомиње своја *безакоња.* Можда не мисли на неке своје конкретне грехе, већ жели да покаже колики је Бог човекољубац кад опрашта и безаконицима.

[12] *што ме, недостојна као и у дванаести час, удостоји ући, да се с тобом јавим, као радник винограда Христова, да примим награду своју* — Немања у дванаести, тј. у последњи час бива удостојен да постане монах. Он пред собом има Савин пример. Његов син је у младости кренуо путем којим он креће у старости. Признаје му да је испред њега када се ради о духовном подвигу. — *Виноград Христов* овде треба схватити као духовни простор над којим има окриље Христ. Немања ће бити радник, па ће за трудове добити *награду.* Првовенчани овде одступа од традиционалне симболике: Христос — чокот, људи — лозе (младице), Бог — виноградар *(Јеванђеље по Јовану,* 15, 1—10).

[13] *множећи умножи молбе своје* — Игра речима (у оригиналу: и м҄ноже оумноживь м(о)льбы своѥ). Сава чини оно што је Немања у писму тражио: *радује се* („обрадова се"), *моли се* и *захваљује Господу.*

дав хвалу са сузама пречистој Владичици Богородици — Сава осећа захвалност, и то нарочиту (потресен је) према Богородици, за оно што се збило са Немањом.

[14] Немања у писму наводи да је *желео, тражио* из све снаге своје да му Господ испуни жељу; Сава Господу захваљује што не оставља оне који га *траже* и који се *надају* на њега.

[15] *Греди* — дођи.

[16] *Греди господине мој... све ће ићи на добро* — Сава овде преузима иницијативу позивајући оца да дође у Свету Гору. Он му предочава оно што га тамо чека и чак ствара предслику његове судбине после смрти: *„Господ твој чека те, и спремио ти је сваки стан."*

Уђи у радост Господа својега — *Јеванђеље по Матеју* 25, 23.

онима који га љубе све ће ићи на добро — *Посланица Римљанима* 8, 28.

[17] *узев крст свој* — Исто је речено и за Растка у IX поглављу, в. напомену 11.

[18] *пође за Христом, брзо текући к жељеноме* — Немања је и као монах хитар на подвиг.

[19] *храм пречисте Богородице Ватопедске* — То је манастир Ватопед. У њему је већ дуже времена живео Сава.

Немања/Симеон стигао је у Свету Гору 2. новембра 1197 (податак о месецу и дану налази се у *Животу Стефана Немање* од светог Саве; тамо година није наведена али је наведено колико је месеци протекло од Немањиног/Симеоновог доласка у Студеницу до његовог одласка из тог манастира у Свету Гору).

[20] *прота,* од грчког ὁ πρῶτος, поглавар Свете Горе; налази се на челу савета игумана најзначајнијих манастира. Током своје управе борави у Кареји, средишту Свете Горе.

[21] *сва браћа светогорска, и часни игумани, и сва браћа, и пустињаци* — Овде Првовенчани користи *паралелизам.* Часни игумани, сва браћа и пустињаци у ствари су браћа светогорска. У другом делу исказа заправо је рашчлањен појам наведен у првом делу. Ово књижевно средство веома заступљено у *Књизи псалама,* широко је било прихваћено од многих средњовековних писаца.

[22] *а он их испитиваше о животу њихову и правилима калуђерским* — Немања жели да се обавести о свим видовима монашког живота у Светој Гори. Интересују га и прописи о животу, тј. типици.

[23] *И дивљаху се и чудом ужасавани... које се виде међу нама*

Да није изабрао милостиви Владика и пресвета његова мати ову Свету Гору за уточиште калуђерског живота — После Христове смрти, према легенди о Богородици, она сама је дошла на Свету Гору.

легорастао (у оригиналу лѣторасль), младица, изданак, потомак. Овде се на интересантан и нов начин говори о Савином (тј. Растковом) доласку у Свету Гору. Немања је, како се ту каже, свога сина *пустио* — као свој *дар* и *жртву.*

О милосрђа Владичина, о неисказане дубине човекољубља ти, која се види међу нама! — Долазак Немањин у Свету Гору монаси тумаче као резултат Божјег милосрђа. То је чудо: *„и дивљаху се и, чудом ужасавани..."*

[24] *јер нам донесе хранитеља нашега* — Да је Немања „хранитељ", видеће се из наредног става који говори о његовим даровима свим светогорским манастирима.

XI

[1] *пусто место, звано Хиландар, увођења пресвете Владичице наше Богородице у цркву* — Реч је о остацима грчког манастира Хелендара, подигнутог око 985. године. Око 1076. тај је манастир спомињан као „потпуно пуст и угашен". Тада је уступљен манастиру Кастамониту. Живот у њему је обновљен. Поново страда после 1169. године, вероватно од морских пирата.

Мада у читава два поглавља говори о Хиландару, Првовенчани не приказује читав историјат зидања тог манастира ни оно што је томе непосредно претходило (добијање дозволе). Он заправо говори о свом учешћу у том подухвату и, у оквиру тога, о својим односима са оцем.

Историјат подизања Хиландара детаљно је дао Доментијан у *Животу светог Саве.*

[2] *ава,* отац.

[3] Син који је остао да влада српском земљом је Стефан. Он овде говори о себи у трећем лицу.

[4] *Ако су те Господ Бог и Пресвета, с благословом мојим, оставили да владаш...* — Немања овде подсећа на благослов који је дао по одступању са престола (глава X).

[5] *пишем ти да нађох пусто место усред Горе Свете, Ваведења пресвете Богородице, по имену Хиландар* — Фор-

мулација у извештају слична је оној у уводном делу овог поглавља.

[6] Немања подстиче Стефана да не оклева него да буде хитар. Тражи од њега да *свом снагом својом* прионе на подизање манастира. Немања је, како сам каже (X поглавље), из *све снаге своје* тражио од Христа да му омогући да се замонаши.

[7] Немања изражава жељу да на Стефана пренесе ктиторска права на Хиландар. Занимљива је опаска о предаји Студенице Стефану. Очигледно је да је постојао писани документ, повеља о томе („као што пређе писмом предадох"), али она није сачувана. Морала је постојати и Стефанова повеља, којом он потврђује очеве дарове овом манастиру и евентуално и сам нешто прилаже — као што је случај са његовом *Хиландарском повељом.*

Сава спомиње Немањину златопечатну повељу Студеници, чак и то да је њен текст био исписан на зиду цркве *(Живот Стефана Немање).*

[8] Цитат, Псалам 37, 4.

[9] Цитат, Псалам 37, 5—6.

[10] Немања поново на крају писма подстиче Стефана да прионе на подизање Хиландара и тако изврши добро дело („не доцни") и да, док градња траје, не престаје с бригом („нити спавај"). Он тиме, индиректно, упућује свог сина и наследника да следи његов пример када је у питању подизање задужбина.

[11] Овде Првовенчани говори о томе какав је био и какав јесте у том тренутку Немањин однос према њему. Истиче да је Немањина брига непрестана, али различита. У Стефановој младости отац се старао да га однегује, тј. водио је рачуна о његовом телу; сада се брине о његовој души. Немања га упућује на свој пут.

Реченица: *да идем за делима његовим* употребљена је два пута и то врло ефектно („захваљујем ти, владико, Господе Боже мој, Исусе Христе, што си дао мени, недостојном слузи твојему, *да идем за делима* некадашњег храниоца мојега... и упућује ме на пут свој, *да идем за делима његовим).*

[12] Ово је похвално место где се Немањи одаје признање да је прави и истинити Христов слуга, јер иде за Христовом речју (ту се мисли на монашење) и привлачи к њему отпале, блудне и грешне. Немања је Христов слуга и по томе што

и њега, Стефана, „чини удеоничарем и ктитором храмова његових светих".

[13] *шта да ти вратим... чиниш мени грешном* — према Псалму 116, 12 (Шта ћу вратити Господу за сва добра што ми је учинио?).

[14] *Испричати или исказати* — Још један пример за стилски паралелизам. Овде су оба члана исказа семантички готово подударна.

[15] Божју милост према себи Стефан тумачи божјим човекољубљем које је без граница („бездан човекољубља"). О човекољубљу божјем било је речи и у уводу.

[16] И Стефан је обузет осећањем грешности, које проистиче из сазнања да припада грешном људском роду. И у том следи Немању, који о себи слично говори (в. нарочито поглавље X).

[17] *игуман Методије* — Овог хиландарског игумана помиње и свети Сава у свом делу *Живот Стефана Немање.* По Савиним речима, Немања је непосредно по завршетку Хиландара одредио Методија за игумана.

[18] *довољно и преизобилно дарова* — Немања је тражио да Стефан пошаље *„довољно потреба* на подигнуће и обновљење храма Пресвете" — он шаље *довољно и преизобилно,* тј. све оно што му је отац тражио, и преко тога.

[19] *него и за све године слаше* — Очигледно претерано. Немања је умро 13. фебруара 1199, а на Свету Гору је дошао 2. новембра 1197; укупно је тамо провео око две године. Сава је почетком 1198. године добио од византијског цара Алексија III златопечатну повељу, којом се опустели манастир Хелендар изузима из власти проте и потчињава Ватопеду, како би био обновљен. Уз повељу добио је и друга потребна документа. Тада се започело са радовима на подизању Хиландара.

[20] Стефан истиче да је у свему послушао оца: „све заповести твоје извршише се, и жеље срца твојега испунише се".

[21] *Јер како бих се и каквом мишљу... а он ме однегова, и настави, и поучи.* — Сада наводи своје разлоге за велику оданост и послушност Немањи. Помиње како га је он однеговао и васпитао („добро и благо" васпитање). Свој однос према оцу већ је једном исказао, у овом истом поглављу (в. напомену 11).

[22] нећу се уплашити оних који ме одасвуд нападају, нити хуке *иноплемених варвара* — Слично, Псалам 3, 6 и 27, 3.

[23] *Петар,* Христов ученик и апостол. Према хришћанском предању, после Христове смрти деловао у Риму. Приписује му се ауторство неких библијских посланица; сматра се и аутором неких апокрифних списа.

Христос је, према јеванђељском тексту, у знак свог преданог служења, прао ноге својим ученицима. Када је дошао до Петра, овај је то одбио речима: „Господе, зар ти моје ноге да переш?" и „Никад ти нећеш опрати мојијех ногу." Када му је Христос рекао да неће имати удела с њим ако му не опере ноге, Петар не само да је пристао, него је затражио да му учитељ опере и главу. Тиме је заправо исказао жељу да *сав* припадне Христу (*Јеванђеље по Јовану,* гл. 13, 6—9).

[24] Стефан користи библијско место као предтекст да прикаже свој однос према оцу. Он не жели да да̂ само нешто од себе (материјална добра), већ и читаво своје тело. Другим речима, он жели да *сав* припадне оцу, који му је учитељ, као што је Петар припао своме учитељу Христу.

[25] *Јер не прибавих ја ово, него ти, господине* .... — Овим речима Стефан започиње кратку похвалу Немањи. Она има три дела. У овом првом делу показује се да је све оно чиме располаже и влада тековина Немањина.

[26] *Јер оно што је било пропало* ... — У другом ставу Стефан даје оцену Немањине владарске делатности — истиче његове заслуге за конституисање и учвршћивање државе и заслуге на плану вере.

Ово место кореспондира са антиципацијом у II поглављу где се каже како ће Немања бити сакупилац пропалих земаља отачаства свога, пастир и учитељ. Постоји и веза са IV поглављем где се говори о будућим догађајима иако се користи облик прошлог времена: „Тако и овај пресјајни и крепки свети муж однегова чеда своја у благоверју и чистоти, и сабра пропалу земљу своју, ограђујући је крстом Христовим."

На овом месту, у XI поглављу, заиста се оцењују протекли догађаји. Немања је већ напустио кормило државе, посвећује се духовном животу. Овде се, у односу на поменута места, говори конкретније о Немањином залагању

за веру — спомиње се да је он јереси прогнао — у делу је додуше говорено само о његовој борби против једне јереси (VI поглавље).

[27] У овом, трећем ставу, говори се искључиво о Немањиним заслугама за веру. *Пастирем* је Немања назван и у наслову дела и у већ помињаној антиципацији у II поглављу. Занимљиво поређење — јеретици су *мислени вукови,* тј. интелектуални непријатељи.

[28] *А ја шта сам, господине? Само послушност, гледајући твоја дела* — Свој однос према Немањи Стефан означава као послушност. Отац му је и узор, јер *гледа његова дела.*

[29] Реч је о игуману Методију.

[30] *Свети и Пречасни,* Немања.

[31] Немања игумана прима с чашћу јер је донео богате дарове, хоће да нагласи Првовенчани.

[32] Стефану је стало да истакне како је његов отац био подробно обавештен о свему што је он учинио. Он је испунио вољу срца Немањиног.

XII

[1] Мисли се на игумана Методија.

[2] *сину својему,* Стефану.

[3] Немања шаље, по игуману Методију, највећу драгоценост коју има: крст начињен од дрвета са крста на коме је Христос разапет. Чињеница да га је Немања носио о врату и да га је сматрао главним помоћником у бојевима против непријатеља, показује колико му је он значио.

[4] *Христов престо* — Спомиње се у *Јеванђељу по Матеју,* глава 19, 28, гл. 25, 31; *Дела св. апостола,* глава 7, 49 и др.

[5] *ваздушни цариници* — По апокрифу *Живот светог Василија Новог* душе после смрти путују кроз небеса, наилазећи на ваздушне царинике, ђаволе и зле духове, којима за грехове треба плаћати царину.

[6] Давиду је Бог помагао, а не крст. Давид наиме није био хришћанин, према томе ово поређење није адекватно.

[7] *Цар Константин* — Реч је о Константину I Великом (Flavius Valerius Konstantinus Magnus, 274—337), римском цару који је владао од 306—337, родом из Ниша; издао чу-

вени *Милански едикт* (313) којим је хришћанима одобрена слобода вероисповести. За престоницу је одредио Византион на Босфору, који ће по њему добити име Константинопољ. Према житију Константину се пред борбу са тиранином Максенцијем јавио усред дана сјајан крст на небу, сав окићен звездама. На крсту је био натпис: „Овим побеђуј". Константин је тада наредио да се искује велики крст сличан оном који му се јавио и да се носи пред војском. Уз помоћ овог крста победио је надмоћнијег непријатеља. Према томе, писац је у овом случају нашао адекватан и упечатљив пример.

[8] *и дође до крајње власти његове* — Мисли се на Стефанов престо.

[9] Реч је о краткој похвали часном крсту. Првовенчани се користи тзв. симболиком светлости. *Западни крајеви,* мисли се на Србију. *Распети,* Христос.

[10] *због дрвета отпадосмо од рајске хране* — Мисли се на дрво познања добра и зла. И поред божје забране, Адам и Ева су кушали плод с њега; зато су изгнани из раја.

дрветом се опет удостојисмо поновнога живота — Реч је о дрвеном крсту на коме је разапет Христос. Његова смрт омогућила је људском роду спасење.

[11] *ћивот,* ковчег у коме су чуване божје заповести које је бог, уклесане на каменим плочама, предао Мојсију.

[12] *животодаровно дрво крсно,* дрво које је даровало нови живот.

[13] *апостолска похвала* — Значи: похвала апостолима.

[14] *мученичко победно венчање* — Симболично означава венчање с Христом преко мука.

[15] О овом рукопису говори се у уводу дела. Исказ „Јер на теби Христос Бог наш прикова и рукопис нашега греха", симболично означава поништење уговора између људи и ђавола.

[16] *„Да се похвалим..."* — Цитат, *Посланица Галаћанима,* глава 6, 14.

[17] Реч је о божјој милости према Стефану, која се остварује посредством његовог оца.

[18] Цитат, Псалам 86, 1.

[19] Псалам 116, 16.

[20] Псалам 116 12.

XIII

[1] *и калуђероваху, по сваком правилу калуђерскога устава* — Симеон и Сава живели су по одредбама нама непознатога типика. Сава је саставио (1199), после Немањине смрти, правила о животу монаха у Хиландару *(Хиландарски типик).* Напомињући да су живели по сваком правилу устава, писац хоће да истакне како се Симеон и Сава нису издвајали од осталих монаха, него су их чак надмашивали у подвизавању.

[2] *дан и ноћ не престајаху устима,* тј. непрекидно су се молили.

[3] *преузак и тесан пут,* заправо пут патње и искушења.

[4] *телом на земљи стајаху, а умом и душом међу небеснима бoрављаху* — Ово место има изразиту сродност с оним у VIII глави, где се сликовито описује како се Немањин ум дизао у висину попут небопарног орла да би стигао до Вишњег Јерусалима.

[5] Симеону и Сави, како Првовенчани истиче, узори у монаштву били су велики свети оци, први организатори монашког живота и писци правила таквог живота — Антоније Велики, Василије Велики и др.

[6] *док не би по вољи ономе који је саздао тела људска и који зна тајне људске, коме је у руци сваки створ животни и који својим милосрђем зна крај свакога.* — Ова општа дефиниција је у функцији формулисања божјег односа према човечанству. Иначе о Богу као творцу света и његовом милосрђу Првовенчани говори у уводу свог дела.

[7] *да га удвори на хладовитом месту оне ливаде* — *Ливада,* рај; о ливади као рају говори се у Стефановој *Хиландарској повељи* и у Савином *Животу Стефана Немање.*

[8] Псалам 89, 48.

[9] *небески човек а земаљски анђео* — Ову фигуру парадокса употребљавао је и св. Сава у *Служби св. Симеону.*

[10] *Потруди своју неизречену милост... Пењите се, браћо и оци!* — Јован Климакс (Лествичник), светитељ из VI века, игуман Синајског манастира и писац чувеног дела *Лествица,* састављеног од тридесет поука у којима се дају упутства за постизање монашког духовног савршенства. Монашки подвиг у суштини представља ослобађање душе од земаљског и њено уздизање божанском. *Пењите се, браћо и оци* —

Ово је навод из кратке поуке на крају *Лествице*. Према нашем писцу, Немања је сам себи спремио лествицу својим врлинама.

[11] Исцрпан опис Немањиног боловања и предсмртних тренутака дао је Сава у *Животу Стефана Немање*.

[12] Немања од Саве тражи да му донесе икону Богородице; спомиње и своје претходно обећање да ће у њене руке предати свој дух.

[13] Немања жели да у часу његове смрти буду присутни сви Светогорци на челу са протом. Како се из описа види, необичан је сам тренутак његове смрти, јер се у том часу манифестује деловање небеских сила као предзнак Немањиног светитељства.

[14] *Пресвета*, овде: икона Богородице.

[15] *простре рогозину своју пред Светом и лежаше* — Немања заправо жели да умре у крајњој смерности. Ту чињеницу спомињао је и св. Сава, према коме Немања тражи да му се простре рогозина и положи камен под главу.

[16] *А ови седећи око тела... говораху му с много јецања* — Обраћањем присутних и наглашавањем њихових молби емотивизиран је призор Немањиног умирања.

[17] *Међу њима и Сава... светлости моја слатка* — Уочљиво се помера приповедачка тачка посматрања према Сави и истовремено уводи његов значењски богат монолог.

[18] *А он, пригнув се, рече...* — Немања им замера због туге, јер је у том тренутку већ закорачио ка вечном животу.

[19] Необични догађаји наговештавају Немањино светитељство.

[20] *Слава ва вишњих богу...* — Цитат, *Јеванђеље по Луки*, глава 2, 14.

[21] И изглед Немањиног лица у самом тренутку преласка у вечни живот доказ је деловања божјег милосрђа.

XIV

[1] *браћо* — Првовенчани се изнова обраћа феудалцима.

[2] *осећајући немоћ у телу својем од многих трудова и рана* — Стефан почиње да говори о догађајима који су везани за њега и његову владавину.

[3] *с много журбе и узбуђене молбе јавих се речима* — Најављује се узбудљив садржај који ће бити изнет у писму Сави. Карактеристично је за Првовенчаног да у свом делу често унапред одређује карактер нечије изјаве или посланице.

[4] *недостојанство ти моје напомиње...* — Реч је о давно минулим догађајима, о времену Растковог одласка у Свету Гору и о ауторовим тадашњим емоцијама. Истиче да је био обузет тугом, али да му је за пример било Немањино држање — успео је да се уздигне изнад родитељског бола.

[5] Мисли се на осећање општељудске грешности које је и Немања испољавао током свог живота.

[6] *он*, Стефанов старији брат Вукан.

Одредницом да је преступник, сврстан је у делу у негативне личности.

[7] Првовенчани помиње догађаје из 1202. и 1203. године. У пролеће 1202. Вукан је уз помоћ угарског краља Емерика протерао Стефана и узео власт у земљи. Томе су претходиле размирице међу браћом 1200. и 1201. године. Веома мало се зна о Вукановој краткотрајној владавини.

[8] *Послушај оца и матер* — Цитат, *Друга књига Мојсијева* 20, 12.

[9] Први пут се помиње Немањина помоћ против непријатеља. То је увод у причање које ће уследити у наредним главама.

[10] *Они сапети више...* — Цитат, Псалам 20, 8.

[11] Првовенчани говори о томе како је повратио власт. Према расположивим подацима, он је искористио напад бугарског цара Калојана на Србију у лето 1203. Власт је Стефан постепено освајао, да би се негде крајем 1204/1205. коначно учврстио на престолу.

[12] *јер се оскврни земља...* — Цитат, *Трећа књига Мојсијева* 18, 27.

[13] Стефан истиче и Савину улогу у срећноме исходу.

[14] *не презрев мољења мојега...* — Писац користи исту формулацију и када извештава о самом догађају.

[15] *и молбе твоје не презрев* — Реч је о истом поступку, односно формулацији.

[16] *и донесе светило отачаства његова...* — Изнова је употребљена симболика светлости.

[17] *И одмах... славећи Оца и Сина и Светога духа* — Описан је дочек Немањиних моштију. На сличан начин

али знатно опширније описан је и дочек часнога крста (глава XII).

XV

[1] Дан престављења, дан Немањине смрти (13. фебруар).
[2] Текст од *Мину мало времена* до краја другог пасуса у рукопису овог дела, означен је као *прво чудо* — чюд(о) а̃.
[3] *игуман Дионисије* — Овог студеничког игумана помиње и свети Сава у свом делу, где каже да га је на тај положај поставио сам Немања пре него што је пошао у Свету Гору.
[4] Текст од *Кад су игуман Дионосије* до *који је дао силу угодницима својим*, у рукопису је означен као *друго чудо* — чюд(о) в̃.
[5] И као светитељ Немања брзо делује.
[6] Текст од *И друго дивно чудо*... до краја овог поглавља у рукопису је означен као *треће чудо* — чюд(о) г̃.
[7] Сугерише се да постоје и друга чуда која Немања чини и која писац не може да опише.
[8] Алузија на Христово чудо описано у *Јеванђељу по Јовану* 5, 8—9.

XVI

[1] Поспешује утисак да је све проблеме на унутарњем и спољашњем плану решавао уз помоћ светог Симеона. Текст од *После овога ја*, до краја овог поглавља и од *Један одметник од истога племена* до *и освећивах га од свих који су га нападали*, што је први и други пасус у XVII поглављу, у рукопису је означен као *четврто чудо* — чюдо д̃.
[2] *Борило*, бугарски цар Борило (1207—1218). У заједници са латинским царем Хенрихом напао је Србију 1214. године. Овај напад, међутим, био је без већег успеха.
[3] *Иродово безакоње* — Алузија на убиство витлејемске деце, које се приписивало Ироду.
[4] *Филандар*, Хенрих Фландријски.
[5] Псалам 25, 1; 86, 4; 143, 8.
[6] *као пси нападоше, и збор злобних опседа ме* — Цитат, Псалам 22, 16.
[7] Цитат, Псалам 35, 23, 25.
[8] *ти си заступник мој*... — Цитат, Псалам 90, 1; 91, 2.
[9] Цитат, Псалам 91, 2.

XVII

[1] Готи, стари наши писци Бугаре су називали и Готима.
[2] *Стрез*, блиски рођак бугарског цара Борила. Пошто је имао политичке амбиције, постао је опасан за централну власт. Када је побегао из Бугарске, уточиште му је пружио Стефан Немањић и није хтео да га изручи. Помогао му је да се учврсти као господар крајева централне Македоније са седиштем у Просеку (1208).
[3] Текст од *Било је то у оне дане*... до краја овог поглавља означен је у рукопису као *пето чудо* — чюд(о) е̃.
[4] *Угоји се и одебља*... — Цитат, *Пета књига Мојсијева* 32, 15.
[5] *одметну се омиљени*... — Према историјским подацима, Стрез је већ после првих месеци почео да мења своје понашање према Стефану, јер је имао планове о сарадњи с другим владарима — Михајлом I Анђелом, који је владао у Епиру, па чак и са царем Борилом. Евентуално такво савезништво било би веома опасно по Стефана Немањића.
[6] Стефан констатује да је Стрез био ђаволом наговорен; тиме се користи уобичајеном формулацијом за негативна понашања личности.
[7] *А ја, грешни*... — Стефан у овом поглављу више пута помиње поуке које је својевремено добијао од оца.
[8] *зли сад и зло пропашће, које не насади отац небески* — Првовенчани назива Стреза *злим садом и прорашћем.* У уводу се говори о штетној плеви коју сеје ђаво. По овоме Стрез је ђавољи изданак.
[9] *И овај се не олени, него отиде*... *која је боља од свих жртава паљеница, које се приносе* — Наглашава се Савина улога у придобијању Стреза.
[10] *Нећу се поплашити човека*... — Цитат, Псалам 49, 16.
[11] Светом Димитрију, заштитнику града Солуна, приписује се убиство бугарског цара Калојована.

Према латинским изворима, Стрез је био Калојованов рођак. Исто тврди Теодосије, па и наш писац. Новија истраживања, међутим, показују да је Стрез био брат или близак рођак цара Борила (види: *Историја српског народа*, прва књига, стр. 298).

[12] Стрезову смрт Стефан приписује деловању светога Симеона. А стварно ради се о томе да је он пао као жртва атентата у самом Просеку, и то од оних својих

људи који су били наклоњени измирењу са Првовенчаним. Не зна се тачно када је то било. Помишља се на крај 1212. године.

[13] *Видех безбожника како се преузноси... не нађе се место његово* — Цитат, Псалам 37, 35—36.

[14] *Судбе праведних...* — Као и на другим местима, и овде се аутор користи поуком. Интересантно је да у овом случају о себи говори као о праведнику, док је раније слично говорио о Немањи.

XVIII

[1] У рукопису текст целог овог поглавља носи назнаку *шесто чудо* — чюд(о) ѕ҃.

[2] *Јер ако ко може избројати... а од бога је све могућно* — Ово је краћа похвала Симеоновом светитељском деловању. Истиче се да су његова чуда небројена (има их безброј, као небеских звезда и зрнаца морског песка); потом да су величанствена, јер задивљавају ум и страше људско знање.

Јер од човека је немогућно а од Бога је све могућно — Цитат, *Јеванђеље по Луки* 18, 27.

[3] Године 1215. Михајло Драчки напао је Стефанову државу. Посео је северну Албанију са Драчем а затим заузео Скадар. Међутим, изненада је умро па је Стефан могао да обнови старе границе.

[4] *Остани, брате, сад... док не погину* — Стефан покушава да одврати непријатеља од његове намере. Док је у случају са Стрезом то чинио дипломатским путевима, овде се не либи да употреби директну претњу.

Парафразиране речи Крститеља Јована су према *Јеванђељу по Луки* 3, 14.

Благословен господ Бог мој, који учи руке моје на напад и прсте моје на борбу — Цитат, Псалам 144, 1.

ако ме нападне пук, неће се побојати срце моје — Цитат, Псалам 27, 3.

погнаћу, Господе, тобом непријатеље моје, док не погину. — Цитат, Псалам 18, 37—38.

[5] *да се врате посрамљени у нади својој* — Цитат, Псалам 35, 4 и 71, 13.

[6] *Симеон... брз да походи* — Још једном се наглашава да Симеон као светитељ брзо делује.

[7] Светом Меркурију приписује се убиство римског императора Јулија Апостате.

XIX

[1] *Јер, гледајући његова дивна и неисказана дела... ја непотребни слуга твој* — Писац похвалу Немањи/Симеону започиње исказивањем осећања страхопоштовања према њему („ужасавам се умом и трептим") чиме, индиректно, открива неку врсту своје немоћи да напише адекватну похвалу. Он не само да сумња у сопствену могућност, него сумња и у могућност других да Немању достојно усхвале: „*Ко* ће избројити овога чудеса; *које* ли ће се *усне* отворити на твоју похвалу; *који* ли ће разум исказати твоје величине, знојеве и и труде твоје..."

[2] Овом реченицом започиње други део похвале; реторским питањима покушава да свог јунака тачно именује.

[3] Првовенчани Немању најпре назива *апостолом;* попут апостола који су ширили Христову веру и Немања то чини у својој држави. Писац јунака ставља чак и изнад апостола. Он га назива и мучеником. Да ће Немања бити мученик наговештено је у трећем поглављу у делу. У похвали се спомињу његова безбројна страдања, испоснички живот и борба против тамних бесова.

[4] За Немању је употребљен квалификатив *учитељ,* јер коригује претходна хришћанска учења, и допуњује их. Ова вредносна ознака употребљена је и у наслову дела, што сведочи о њеном значају за писца.

[5] Јунак је и *војник силни* у симболично-метафоричком смислу (јер „огради васељену оружјем крсним, српом вере искорени и исече трње преварно").

[6] Немању Првовенчани назива и *пророком,* чак га ставља и изнад, јер „ни један пророк није примљен у отачаству своме" (*Јеванђеље по Луки* 4, 24).

[7] На крају другог дела похвале Стефан назива Немању *становником пустиње,* имајући на уму његов монашки живот. Ова синтагма је у контексту веома лепе поетске слике.

[8] Првовенчани изнова потенцира своје стваралачке недоумице и то у тренутку пре него што ће прећи на право

похваљивање. У науци се ове недоумице означавају као *топос скромности.*

[9] *Радуј се, господине мој...* — Одавде почиње трећи део похвале за који је карактеристично анафорско устројство текста и довршава процес похвалног именовања јунака, чији узорни модел, како је то утврђено, представља *Акатист Богородици.*

[10] *Али, о пречасни, сети се мене...* — Завршни део похвале је у молитвеном тону; Првовенчани моли Немању да га води својим путем.

коју спреми онима који га љубе — Цитат, *Прва посланица апостола Павла Коринћанима* 2, 9.

XX

[1] *И опет нам се дају овога Светог чудеса* — Похвала која претходи овом поглављу природни је завршетак дела; долази причање о још једном Немањином чуду — без посебне нумеричке ознаке. Очигледно је да је оно накнадно додато.

[2] *Јер као што је немогућно ...* — И овде говори о великој чудотворној моћи Немањиној; користи топос неизрецивости.

[3] *Али непријатељски ђаво...* — Првовенчани се поново враћа мотиву ђавола, који је, као што је познато, доста развијен у уводу. Везујући се мотивски за увод, обезбеђује континуитет.

[4] Испољава се сродна мотивацијска структура као у седмом поглављу. Ђаво подстиче суседне владаре да нападну српску државу; и у Стефановом случају понавља се ситуација као за време Немањине владавине.

Јерис Филандар, Хенрих Фландријски.

[5] *Свеђаше рђав савет да ме прогнају* — Слични искази се јављају и када је било речи о завери Немањине браће.

[6] *из исписаног лика Светога, који је на зиду црквеном,* тј. из његове фреске на зиду.

[7] *Драги мој... у пребогате дарове своје* — Сава се појављује у улози онога који зна колико је Симеон као светац склон Стефану.

[8] *И наједном, док је још говорио...* — Само чудо није описано. Непријатељ се одједном претвара у великог пријатеља.

[9] Цитат, Псалам 35, 4.

[10] *Равно,* данашња Ћуприја.

[11] *И преумножи ми...* — Писац поименично набраја богате дарове угарског краља, да би показао у којој мери му је он постао привржен.

чрвљенице српскосл. чербленица < чръвлюница, према грчком κόκκινον, хаљина начињена од пурпурне материје, порфире.

багреница, црвени владарски огртач.

[12] *тур и турица,* врста говеда.

[13] *срацинска (сараценска) стока,* вероватно камиле.

[14] И за ранијег грчкога цара, Андроника, у седмом поглављу речено је слично: „љут и крвопролитник".

Повеља о пријатељству и трговини

[1] *А да не буде насилног одузимања имовине* — На српскословенском ово место гласи: а да не изма; у латинском преводу: *et ut non fiant pressalia.* Ово место превели смо руководећи се тумачењем Теодора Тарановског. По овом историчару српског права, у средњем веку примењиване су репресалије против странаца, наиме појединци су самовласно странцу одузимали имовину (Теодор Тарановски, *Историја српског права у немањићкој држави,* I део: *Историја државног права,* Београд, 1931, стр. 112).

Жички натписи

1 НАТПИС НА СЕВЕРНОМ ЗИДУ ПОД КУПОЛОМ МАНАСТИРА ЖИЧЕ

[1] Овај натпис настао је на бази оснивачке повеље манастира Жича, коју је Стефан Првовенчани издао крајем 1219. године. На жалост, он није из времена подизања манастира, него из почетка XIV века. Приликом поновног живописања цркве у време краља Милутина пребрисан је првобитни текст и написан нови. Сигурно је да тај нови натпис преноси изворни текст у највећој могућој мери (мада су могућа и извесна одступања као последица евентуалног оштећења првобитног текста). Стефан Првовенчани по издавању повеље наредио је да она буде исписана и у самом манастиру — под кулом, како би била што приступачнија.

Могуће је да је пренет читав текст повеље али и да су начињена извесна скраћивања. Треба се подсетити да је по Немањиној жељи у студеничкој цркви био исписан текст повеље том манастиру (ни повеља ни натпис нису на жалост сачувани).

Најпотпунија и најбоља досадашња студија о Жичким натписима — Душан Синдик, *Једна или две жичке повеље?* Историјски часопис, XIV—XV, 1963—65, стр. 309—315.

[2] Црква манастира Жиче посвећена је Светом Вазнесењу (Св. Спасу). О манастиру Жичи види монографију Милана Кашанина, Ђурђа Бошковића и Павла Мијовића: *Жича. Историја. Архитектура. Сликарство,* Београд, 1969.

[3] Мисли се да је то крст који је поседовао Стефан Немања као најдрагоценију реликвију (носио је око врата); он је тај крст поклонио Стефану (в. поглавље XII у Немањиној биографији).

[4] Руку св. Јована Крститеља набавио је Сава приликом путовања у Никеју. Чувана је у Жичи до друге половине века, када је пренета у Пећ. Пред пропаст српске државе, доспела је у руке деспотице Јелене, а она је касније ову реликвију предала своме оцу Томи Палеологу, деспоту Мореје. Овај је ту руку донео у Рим, 1461. године и дао је тадашњем папи Пију II. Она је похрањена у катедрали Свете Марије у Сијени, родном месту овог папе. Начињен је ћивот за руку. Данас се та реликвија налази у Сијени, у поменутој катедрали (о томе види: Милан Кашанин, *Манастир Жича, монографија Жича,* на стр. 10—11).

[5] О томе где су се тачно налазили наведени поседи види у студији Гавре А. Шкриванића, *Жичко епархиско властелинство,* Историски часопис, књига IV, 1952—1953, Београд 1954, стр. 147—172.

[6] У оригиналу: Нѣгославь.

[7] Ориг. Нѣгоушь.

[8] Ориг. Нѣгота.

[9] Ориг. Нѣгь.

[10] Ориг. Нѣгота.

[11] Ориг. Нѣгь.

[12] Ориг. Лѣвь.

[13] Ориг. Поинѣгь.

[14] Ориг. Бѣгота.

[15] Ориг. Нѣгь.

[16] Ориг. Белѣнь.

[17] Ориг. Бѣгота.

[18] Ориг. Чврьнѣга.

[19] Ориг. Бѣжань.

[20] Ориг. Плѣнь.

[21] Ориг. Дѣдоль.

[22] Ориг. Боинѣгь.

[23] Ориг. Бѣлота.

[24] Ориг. Нѣжь.

[25] Ориг. Дѣдь.

[26] Ориг. Троусѣнь.

[27] Овде су дате две значајне одредбе — прва се односи на приходе манастира а друга на случај када „архиепископов човек", тј. онај који се налази на манастирским поседима начини дуг па се тај дуг пријави код суда.

Ближе о томе види: Душан Синдик, *Једна или две жичке повеље?;* Теодор Тарановски, *Историја српског права у немањићкој држави,* I—IV, Београд, 1931—1935.

НАТПИС НА ЈУЖНОМ ЗИДУ ПОД КУЛОМ МАНАСТИРА ЖИЧЕ

[1] Овај натпис, како је то утврдио Душан Синдик, представља остатак друге, млађе повеље манастиру Жича. Ту повељу Стефан Првовенчани издао је овом манастиру између 1224. и 1227. године. Затим је текст из ње исписан на зиду куле, као што је био случај и са првом повељом. Тај натпис је ишчезао приликом новог живописања, за време краља Милутина, и замењен је новим, који тамо постоји и сада. Ова нова повеља допуњавала је прву у извесним случајевима. Садржи и потпуно нове делове — нпр. онај о питањима из домена брачног законодавства. О томе види студију Душана Синдика и наведено дело Теодора Тарановског.

[2] Овде је у интитулацији Радослав споменут као краљ; у натпису на северном зиду (СН) о њему се говори као о наменику. Примећује се још једна битнија разлика — овде није наведен званичан назив српске државе а у СН је то учињено.

[3] На почетку диспозиције постоји веома значајна одредба о томе да сви будући краљеви односно црквени великодостојници морају да буду постављани тј. увођени у дужност управо у овом манастиру. Ове одредбе нема у СН.

[4] Овде је наведено укупно девет жупа; у СН побројано их је десет. Осим тога постоји и једна разлика — у називу: Лугомир (ЈН) — Лугомја (СН).

[5] Овде се Власи поименично не помињу; у СН натпису наведено је око 220 имена. То је знатно оптерећивало текст, па је у овој прилици избегнуто.

[6] О томе у којој мери ЈН допуњава СН када су у питању приходи в. у студији Душана Синдика.

[7] Одредбе о изузимању краљевских манастира и о постављању игумана такође не постоје у СН.

[8] Овде почињу одредбе брачног законодавства — тумачења ових одредби дата су у књизи Тарановског *Историја српског права*, III део, стр. 42—51.

[9] у оригиналу: аще ли ѡ себѣ сама иметь бѣсновати се ѡставлıающи своıего моужа.

[10] у оригиналу: да се распоущають оу распоустѣхь или оу свѧтвицахь.

[11] *рука*, средњовековни правни термин — означава јемство или заштиту под коју се позвани стављао да избегне суд и одговорност.

[12] печат је симбол државне власти. Овде се мисли на оверен позив.

Повеља манастиру Свете Богородице на Мљету

[1] У *Хиландарској повељи* коју је издао Стефан, наилазимо на овакве речи: „И овај као подвижник и чедољубиви и слатки старац господин ми свети Симеон, ако сам и недостојан да се назовем његовим сином, *благослови ме изврсније од остале моје браће*, као што благослови Исак Јакова, сина свога, сваким благословом...“ Стефан је у *Мљетској повељи* употребио, дакле, готово идентичну формулацију о томе да га је отац узвисио над осталом браћом, изабравши га за свога наследника. За њега је била значајна та чињеница и око 1200. године, када је састављао *Хиландарску* и око 1220. године, када је састављао *Мљетску повељу*.

[2] *Сине, моје речи узми на ум, мојим речима приклони ухо твоје, сачувај их у своме срцу* — Цитат, *Приче Соломонове*, глава 4, 20—21.

[3] *благослови Бога у свако време и нека је хвала његова свагда на устима твојим* — Цитат, Псалам 34, 1.

[4] Цитат, Псалам 145, 18—19.

[5] *јер сам придошлица ја* — Слично, *Прва књига дневника* 29, 15.

[6] *откри очи моје да разумеју чудеса од закона твога* — Цитат, Псалам 119, 18.

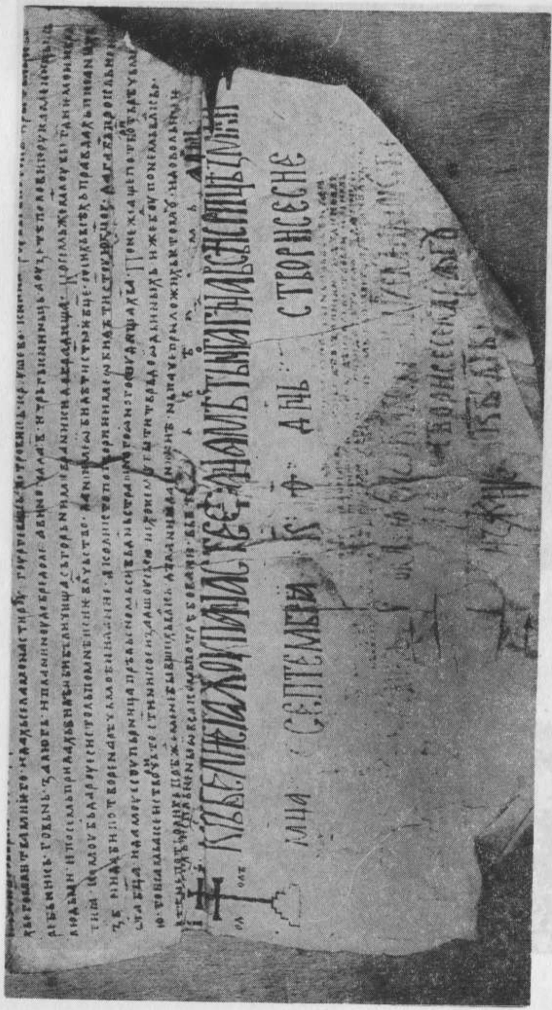
[7] Подигнут крајем XII или почетком XIII века за бенедиктинце, чија је матица Св. Марија у Пулсану, полуострво Гаргано у Апулији. Не зна се тачно ко га је подигао. Помишља се да је то учињено бригом Стефана Првовенчаног, који је и издавач повеље том манастиру. Манастирска црква била је посвећена Богородици Благодатељници као и Студеница.

Регистар

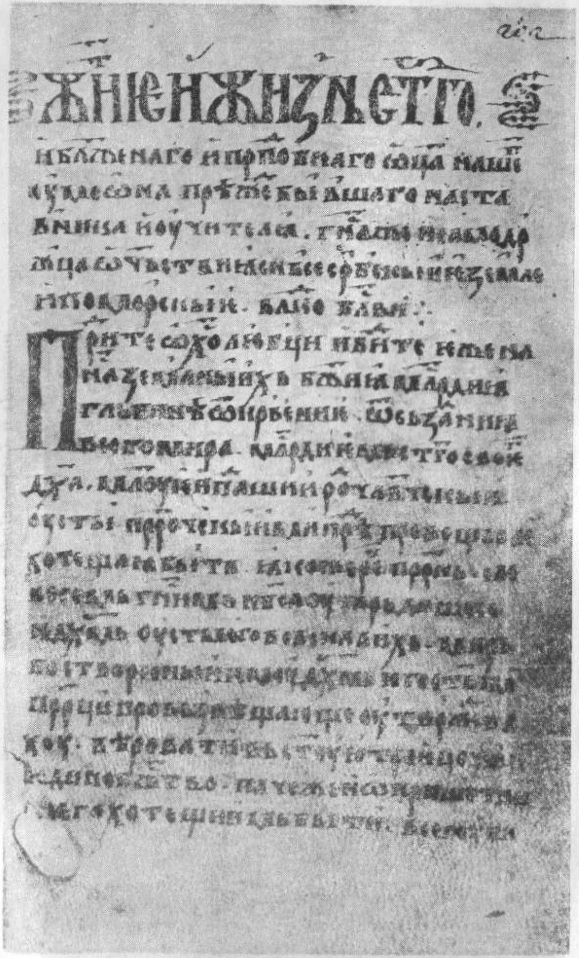
Илустрације

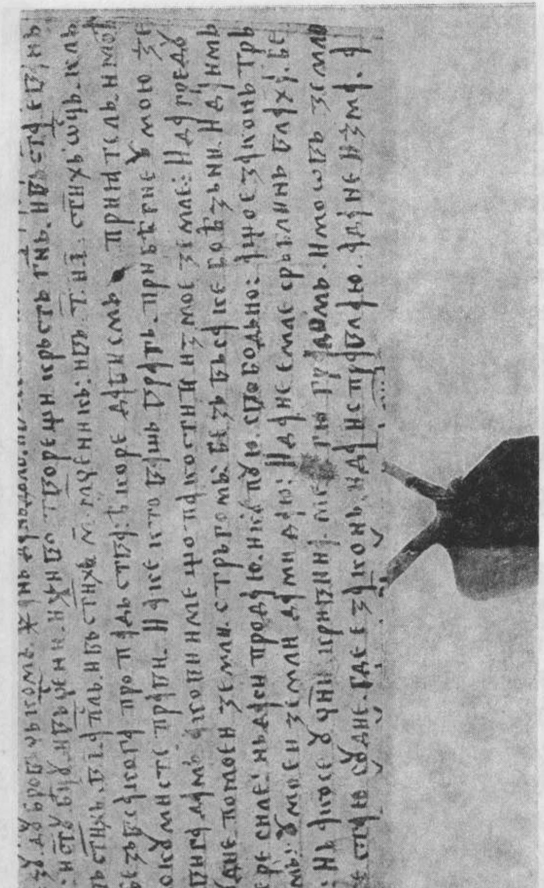
Стефан Првовенчани

Завршетак Хиландарске повеље (Народна библиотека Србије, микрофилм бр. А 4500, снимак 89)

Страница из Париског рукописа - почетак живота св. Симеона

Повеља о пријатељству и трговини

Стара српска књижевност у 24 књиге
књига трећа

СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ
САБРАНИ СПИСИ

Уредник
Милутин Станисавац

Рецензент
Радмила Маринковић

Ликовно-графичка опрема
Добрило Николић

Технички уредник
Миољуб Поповић

Коректор
Олга Зарин

Издавачи
Издавачка радна организација *Просвета*
ООУР „Издавачка делатност"
Београд, Добрачина 30
Српска књижевна задруга
Београд, Маршала Тита 19

Штампа
Београдски издавачко-графички завод
Београд, Булевар војводе Мишића 17

Тираж
7 000 примерака

Београд, 1988.

ISBN 86-07-00311-9